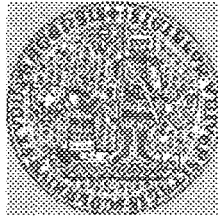

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Seminář novověkých dějin

Vít Strobach

Diplomová práce

Zamyšlení nad „rudou asimilací“ českých Židů

Muse upon “Red Assimilation” of Jews in the Czech Lands

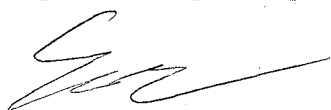
Vedoucí diplomové práce

Prof. PhDr. Jan Kuklík, CSc.

Praha 2007

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a vyznačil všechny citace z pramenů.

Poděkování:

Děkuji svým rodičům za vše, profesoru Janu Kuklíkovi za shovívavé a vlídné vedení práce, Daně Bartákové – Zrzavé za dobrou péči a korekturu, Ivetě Coufalové za korekturu a všem archivářům zahraničních a českých archivů (vyjma Moravského zemského archivu v Brně), ve kterých jsem čerpal prameny, za odbornou pomoc a tolerantní přístup.

OBSAH:

1. ÚVOD	5
1.1. Historiografická poznámka	11
2. ČEŠTÍ ŽIDÉ, LIBERALISMUS A JEHO HRANICE	15
2.1. Několik zastavení na cestě k liberalismu	15
2.2. Zlatá léta liberalismu	20
2.3. První příznaky nových konfliktů	23
2.4. Integrální nacionalismus a ambivalentní postavení českých Židů	29
3. ČESKÉ SOCIALISTICKÉ HNUTÍ A JEHO „ŽIDOVSKÁ OTÁZKA“	33
3.1. „Právo Židů“, Československá sociálně demokratická strana dělnická a české Fin de Siècle	33
3.2. Židovská odpověď	38
3.3. „Židovská otázka“ jako teoretický problém	43
4. SIONISMUS A SOCIALISMUS – POKUSY O SYNTÉZU	52
4.1. Socialistické inspirace světového hnutí židovských sociálních demokratů	55
4.2. Rakouská Poale Zion – uvedení na scénu	58
5. VELKÁ VÁLKA, SIONISMUS A SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE	68
5.1. Poale Zion v letech válečných	77
6. POVÁLEČNÁ NEJISTOTA A ROLE „ŽIDOBOLŠEVISMU“ V KOMPLEXU „VELKÉHO VYPRÁVĚNÍ“ O ŽIDECH	83
7. DĚLNÍCI SIONU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE	94
7.1. Poale Zion součástí československého sionistického tábora	94
7.2. Poale Zion mezi Hradem a Pankrácem	97
7.3. Luxemburgová namísto Bubera	102
7.4. Mezinárodní souvislosti	106

7.5. Židovská komunistická strana	108
8. KSC A „ŽIDOVSKÁ OTÁZKA“	113
8.1. KSC a Židovská komunistická strana	113
8.2. Členský reservoir KSC v „židovské ulici“	117
8. 3. Bída statistik	122
8.4. Kominternu a „židovská otázka“	127
8.5. Palestina na stránkách Rudého Práva	132
8.6. Podkarpatská Rus v politice československých komunistů	135
8.7. Konečné řešení „židovské otázky“ – komunistická koncepce	137
8.8. Nové kolo diskuse	140
8.9. Sionistická odpověď	143
8.10. Nacionalizace KSC – prolog	147
9. ZÁVĚR	152
PRAMENY	155
SUMMARY	170
PŘÍLOHY	172

1. Úvod

Judaismus a socialismus (případně komunismus) – tyto dva odlišné směry identifikace byly a jsou některými autory slučovány a propojovány. V extrémním případě bývá dokonce judaismus stavěn jako určitý základ socialistické ideologie a jednotlivé momenty projevu revolučního socialismu, jako mesianistická rétorika židovských komunistických vůdců, jsou účelově nebo jen nekriticky zdůrazňovány.¹ Domnívám se, že taková představa o základu židovského náboženství pro utváření radikálních socialistických ideologických forem je nejen přehnaná, ale ve své podstatě mylná. Také zvláštní pojetí dějinnosti marxistického učení vychází mnohem spíše z dispozic osvícenských filosofii. Pokud bychom chtěli hovořit o podobnosti prožívání dějinnosti judaismu a socialismu, museli bychom se hlouběji ponořit do diskursu novověkých filosofických koncepcí a případně hledat určité kontinuity tam.²

Zavrhneme-li původnost judaismu vůči socialismu, nemusíme nutně zavrhnout existenci určité zvláštní (specifické) mentality Židů, která pro identifikaci konkrétních jedinců se socialistickým hnutím mohla hrát svou roli.³ Judaismus je potom třeba vnímat jen jako jednu ze složek spoluutvářejících formy percepce sociální skutečnosti, kterou není možno oddělit od složek ostatních – tedy všeobecně sociálních, kulturních, genderových a psychologických, které se navzájem provazují a doplňují. Zde se naskýtá široké pole pro historické bádání.

Navrhuji, abychom zde znovu obrátili pozornost na studium jazyka Židů – socialistů / komunistů, vrátili se ke studiu textů osobní povahy a porovnali je s texty oficiálními, určenými primárně ke zveřejnění – to jest teoretickými statěmi,

¹ V poslední době např.: BIEBERSTEIN, J. R., „Jüdischer Bolschewismus“ Mythos und Realität, Schnellroda, Edition Antaios 2003. SOLŽENICYN, A., Dvě stě let pospolu. Dějiny rusko-židovských vztahů v letech 1917 – 1995, Praha: Academia, 2005.

² Vztahu osvícenských filosofických směrů, socialismu a náboženství se již v 60. letech věnoval Karel Michňák, např. MICHŇÁK, K., Teologie pokroku, in: *Ďas*, 6/1968, str. 22 – 25.

³ S. Krajewski mluví o „kvazi-mesianistickém“ prožitku komunismu u některých Židů. „*The revolution was perceived by some Jews in quasi-messianic terms. The fanaticism of the early revolutionaries was not weaker than in the most extreme religious sects. ... To understand the phenomenon of communism, we must perceive it also as a quasi-religious movement.*“ Viz. KRAJEWSKI, S., Jews, Communism, and the Jewish Communists, http://www.ceu-budapest.edu/jewishstudies/pdf/01_krajewski.pdf, str. 7

novinovými články, beletristickými texty a podobně. Ne proto, abychom se zabývali dokazováním konkrétních historických událostí, ale abychom se pokusili rozkrýt vývoj a proměny identit, tedy individuálního chápání zkušenostního, nebo řekněme raději „životního světa“. Nabízí se zde metoda historické sémantiky, analýza dichotomické struktury řeči jako podklad pro řazení, stereotypizaci zkušeností. Mělo by nám to snad pomoci k tomu, abychom nezůstávali u hodnocení kolektivních či individuálních identit na povrchu věci a nespokojovali se například s dílčími, mělkými hodnoceními ohledně vlivu judaismu, židovské mentality a tak podobně, jako předpokladů příklonu Židů k radikálnímu socialistickému hnutí. Vzhledem k tomu, že jsme již promarnili mnoho času a ztratili užitečný materiál v podobě (jakkoliv problematických) orálních pramenů, podle kterých mohl ještě historik Jaff Schatz definovat specifika židovského chápání socialismu/komunismu v Polsku,⁴ asi nám ani nic jiného nezbyvá. To je také směr bádání, kterému bych se chtěl sám nadále věnovat.

V diplomové práci, kterou zde předkládám, jsem se pokusil některé směry výzkumu alespoň velmi zhruba načrtnout. Stručně jsem popsal vztah Židů a socialistického hnutí v předválečném období, některé důležité momenty světové války a „židovskou otázku“⁵ v komunistickém hnutí. Poněvadž považuji „židobolševismus“, jako součást obrazu KSČ utvářený veřejností, za důležitý jak pro stranu, tak pro Židy (straníky i nestraníky), věnoval jsem mu celou pátou kapitolu. Zbývá toho ovšem udělat velmi mnoho.

Zatímco se historická látka, které se věnuji, dostala v jiných zemích do centra pozornosti historiků již před několika dekádami, u nás k tomu nedošlo. Do roku 1989 zde hrály roli politické aspekty, židovské dějiny jako celek se staly slepým místem české historiografie. O příčinách toho, proč ke změně nedošlo ani v 90. letech, je možné se pouze dohadovat. André Gerrits napsal v jedné své studii, jež vyšla před více než deseti lety, že nezájem historiků o téma „židobolševismu“ („Judeo-Communism“) se dá vysvětlit tím, že stojí v opozici vůči dominantnímu podání židovských dějin a svým způsobem vybočuje z vyprávění o Židech jako o pouhých obětech (dějin,

⁴ SCHATZ, J., *Jews and the Communist Movement in Interwar Poland*, Frankel, J. (ed.), *Dark Time, Dire Decision: Jews and Communism, Studies in Contemporary Jewry an Annual XX.*, New York: Oxford University Press, 2004, str. 13 – 37.

⁵ „Židovskou otázku“ jako termín hojně užívaný po celé sledované období v různých kontextech a výkladových šířích kladu do uvozovek a snažím se jej dle daného kontextu také vysvětlovat.

majoritní společnosti, atp.).⁶ To, co v této době platilo o zahraniční historiografii pouze do určité míry, platí žel pro českou dějepisnou obec dodnes.

Musíme samozřejmě odmítnout jakoukoliv kolektivní zodpovědnost, která bývá zneužívána k politickým účelům,⁷ a jež například přivedla Alexandra Solženicyna k tomu, aby po poměrně triviálním vypočtení rolí Židů v bolševické revoluci prohlásil, že za členy národa ... „Je třeba zodpovídat se, jako se zodpovídáme za členy své rodiny“, případně ... „A kolektivní odpovědnost národa – rovněž i ruského – je neoddělitelná od jeho schopnosti vybudovat si důstojný život.“⁸ Malý zájem o tuto publikaci, která vyšla nedávno v českém překladu, si vysvětluji odmítnutím se jí zabývat jako „nevědeckým“ zpracováním historické látky. O to lépe se jí nyní může dařit v onom „nevědeckém“ diskursu židovských dějin platném v širší veřejnosti.

Jiří Pešek, po doznění tzv. *Hohmannovy aféry*, kritizoval postoj německých historiků a roli, kterou v celé kauze sehráli.⁹ Poslanec *Bundestagu* Martin Hohmann před čtyřmi léty otevřel právě téma „židbolševismu“ a kolektivní zodpovědnosti Židů za oběti komunistické revoluce v Rusku a Evropě.¹⁰ O své poslanecké křeslo díky tomu přišel, aniž by ovšem v Německu došlo k závažnější veřejné diskusi. Zatímco němečtí historici, ať již z jakýchkoliv důvodů, odmítli převzít roli společenského arbitra, historici čeští se tématu zatím odmítají věnovat docela. Objeví-li se český Hohmann, nezbude ani nám než zasahovat silou.

Pokud tedy tato práce trpí tezovitostí a útržkovitostí, je to důsledek stavu mého vlastního výzkumu a, na druhém místě, stavu, ve kterém se nachází celá česká historiografická obec.

⁶ GERRITS, A., Antisemitism and Anti-Communism: The Myth of 'Judeo-Communism' in Eastern Europe, in: East European Jewish Affairs, vol. 25, no. 1, 1995, str. 52 an.

⁷ Ať již ze strany některých antisemitů, nebo některých Židů (sionistů).

⁸ Viz. SOLŽENICYN, 2005, str. 95 an.

⁹ PEŠEK, J., Hohmannova aféra – úlet nebo průhled do neutěšených komnat německé historicko politické kultury?, in: Končelík, J., Köpplová, B., Prázová, I., Vykoukal, J. (edd.), Rozvoj české společnosti v Evropské unii III., Média – Territoriální studia, Praha, 2004, str. 310 – 323.

¹⁰ Hohmann v řeči, která byla posléze napadnuta jako antisemitská, mimo jiné řekl: „Mit einer gewissen Berechtigung könnte man im Hinblick auf die Millionen Toten dieser ersten Revolutionsphase nach der "Täterschaft" der Juden fragen. Juden waren in großer Anzahl sowohl in der Führungsebene als auch bei den Tscheka-Erschießungskommandos aktiv. Daher könnte man Juden mit einiger Berechtigung als "Tätervolk" bezeichnen. Das mag erschreckend klingen. Es würde aber der gleichen Logik folgen, mit der man Deutsche als Tätervolk bezeichnet.“ Viz: <http://www.telepolis.de/r4/artikel/15/15981/1.html>. Nedopustil se ničeho méně, ani více, než zmíněná Solženicynova kniha.

Již při zběžném pohledu na obsah této práce je patrné, že se více zabývám nejen „židovskou otázkou“ v socialistickém hnutí, ale rovněž českým sionismem, respektive jeho jedním radikálně socialistickým směrem (*Poale Zion*). Důvod, proč tomu tak je, je rozumění sionismu na jedné straně a socialismu na straně druhé jako dvěma reakcím na stejný společenský proces krize identity Židů a snaze danou krizi řešit. První způsob, (židovský) nacionalismus, směřuje od individua ke kolektivní identitě omezené definicí národa, druhý, socialismus, k univerzálnější, ale ve své univerzalitě třídně vymezené, nadnárodní (supranacionální) identifikaci. Obě dvě cesty jsou z pozice izolovaného individua cestami ke kolektivní solidarizaci, liší se pouze chápáním její šíře a pojetím univerzální abstrakce.

Tak, jak nemůžeme stanovit, která z daných identifikačních strategií předcházela v židovském milieu té druhé, nemůžeme, dle mého, tyto strategie ani zcela oddělit a popisovat každou zvlášť. Alespoň tehdy ne, chceme-li mluvit o procesech, které ovlivňovaly vývoj židovské society jako celku. V různé době byl příklon k jedné z těchto variant různě intenzivní, není ale výjimkou, že se obě varianty v rámci jednoho lidského života střídaly a navzájem prostupovaly. To, samo o sobě, ještě není specifikum židovských dějin. Specifická, zdá se, byla určitá naléhavost, se kterou se oba fenomény dostávají ke slovu mezi českými Židy na přelomu 19. a 20. století a poté opět v důsledku světového válečného konfliktu. Obzvláště naléhavý byl v těchto dobách i dialog nacionalismu a socialismu v „židovské ulici“, jenž se proto line celým mým vyprávěním.

Marxistickou *Poale Zion*, která kromě prvních poválečných let zůstala v českých zemích marginálním zjevem, používám jako lakmusový papírek obecnějšího společenského vývoje a židovské odezvy, ale i jako organizační platformu, na které můžeme dokumentovat spor mezi partikulárním (nacionalistickým) a univerzálním (socialistickým) řešením „židovské otázky“ lépe než kde jinde. Nakonec je tato „diskuse“ uvnitř *Poale Zion* vyřešena rozpadem celého hnutí a vznikem samostatné *Židovské komunistické strany*. Stejný proces v rámci celé židovské diaspory pokračuje a zdaleka nekončí tam, kde já uzavírám poslední kapitolu.

„Rudou asimilací“ používám jako termín, který se objevil již v meziválečném

období a jenž popisoval široké významové pole vymezující vztah Židů a socialistického hnutí. Pro vlastní analytické využití se mi zdá příliš vágní – ostatně stejně jako historiky velmi nadužívaný termín *asimilace* – a pro důslednější metodologické zpracování nepoužitelný. Proto jej dávám do uvozovek a v daném kontextu se jej pokouším dále rozvést.

Nepočítám-li drobnější kapitoly snažící se srovnat dílčí problémy v rámci středoevropského (případně ruského) prostoru, jde mi o zachycení vztahu socialistického, respektive komunistického hnutí a Židů českých. Aby ale nedošlo hned zpočátku k nedorozumění, musím zdůraznit, že definici *českého* chápu v jejím původním, zemském pojetí,¹¹ čemuž odpovídá i překlad názvu práce do angličtiny. Pokud někdy, zvláště v poslední kapitole, nahlédnu i do východnějších území Československé republiky, bývá to jen za účelem dokreslení politiky a strategie komunistické strany, případně celkového kontextu, ve kterém pokračoval dialog mezi Židy o *nacionálním* a *supranacionálním* ve 20. a 30. letech 20. století. Tento dialog je také důvodem, proč se po rozštěpení sociálnědemokratického hnutí v Československu věnují komunistické straně a ne straně sociálnědemokratické. Byla to totiž komunistická platforma, která důsledněji převzala pojetí *supranacionalistického* a svým způsobem navázala na to, co se stávalo od devadesátých let 19. století důvodem příklonu části Židů k socialismu.¹²

Se zvláštní citlivostí se dodnes přistupuje k psaní velkého a malého písmena ve slově *Žid/žid*. Žádná kritičtější historická práce se nevyhne definici, která ospravedlňuje použití jedné z variant. Z různých ideových pozic a v různém tématickém zaměření historikovy práce jsou solidně obhajitelné řešení obě. Osobně jsem se přiklonil k psaní velkého písmene, tedy způsobu konotujícímu (nejen) v současném historiografickém diskursu chápání židovství jako národnosti. Přes veškeré potíže, které s sebou tento pojem nese – řada zcela nekomplementárních interpretací, nebezpečí vnějšího připisování určité skupinové identity, atp. – to myslím usnadní způsob čtení, který

¹¹ Tedy v němčině, která je na tuto klasifikaci zařízena lépe: Böhmen / böhmisch.

¹² „Židovská otázka“ v sociálnědemokratických stranách ČSR je dalším samostatným tématem čekajícím na zpracování.

předpokládám. Pokud ale *národ*, pak spíše bauerovské „*osudové společenství*“¹³ než renanovská „*každodenní volba*“. Používám-li tohoto nejproblematictějšího z problematických pojmů, pak je to výhradně v takovém kontextu, v jakém byl použit samotnými historickými aktéry (na což v textu upozorňuji), a nikoliv jako analytický nástroj.

Objektem mého studia jsou čeští Židé, respektive příslušníci české židovské diaspory, která v 2. polovině 19. století prošla velmi radikálními změnami. Šlo o transformace tak zásadní, od základů rozrušující původně silnou kohezi židovské komunity, až se zdá, že o komunitě jako takové vůbec nelze hovořit. Přes to zde, domnívám se, existují důvody proč o Židech jako specifické skupině a jednotlivých jejích členech jako Židech mluvit můžeme, aniž by mezi nimi samotnými v dané době existoval jednotný výkladový rejstřík vlastní identity, vlastního židovství. Za Žida musíme v kontextu zvoleného tématu dokonce označit i takovou osobu, která se sama s židovstvím nijak neztotožňovala (překračující tak „morální“ hranice, které v současnosti prosazuje antropologie).¹⁴ Usnadňuje nám to zvláštní sociální status Židů ve sledovaném období a specifika mentalit, obojí samozřejmě v závislosti na sobě. Pouze heslovitě a výběrově: 1) specifické demografické ukazatele; 2) přežívající židovské tradice (přes výraznou sekularizaci a rozpad tradičních norem výrazně slabě zastoupené sňatky s nežidy,¹⁵ výjimečné křty, silné rodinné vazby¹⁶); 3) rodiče, případně prarodiče, osob, o které zde půjde, měli vlastní zkušenost se silnými (zákonně upravenými) diskriminacemi (hospodářské, sociální, populační, aj. povahy), i proto je třeba zohlednit fenomén transgeneračních přenosů a specifických komemorativních okolností; 4) v neposlední řadě je zde objektivní stigmatizace Židů

¹³ Z jiného úhlu a za použití novějšího metodologického slovníku pak jako „*imagine community*“.

¹⁴ To je samozřejmě nutné v konkrétním kontextu pregnantně rozvést.

„Morální hledisko“ by nás zavazovalo přestat vnímat Židy jako Židy poté, co přeruší jakýkoliv kontakt s židovskou komunitou a tradicí, případně svou židovskou identitu vysloveně nedeclarují. V konkrétních historických situacích bychom tak například museli jednu osobu během jejího života označit vícekrát za Žida a nežida, což je pro náš výzkum nepřijatelné a pochopení individuální identity pouze ztěžující. Jeden takový osud židovského komunisty (který byl ovšem ve své jedinečnosti myslím velmi symptomatický) vyrovnávajícího se s židovstvím i komunismem vykreslila A.D. Schutte ve své diplomové práci o Jiřím Weilovi: SCHUTTE, A. D., *Die Jüdische Thematik im Werk Jiří Weils*, Bonn: RFWU, 2004, dipl. práce.

¹⁵ To se výrazněji mění až ve 30. letech.

¹⁶ Pozorování, které vyplývá z memoárové literatury a některých demografických údajů, bude samozřejmě třeba pregnantně analyzovat a srovnat s většinovou populací.

jakožto Židů ze strany majoritní společnosti, a to i těch, kteří svou židovskou identitu překryli (křest, změna jména, atp.).¹⁷ To mělo následně vliv na jejich sebechápání a jednání. Tyto momenty se pokusím dát vícekrát v textu ke zvážení. Stejně tak i konstatování, že pro usměrnění a obhájení tezí bude zapotřebí další důkladný výzkum.

1.1. Historiografická poznámka

Pokud jsem měl zařadit „rudou asimilaci“ do smysluplného rámce vývoje české diaspory nezbylo, než alespoň velmi stručně vylíčit její stav v procesu modernizace a emancipace českých Židů. Vyzvednout některé důležité body a nastínit cesty, které se ve druhé polovině 19. století Židům otevíraly, případně uzavíraly. Pro toto období je dostupná poměrně bohatá literatura. Ze starší produkce bych jmenoval alespoň studie Fr. Roubíka¹⁸, z novější pak práce G. B. Cohena¹⁹ a H. J. Kievala²⁰. Autor, jehož teoretickým konceptem jsem se nechal inspirovat, a který na konci kapitoly stručně představuji, byl A. M. Weisberger.²¹

V další kapitole, věnující se počátkům vztahu socialistického hnutí a Židů, musím uvést práce B. Soukupové, která odvedla důležitou práci v oblasti analýzy

¹⁷ K tomu B. Loewenstein: „Dalo by se dokonce říci, že se žid primárně nedefinuje ani původem ani věrností Zákonů, natož pocitem vyvolenosti, nýbrž odporem sociálního prostředí, které jej vrhá zpět k jeho základu.“ Viz LOEWENSTEIN, B., Motivы antisemitismu, in: Anderl, G. (ed.), Antisemitismus v posttotalitní Evropě, Praha: Nakl. Franze Kafky, 1993, str. 25.

¹⁸ ROUBÍK, Fr., Tři příspěvky k vývoji emancipace židů v Čechách, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, 5/1933, str. 305 – 400, a tentýž, Z dějin Židů v Čechách v 19. století, in: Ročenka společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, 7/1935, str. 291-357.

¹⁹ COHEN, G. B., Němci v Praze 1861 – 1914, Praha: Karolinum, 2000. Tentýž, Jews in German Liberal Politics: Prague, 1880-1914, in: Jewish History, Vol. 1, No. 1, 1986, str. 55 – 74. Tentýž, Němci, Židé a Češi v Praze: společenský život všedního dne 1890-1914, in: ĎaS 4/98, str. 29 – 35.

²⁰ KIEVAL, H. J., The Making of Czech Jewry, New York-Oxford: Oxford Univ. Press, 1988. Tentýž, Země mezi, čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918, in: Berger, N. (red.), Na křižovatce kultur, Praha: MF, 1992, str. 23 – 51. Tentýž, The Social Vision of Bohemian Jews: Intellectuals and Community in the 1840s. In: Frankel, J., Zipperstein, S. J. (eds.), Assimilation and Community: The Jews in Nineteenth-Century Europe, Cambridge – New York, 1992, str. 246 – 283.

²¹ WEISBERGER, A. M., The Jewish Ethic and the Spirit of Socialism, New York: Peter Lang Publishing, 1997.

periodik.²² Srovnání německé střední Evropy a českých zemí umožnila mimo jiné monografie R. S. Wistricha²³, politologickou inspiraci poskytly studie J. Malíře²⁴.

Ve třetí kapitole, zachycující počátek socialisticko-sionistického dialogu, pro mne byly velmi cenné studie J. Jacobse²⁵, opět R. S. Wistricha²⁶ a některé statě v tématickém sborníku *Essential Papers on Jews and the Left* editovaném E. Mendelsohnem²⁷.

Velkou válku s jejími dopady na rakouské židovstvo popsala, z autorů mně známých, nejlépe M. L. Rozenblit. Tři studie, jež zde používám, rovněž nabízejí hlubší zamyšlení nad problematikou identit.²⁸

Prvním létům Československé republiky, postavení Židů v ní a některým pokračujícím i nově vznikajícím konfliktům, se věnovala již zmíněná B. Soukupová.²⁹ Přehled antisemitské literatury poskytl A. Mikulášek.³⁰ To jsou publikace, ze kterých častěji čerpám v kapitole páté.

V předposlední části se snažím přiblížit vývoj ve straně židovských socialistů. *Poale Zion* je na okraji zájmu českých historiků, a tak se straně židovských socialistů

²² SOUKUPOVÁ, B., Československá strana sociálnědemokratická a antisemitismus, in: Lidé města, 3/2000, str. 48 – 7. Tatáž, Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus, Praha: Sofis, 2000. A sborník příspěvků: SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P.(eds.), Modernizace, identita, stereotyp, konflikt – společnost po hilsneriádě, Bratislava: FHS UK, 2004.

²³ WISTRICH, R. S., Socialism and the Jews, London: Farleigh Dickinson University Press, 1982.

²⁴ MALÍŘ, J., Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914, Brno: MU 1996. Tentýž, Systém politických stran v českých zemích do roku 1918, in: Malíř J., Marek, P., a kol., Politické strany- Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004 (II.), Brno: Doplněk, 2005, str. 17 – 58.

²⁵ JACOBS, J., On Socialists and „the Jewish Question“ after Marx, New York: New York Univ. Press, 1992.

²⁶ WISTRICH, R. S., Marxism and Jewish Nationalism, the teoretical roots of confrontation, in: Wistrich,R.S.(ed), The Left against Zion.Communism,Israel and the Middle East, London:Vallentine, Mitchell and CO.LTD., 1979, str. 1 – 15.

²⁷ MENDELSON, E.(ed.), Essential Papers on Jews and the Left, New York: New York Univ.Press, 1997.

²⁸ ROZENBLIT, M. L., The Dilemma of Identity: The Impact of the First World War on Habsburg Jewry, In: The Habsburg Legacy. National Identity in Historical Perspective. Hrsg. von Ritchie Robertson und Edward Timms (Austrian Studies 5) Edinburgh 1994, 144 – 157. Tatáž, Sustaining Austrian „National“ Identity in Crisis, The Dilemma of the Jews in Habsburgh Austria, 1914-1919, In: Judson, P. M., Rozenblit, M. L., Constucting Nationalities in East Central Europe, NY-Oxford, 2005, str.178 – 191. Tatáž, The Dilemma of National Identity. The Jews of Habsburgh Austria in World War I., <http://www.ceu-budapest.edu/jewishstudies/yb03/14rozenblit.pdf>

²⁹ SOUKUPOVÁ, B., Velké a malé českožidovské příběhy, Bratislava: Zing Print, 2005. Sborník příspěvků věnující se v první řadě problematikou antisemitismu a židovského nacionalismu: SOUKUPOVÁ, B., ZAHRADNÍKOVÁ, M. (eds.), Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, Praha: Židovské muzeum, 2003.

³⁰ MIKULÁŠEK, A., Antisemitismus v české literatuře 19. a 20.století, Praha: Votobia, 2000.

stále nejobsáhleji věnuje 35 let stará stat' Oskara K. Rabinowicze.³¹ Pro celkový kontext „židovské politiky“, sionismu a vývoje československé diaspory v meziválečné ČSR obecně, je potřeba vyzvednout práce dvou dam české historiografie, M. Crhové³² a K. Čapkové³³.

KSČ a Židé – jak bylo řečeno, jde o téma nejproblematictější a rovněž nejméně zpracované. Z těch, kdo se jím v československém kontextu alespoň částečně zabývali, uveďme J. Jelínka³⁴ a (spíše náznakově) J. W. Brügela³⁵ a H. Slapnicku³⁶. Literatury, která mi umožnila srovnat politiku Kominterny a postoj jejích jednotlivých sekcí k „židovské otázce“ je více. Asi nejdůležitějším a mnou nejčastěji citovaným autorem je zde E. Silberner. Z dalších namátkou L. Rucker³⁷ a tématický sborník editovaný J. Frenkelem³⁸. Z memoárové literatury, která mi poskytla, mimo jiné, řadu biografických údajů, musím zmínit paměti P. Reimana³⁹ a soubor výpovědí pamětníků prvorepublikových mládežnických sionistických hnutí editovaný G. Amirem, A.

³¹ RABINOWICZ, O.K., Czechoslovak Zionism: Analecta to a History, in: The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Surveys, Vol.II, Philadelphia: JPS, 1971, str. 19 – 136.

³² CRHOVÁ, M., Modern Jewish Politics in Central Europe: The Jewish Party of Interwar Czechoslovakia, 1918 – 1938, Budapest: CEU, 2007, disert. práce. Tatáž, Politické strany a politika židovské menšiny, in: Malíř, J., Marek, M., Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, I.díl, Brno: Doplněk, 2005, str.965 – 987. Tatáž, Jewish Politics in Central Europe: The Case of Jewish Party in Interwar Czechoslovakia, http://www.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_crhova.pdf.

³³ ČAPKOVÁ, K., Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938, Praha – Litomyšl: Paseka, 2005.

³⁴ JELINEK, Y. A., Jewish Youth in Carpatho-Rus': Between Hope and Dispair (1920-1938), in: Shvut, NO.7 (23), 1998, str. 146 – 165. Tentýž, The Lust for Power: Nationalism, Slovakia and the Communists 1918 – 1948, New York: Columbia Univ. Press, 1983. Tentýž, Židia na Slovensku v 19. a 20.storočí. Zborník statí.I.časť., Bratislava: Edícia Judaica Slovaca, 1999. Tentýž, Prevrat v rokoch 1918 – 1919 a Židia (poznámky a úvahy), in: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...“, Bratislava: VEDA, 2005, str. 29 – 43.

³⁵ BRÜGEL, J. W., Die KPČ und die Judenfrage, in: Osteuropa, 23/1973, str. 874-880.

³⁶ SLAPNICKA, H., Zur Stellung der Juden in der KPČ, in: Osteuropa, 19/1969, str. 373-376.

³⁷ RUCKER, L., Stalin, Izrael a Židé. Praha: Rybka Publishers, 2001.

³⁸ FRANKEL, J.(ed.), Dark Time, Dire Decision: Jews and Communism, Studies in Centemporary Jewry an Annual XX., New York: Oxford University Press, 2004.

³⁹ REIMAN, P., Ve dvacátých letech. Vzpomínky, Praha: NPL, 1966.

Sinaiem a N. Margolem⁴⁰. Statistická data jsem získal zejména z práce J. Vobecké⁴¹ a zvláště cenné prosopografické studie J. Weisera⁴².

Některé části diplomové práce by byly těžko představitelné bez cesty po izraelských archivech, kterou jsem podnikl v létě roku 2006. Šlo o *Central Zionist Archives* v Jeruzalémě a *The Lavon Institute for Labour Research* v Tel Avivu. V jeruzalémském archivu se mi také podařilo získat *Židovský lidový list*⁴³, který se podle mých informací v ČR nedochoval. Toto periodikum se stalo jedním ze základních pramenů třetí kapitoly. Značnou část sekundární literatury a dobové publicistiky jsem získal v jeruzalémské *Jewish National and University Library*.

Z českých a moravských archivů jsem těžil převážně v *Národním archivu*⁴⁴, *Archivu Hlavního města Prahy*⁴⁵ a *Moravském zemském archivu*⁴⁶, některé drobnosti pak ve *Vojenském historickém archivu v Praze* a *Archivu ministerstva vnitra*.

⁴⁰ SINAI, A., AMIR, G., MARGOL, N.(eds.), *Rhapsody to Tchelet Lavan. The history of the Youth Movement Tchelet Lavan- El Al-Netzach in Czechoslovakia, Israel, 1996*

⁴¹ VOBECKÁ, J., *Populační vývoj Židů v Čechách. Společenské a hospodářské souvislosti v 19. a první třetině 20. století*, 2006, Praha: PFUK, 2006, disert. práce.

⁴² WEISER, T., *Arbeitsführer in der Tschechoslowakei. Eine Kollektivbiographie sozialdemokratischer und kommunistischen Parteifunktionäre 1918 – 1938*, München: R.Oldenbourg Verlag, 1998.

⁴³ Příloha č. 2.

⁴⁴ Fondy: Prezidium místodržitelství, Prezidium policejního ředitelství, Policejní ředitelství, Prezidium ministerstva vnitra, Ministerstvo vnitra, Prezidium zemského úřadu, Zemský úřad, Ministerstvo zahraničních věcí.

⁴⁵ Fond: Spolkový katastr.

⁴⁶ Fondy: Zemský úřad – Prezidium v Brně, Policejní ředitelství v Brně – prezidium.

2. Čeští Židé, liberalismus a jeho hranice

Jak jsem v úvodu naznačil, mluvíme většinou v kontextu emancipace české diaspory o dvou cestách asimilace, tedy německé a později české. K ním se následně, jako určitá reakce na neúspěch těchto identifikačních strategií, přidává sionismus, většinou charakterizovaný jako reakce na sílící antisemitismus. Domnívám se, že je nutné vsadit do tohoto vývoje strategii další, tedy příklon Židů k supranacionálnímu pojetí nabízející alternativu k národnostní identifikaci, jež si s čím dál větší intenzitou vymáhá rozvoj nacionalistických hnutí a jež byla v důsledku zvláštního vývoje židovské menšiny problematická hned z několika důvodů.

2.1. Několik zastavení na cestě k liberalismu

*„Die tojre ist wichtiger als schojre“**

„Mým úmyslem naprosto není podpořit expanzi židovského národa v dědičných zemích ani jejich znovusazení v krajích, kde nejsou trpěni, nýbrž jenom – v těch místech, kde už žijí a do té míry, do jaké jsou trpěni – je učinit užitečnými státu“⁴⁷ vysvětloval memorandem z roku 1781 své počínání panovník inspirující se u osvícenských myslitelů své doby a čerpající z nich impulsy pro reformu rakouského impéria. Jistě, přes často deklarovanou humánnost si v osvícenském diskurzu bylo možno vybrat ze širší nabídky názorů vůči Židům. Nabízí se rejstřík osvícenců – od Voltaira až po

* Staré židovské rčení: „Učení je důležitější než zboží“, nebo „to nejlepší zboží se do hlavy složí“. Cit. dle: BATCHA, Z., *Ve stopách naděje. Vzpomínky olomouckého rodáka v Izraeli*, Olomouc: Votobia, 2002, str. 46.

⁴⁷ Cit. dle: KIEVAL, H. J., *Země mezi, čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918*, in: Berger, N. (ed.), *Na křižovatce kultur*, Praha: MF, 1992, str. 41.

Montesquieho – hodnotící diasporu a judaismus zcela rozličným způsobem.⁴⁸ Josef II. byl v první řadě pragmatik. Je nesporné, že volil tak, jak mu kázala hospodářská nutnost, tedy zapojit a využít potenciál ghetta ku prospěchu státu.

Více než rozvoji ekonomického potenciálu českých Židů, který zůstal dalších padesát let značně omezen, se můžeme věnovat zásahům osvícenství v oblasti vzdělání a kultury obecně.

Tato „duchovní příprava“ českých Židů na občanskou emancipaci, přicházející až s odstupem několika desetiletí, souvisí s působením pražských maskilim, nositelů osvícenských myšlenek a odkazu slavného židovského myslitele Moshe Mendelssohna, šířících se z německého centra haskaly – Berlína. Požadavky maskilim se týkaly v první řadě náboženské a vzdělávací sféry a není tedy divu, že se proti nim zvedá značný odpor ortodoxních rabínů, snažících si udržet vliv v židovských obcích a zachovat „čistotu“ tradičních forem vyznání.⁴⁹ I když se působení maskilim zdá v prvních dekádách 19. století méně úspěšné, než reformátoři doufali, otevírají se poprvé otázky související s přizpůsobováním majoritní společnosti, s přizpůsobováním jako procesem vstřebávajícím obecné principy osvícenské filosofie, ale i aktivně artikulujícím právo na zrovnoprávnění (*Gleichgerechtigkeit*) a odstranění bariér ghetta.

Nastávající půl století bychom mohli pokládat za období odpočinku po náročném vzepětí, ale i období patrných snah o zbrždění procesů nastíněných v období reforem. Tento proces je zaznamatelný jak ze strany mocných habsburské monarchie, tak tradičně smýšlejících Židů. Ideje haskaly byly prosazovány sice velice agilní, ale úzkou vrstvou maskilim a život obce byl stále v rukou rabinismu a tedy – z naprosté většiny – zastánců ortodoxního judaismu.

Je zřejmé, že reformy zastihly české židovstvo nepřipravené. V německých oblastech sice židovští osvícenci již delší čas šířili nové myšlenky a bojovali proti rabínskému „tmářství“, ale do středovýchodní Evropy se nový směr prosazoval jen pomalu a s obtížemi. Tradice, podpořená nedůvěrou v rychlé sociokulturní změny vnějšího světa, sehrála svou roli i v Praze. Ezechiel Landau, dlouholetý vrchní rabín,

⁴⁸ Nutno ovšem poznamenat, že k upalování Židů na hranici se stavěli negativně oba jmenovaní. Srv. POTOK, Ch., Putování, Praha: Argo, 2002, str. 375 ann.

⁴⁹ Srv. HAYOUN, M.R., Židovské osvícenství mezi Cordóbou a Berlínem II, Praha: Volvox Globátor, 1999, str. 30 ann.

mající již ze svého postavení značný vliv na celou českou diasporu, platil ve své době za jednoho z největších odpůrců židovského osvícenství a přímého Mendelssohna oponenta.⁵⁰

Přesto to byl právě Landau, za jehož úřadování vznikla I.německo-židovská škola u nás. Došlo k tomu rok po vyhlášení tzv. *Tolerančního patentu* (1781) a přesně v jeho intencích. Její fungování a zájem o ní byl posilován dalšími nařízeními, která nejprve prosazovala vedení všech účetních knih v němčině (namísto dřívější hebrejštiny či jidiš), aby již od roku 1786 museli všichni novomanželé dokládat, že do německé „Normalschule“ docházeli a složili v ní i požadované zkoušky. Přesun židovských studentů do německého školství proběhl velmi rychle. To bylo usnadněno také obecným vzestupem významu světského vyučování, kterému ustupovala tradiční náboženská výuka na *chederu*, jež u nás do poloviny 19. století prakticky vymizela.⁵¹ K těmto mechanismům se bude o století později odvolávat česko-židovské hnutí a odůvodňovat tak („původně nechtěný“) příklon k němectví.⁵²

Jistě to byl, spolu se zrušením autonomie židovských obcí v otázkách trestních a občanských o něco dříve, další prvek na cestě ke zmíněné užitečnosti státu (*Nutzbarmachung*). Zároveň se ovšem otevíraly nebývalé možnosti pro další studia na německých univerzitách, základ dalšího společenského uplatňování Židů a důležitý prvek k jejich společenskému vzestupu. Tedy alespoň tak, jak byl chápán jimi samotnými.

Otázky spojené se vzděláváním byly jakýmsi prubířským kamenem dalšího vývoje uvnitř komunity a jasně proti sobě postavily zastánce tradičního judaismu a reformisty hlásající nezbytnost emancipace. Zatímco se obec dále názorově štěpila, navenek se stala vcelku poslušným nástrojem státní moci, usilující o unifikaci (a tedy nutně germanizaci) celého svého území.

Od 30. let 19. století se objevují první artikulace nároků na zrovnoprávnění, respektive poskytnutí stejných práv, která měl příslušník majoritní společnosti. Jde zatím o nepatrné výjimky, o bohaté pražské Židy snažící se zacelit diskrepanci mezi

⁵⁰ HAYOUN, 2000, str. 120 ann.

⁵¹ K rychlému úspěchu německých škol v židovském milieu srv. KIEVAL, H.J., *The Making of Czech Jewry*, New York-Oxford: Oxford Univ.Press, 1988, str. 40 – 48.

⁵² Srv. KRAUS, J. S., *Německo-židovské školy v Čechách*, in: *Kalendář česko-židovský*, 1882 – 83, str. 117 – 125.

hospodářskou mocí a právní inferioritou.⁵³ K prvním „výjimkám“ v této době také opravdu dochází. Některým Židům se podaří získat šlechtický titul, který nyní již nevyjadřuje dřívější postavení dvorního Žida (*Hofjuden*) s určitými privilegii, ale společenský status definující právní postavení na půdě moderního státu.

Židovskou hospodářskou elitu v jejím společenském vzestupu nemusela nutně následovat širší židovská populace, tisíce se stále v oddělených ulicích a ghettech. Jednak, jak bylo řečeno, zde působila tradiční autorita rabínů, vzpírajících se modernizacím, druhak – jak nás upozorňuje Hannah Arendtová – byla nerovnoprávnost Židů podporována právě i jejich vlastními elitami, jimž tento stav pomáhal udržovat vlastní mocenské pozice.

„Židovští notáblové (jak se jim říkalo v devatenáctém století), židovským obcím vládli, ale nepatřili k nim společensky, ba ani zeměpisně. Svým způsobem byli stejně vzdáleni židovské společnosti jako společnosti árijské. Dosáhli oslnivé individuální kariéry a jejich páni jim udělili významná privilegia, čímž vytvořili jakousi společnost výjimečných, jejich společenské příležitosti byly ovšem mimořádně omezené... Svým vlastním lidem vládli jako neomezení vládcí, a proto se cítili být *primi inter pares*“.⁵⁴

Rok 1848 představuje krátkodobé vítězství politického a perspektivně se rozvíjejícího ekonomického liberalismu doprovázeného občanskoprávním vyrovnáním. Vyrovnání, které bylo dosud naznačeno spíše v kulturním vývoji diaspory, se uskutečňuje na širokém poli občanské veřejnosti. Liberalismus je, a na další čtyřicet let zůstane, nezpochybnitelnou platformou umožňující českým Židům hospodářskou a sociální emancipaci. Jde o liberalismus, který sám sebe definuje překračováním ekonomických a společenských hranic, tedy kosmopolitismem hrajícím v chápání liberalismu Židy nezastupitelnou roli. Je to ale zároveň liberalismus mluvící německy, a jako takový bude českým národním hnutím stále častěji chápán coby nástroj německé nadvlády, ideologie legitimizující hospodářskou převahu rakouských Němců s jejich „předsunutou hlídkou“, rakouským židovstvím.

⁵³ Srv. ROUBÍK, Fr., Tři příspěvky k vývoji emancipace židů v Čechách, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, 5/1933, str. 371.

⁵⁴ Viz ARENDTOVÁ, H., Původ totalitarismu, I-III., Praha: Oikoymenh, 1996, str.126. Přes určitou zjednodušující zkratku, kterou Arendtová, jakožto filosofka, využívá, je její líčení inspirativní.

Eduard Goldstücker se domníval, že: „*Politickým vystoupením Čechů v roce 1848 skončila téměř půlstoletá éra zajímavé kulturní symbiózy, spolupráce šlechty, českých i německých intelektuálů*“.⁵⁵ Nejenže skončila symbióza, ale započala nová éra národních rozbrojů v rámci habsburského soustátí. Pro českou diasporu nastává dilema, které se s definitivní platností nepodaří vyřešit vlastně nikdy. Období emancipace (zakončené *Prosincovou ústavou*), jež bylo úzce spjato s německou kulturou, vystřídala asimilace, pocit nutnosti volby mezi novodobými národy v pojetí, které dějiny doposavad neznaly. Zjednodušeně řečeno, problémovost vztahu mezi Židy a křesťany, případně Židy a státem (králem, knížaty, byrokracií), v našich podmínkách vystřídá (neméně) problémový vztah židovsko-český, potažmo židovsko-německý.⁵⁶ Doba a rozložení sil tomu chtěly tak, aby se myšlenka emancipace ujala v praxi jako asimilace k majoritní společnosti a v hlavách některých znamenala úplné rozplynutí diaspory do okolního světa.

Léta mezi dvěma „občanskými“ ústavami (1848 – 1867) jsou obdobím třibení názorů a nabírání sil. Opakované „zmrazení“, které postihne vlivem konzervativní reakce občanskou sféru, poznamená i emancipační proces českých Židů. Bez úspěchu zůstalo jednání o správních reformách obcí.⁵⁷ Ty, ač byly shledávány velice urgentními ze strany pokrokovějších Židů a vlády, zůstaly v podobě různých výzev a dobrozdání na stolech byrokracie až do zákona z roku 1890, upravujícího alespoň vnější podobu jednotlivých obcí. V obnažené podobě se nám ukazují rozpory uvnitř české diaspory. Jde v první řadě o boj o moc mezi obecním představenstvem (tedy hospodářskou elitou) a rabíny (elitou duchovní a intelektuální) v podobě sporů o jednotlivé pravomoci a celkové postavení v obci.

⁵⁵ Viz GOLDSTÜCKER, Ed., O židovské Praze, in: Václav Veber a kol., *Židé v novodobých dějinách*, Praha: Karolinum, 1997, str.29 – 39.

⁵⁶ Historik Weger, zkoumající antisemitské stereotypy v českém a německém prostředí definoval funkci antisemitského stereotypu v českých zemích takto: „*Antisemitské stereotypy ulehčovaly polarizaci mezi Němci a Čechy tváří v tvář diferencované etnické situaci v českých zemích. Objektivně nebylo totiž možno oddělit od sebe přesně německé a české etnikum, tato pomyslná linie byla často stírána měnící se jazykovou hranicí a oboustranným prolínáním a ovlivňováním kultury.*“ Domnívám se, že bychom tuto definici mohli přijmout pro 50. až 70. léta 19. století. Viz WEGER, T., *Der Fremde im Bild des Juden. Antisemitische Karikaturen im deutsch-tschechischen Diskurs*. In: *Gleiche Bilder, gleiche Worte. Deutsche, Österreicher und Tschechen in der Karikatur (1848-1948) / Stejně obrazy, stejná slova. Němci, Rakušané a Češi v karikatuře (148-1948)* München: Adalbert Stifter Verein, 1997, str. 69.

⁵⁷ Srv. ROUBÍK, Fr., *Z dějin Židů v Čechách v 19. století*, in: *Ročenka společnosti pro dějiny Židů v Československé republice VII*, Praha, 1935, str. 312 ann.

Na dalším, neméně důležitém místě, stojí problém rozdrobenosti židovských obcí a praktická nemožnost prosazování reformy díky absenci centrálních orgánů. Ty jsou odmítány především z obavy před suspenzí vlastní autonomie. Přes jednání, které se v tomto směru delší dobu vedlo, zůstala situace nevyřešena. František Roubík shrnuje období mezi zavedením a obnovením ústavnosti v Rakousku slovy: „náboženství a mravnost u Židů... ustupuje materialismu a mezi Židy vládla v náboženském ohledu anarchie“.⁵⁸

Státní zásah do obecní autonomie v trestní a politické oblasti měl na budoucí podobu diasporý značný vliv. Na odlišnou cestu vývoje se vydaly obce české a moravské, které, byť od středověku roztroušené pouze v menších městech, si mnohem déle uchovaly svou samosprávu a autonomní orgány. Stejně jako v mnohém odlišné moravské „národní obrození“, bude i poněkud odlišný vývoj života židovské populace a následně řešení národnostní a politické identifikace v 90. letech.⁵⁹

2.2. Zlatá léta liberalismu

Během 50. let 19. století se rakouskému státu naposledy podaří mocensky rozložit národní hnutí, respektive omezit jeho politické konsekvence, které se projevíly v letech 1848-1849. Hlavní aktivity a energie vznikající občanské společnosti je přenesena na pole hospodářského soutěžení a kulturního spolkaření.⁶⁰ První antisemitská vystoupení v novodobém smyslu, objevující se v českých zemích v průběhu 40. let a zaštiťující se amalgámem sociálních a národnostních hesel, byla zároveň jednou z prvních zkušeností českých Židů upozorňující na možné dopady demokratizačního procesu a vzniku moderního národa.⁶¹ Zároveň poukázala na fenomén, který bude později stále nabývat na významu, totiž že Židé, tak jak byli dříve

⁵⁸ Viz tamtéž.

⁵⁹ Srv. PĚKNÝ, T., *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha: Sefer, 2001, str. 333 ann.

⁶⁰ Srv. COHEN, G., *Němci v Praze 1861-1914*, Praha: Karolinum, 2000, str. 34 ann.

⁶¹ Srv. STÖLZL, Ch., *Kafkovy zlé Čechy*, Praha: Nakl.Fr.Kafky, 1997, str. 30.

odkázání na jednání panovníka, jsou nyní odkázáni na rakouský stát a jeho instituce zaručující jim kontinuitu dosaženého občanského statutu a práva.

Padesátá léta, krom několika židovských radikálních demokratů, tak nepředstavují pro židovskou diasporu léta „temna a reakce“, ale období, kdy se mohou soustředit na nové, leč opět dílčí, reformy.⁶² Ty tentokrát dovolují sociální vzestup mnohem větší části židovské menšiny. Ruší s konečnou platností *familiantský zákon* (v posledních dekádách málo dodržovaný) a umožňují vystěhování ze stísněných českých ghett.⁶³ V tomto období rovněž pokračuje populační rozvoj židovské minority, vlastně poslední větší demografický vzmach, po kterém bude následovat stagnace a pozvolný úpadek.⁶⁴ Zajímavé je srovnání s většinovou společností, která naopak v těchto letech ztrácí svůj dřívější potenciál populačního přírůstku. I v tomto demografickém chování bych s určitou rezervou hledal různost vnímání sociální skutečnosti daného období.

V kontextu naší práce je důležitá mobilita Židů vykazující od 50. let nové kvality. Po rozpadu oddělených zón osídlení (městských čtvrtí, ulic) jde nejprve o kvantitativní nárůst sídel vykazujících podíl Židů, aby se následně postupně, ale s narůstající razancí zmenšoval počet těchto sídel v jednoznačný prospěch větších měst (nad 5000 obyvatel). Největší přírůstky vykazovala pražská židovská obec, a města severu a severozápadu Čech na úkor českého vnitrozemí.

⁶² Pro polovinu 19. století se odhaduje pro Prahu 23% podíl Židů na hospodářském potenciálu města, pro pražskou aglomeraci pak 35%- a to i přes výrazný relativní úbytek Židů na celkovém obyvatelstvu města a předměstí. viz. Kol. autorů, *Dějiny Prahy II.*, Praha: Paseka, 1998, str. 33.

⁶³ V určité míře probíhá vystěhování z ghett už dříve, nyní ale dochází k jeho zákonnému ukotvení a přímo masivnímu využití otevřených možností.

⁶⁴ Srv. VOBECKÁ, J., *Populační vývoj Židů v Čechách. Společenské a hospodářské souvislosti v 19. a první třetině 20. století*, Praha: PF UK, 2006, disert. práce, str. 30.

Tab.1. Osídlení mezi censy 1869–1890 ve vybraných soudních okresech⁶⁵

Početně ziskové soudní okresy	Počet Židů 1869	Přírůstek 1869– 1890	Přírůstek 1869– 1890 (%)	Početně ztrátové soudní okresy	Počet Židů 1869	Úbytek 1869– 1890	Úbytek 1869– 1890 (%)
Praha	13056	4579	35,1	Čáslav	1134	- 474	- 41,8
Plzeň	1299	1426	109,8	Ml.Boleslav	1379	- 434	- 31,5
Teplice	1516	679	44,8	Votice	1015	- 419	- 41,3
Žatec	1076	677	62,9	Dol.Kralovice	1191	- 407	- 34,2
Liberec-město	314	643	204,8	Blovice	716	- 358	- 50,2
Karlovy Vary	757	567	74,9	Soběslav	720	- 333	- 46,3
Č.Budějovice	614	529	86,2	Milevsko	857	- 316	- 36,9
Ústí n.L.	148	424	286,5	Sedlec	562	- 246	- 43,8
Jablonec n. N.	112	401	358,0				

Urbanizace Židů, časově i intenzitou značně předstihující české i německé etnikum, má pro Židy nejen hospodářské, ale i sociální a kulturní důsledky.

Židé se stávají ve své velké většině „městským živlem“ ve městech s německou většinou, nebo německou elitou, která si prozatím udrží své pozice i v některých převážně českých oblastech. S touto německou liberální elitou uzavírají Židé nepsanou dohodu o vzájemné podpoře. Německé liberální hospodářské a kulturní spolky jsou Židům otevřeny a ti zde dosahují často velmi významných pozic.⁶⁶ Naopak k českému národnímu hnutí panuje spíše určitá nedůvěra související s poměrně dlouhodobou provázaností staročeků s klerikálními kruhy.⁶⁷

Na Moravě vypadá situace poněkud jinak. Zdejšími židovským obcím se podařilo udržet si politickou samosprávu i v druhé polovině 19. století. V sociálním a

⁶⁵ Převzato z: VOBECKÁ, 2006, str. 32.

⁶⁶ Srv. COHEN, G.B., Jews in German Liberal Politics: Prague, 1880-1914, in: Jewish History, Vol.1, No.1, 1986, str. 55 – 74.

⁶⁷ Srv. COHEN, 2000, str. 67 an.

hospodářském kontextu zde došlo k podobnému jevu, jako v Čechách (vysoká mobilita, hospodářský vzestup, populační regres, atp.), udrželo se zde nicméně silnější vědomí pospolitosti, kterou posilují elity autonomních obcí.⁶⁸ V politickém smyslu nastala i zde úzká spolupráce s německými liberály. Roli, kterou zde Židé hráli na politické scéně, charakterizuje M. L. Miller dokonce jako roli „kingmakerů“. To pro ně mělo, díky rostoucímu německo-českému soupeření, jen značně sporný okamžitý výsledek. Z dlouhodobějšího hlediska to posunulo moravskou židovskou komunitu do obdobného ambivalentního postavení jako v Čechách.

„For the Jews of Moravia, the role of political „kingmaker“ was a doubleedged sword. While Moravian Jewish voters could often guarantee the election of their desired candidate, they often suffered materially for their obstinate allegiance to German Liberalism. For most Jews, Liberalism was an anational – or supranational – ideology of rationalism, humanism, and Enlightenment, but in the kontext of the Czech-German conflict, it became increasingly identified with its German-speaking standard-bearers.“⁶⁹

2.3. První příznaky nových konfliktů

Takzvané *Českožidovské hnutí*, kterému věnuje česká historiografie tradičně velkou pozornost, poprvé vystupuje se svým programem v polovině 70. let 19. století. Jde vlastně v první řadě o reakci na vzrůstající se český živel měst českého vnitrozemí a první známky krize „klasického“ liberalismu v Rakousko-Uhersku.

Skupina židovských středoškolských studentů z českých měst, přicházející na univerzitní studia do Prahy, zakládá *Spolek českých akademiků Židů (1875)*.⁷⁰ Hnutí

⁶⁸ To bude mít později za následek lepší výchozí pozice pro sionismus a židovskou stranu.

⁶⁹ Viz. MILLER, M. L., *Reluctant Kingmakers. Moravian Jewish Politics in Late Imperial Austria*, <http://www.ceu.hu/jewishstudies/yb03/11miller.pdf>.

⁷⁰ V pražském bytě A. Stránského se na podzim roku 1875 začíná scházet zpočátku velice malý debaťní kroužek, ze kterého vzejde ideová a členská základna „Spolku českých akademiků židů“ (SČAŽ) založeného následujícího roku. Z prvních členů jmenujme Aloise Zuckera, Leopolda Katze, Eduarda Kohna, Jakuba Scharfa. Demonstrací myšlenky, v jejímž jménu se spolek zrodil, byl zpěv

se postupně rozrůstá a má určitý ohlas na českém venkově, kde jsou intenzivnější kontakty mezi českou a židovskou populací. Zde také chybí, na rozdíl od Prahy či Brna, německé elity. Židé zde přirozeně přijímají český jazyk jako prostředek běžné komunikace a obchodního styku, krom toho je zde na ně vyvinut velmi intenzivní tlak, aby se čechizovali jako nechtěné německé ostrůvky v „českém moři“.

Hnutí se snažilo rozšířit svou agendu i mezi pražským židovstvem a později na Moravě, zde ale narazilo na značný odpor a nepochopení. Okruh působnosti tedy musíme omezit zhruba na jednu třetinu Židů v Čechách. Poprvé je nicméně problematizována otázka národnosti českých Židů a poprvé se utváří určitý koncept, jak tento problém řešit.⁷¹ Českožidovský program můžeme v jistém smyslu označit za první židovské nacionalistické hnutí reagující na rozmach novodobého pojetí národa a přebírající jeho rétoriku.⁷² Nezdá se být náhodou, že někteří dřívější „asimilanti“ přecházejí později do řad sionistů. Potvrzuje to jen komplikovanost hledání identity v českých zemích a naléhavost, se kterou jsou hledány nové možnosti a východiska.⁷³

Židé v převážně českých oblastech měli podle českožidovského hnutí asimilovat s českým etnikem a podpořit jeho politický a hospodářský boj o zrovnoprávnění. Přes určitou rezervu můžeme považovat snahy čechožidů v tomto směru v 80. a 90. letech na českém venkově za úspěšné, nicméně spíše navazující na

„Kde domov můj?“ na zakládacím schůzi, viz SCHARF J., 10 let, in: Kalendář česko-židovský, 1886 – 87, str. 138 – 146.

⁷¹ Případ Siegfrieda Kappera ve 40. letech nepokládám, pro diskontinuitu tohoto působení, za základ českožidovského hnutí, i když se Kapper a jeho dílo stávají o 20 let později symbolem čechožidů. Siegfried Kapper byl jedním z členů vídeňského spolku *Jünger Böhmen* (spolu s takovými osobnostmi jako Ludwig August Frankl, David Kuh, Moritz Hartmann a Alfred Meissner), který navázal určité kontakty s českými radikálními demokraty a je někdy považován za první českožidovský spolek vůbec. Spolek ovšem neměl dlouhého trvání a nikdo, kromě Kappera, nezůstal nakloněn „české věci“ v porevolučních letech. Srv. KIEVAL, H. J., *The Social Vision of Bohemian Jews: Intellectuals and Community in the 1840s*. In: Frankel, J., Zipperstein, S. J. (eds.), *Assimilation and Community: The Jews in Nineteenth-Century Europe*, Cambridge-New York, 1992, 246-283.

⁷² V kontextu středoevropských Židů, osvícenských reformátorů a programových asimilantů a jimi projevované solidarity v rámci židovské diaspory mluví o „podvědomém nacionalismu“ také Jonathan Frankel, viz FRANKEL, J., *Assimilation and the Jews in nineteenth-century Europe: Towards a New Historiography ?*, in: Frankel, J., Zipperstein, S. J. (eds.) *Assimilation and Community: The Jews in Nineteenth-Century Europe*, Cambridge-New York, 1992, str. 1 – 37.

⁷³ O přechodu českých a německých „asimilantů“ do řad sionistických organizací srv. ZAHRADNÍKOVÁ, M., *Hledání identity žid. obyvatel v Čechách v letech 1870 – 1914*, Praha: FFUK, 2000, dipl. práce, str. 51 ann.

obecnější trend než jej iniciující.⁷⁴ Židé zde postupně přecházejí do českých základních škol a mluví česky. To také díky problematickým rakouským censům často stojí v pozadí tvrzení některých českých historiků o asimilované komunitě českých Židů a, jak se mi zdá, ztěžuje chápat další procesy uvnitř židovské diaspory.⁷⁵ Toho se žel dopouští nejen starší historiografická produkce, ale i práce nejnovější – i když na lepší metodologické úrovni. Jednou z tezí Kateřiny Čapkové tak je „přirozená asimilace“ Židů na českém venkově do většinové (tj. české) společnosti.⁷⁶ „*Sekulární charakter české společnosti nijak nevyhrocoval náboženské rozdíly a lze naopak nalézt řadu dokladů křesťansko-židovské symbiózy na českém venkově, kde si přitom židovství i křesťanství zachovávalo často ještě tradiční podobu.*“⁷⁷

Pokud bychom hledali a chtěli najít, jistě důkazy o této symbióze objevíme. Přesto si nemyslím, že byla situace na českém venkově tak jednoduchá. I v jinak „čistých“ českých okresech se po celé trvání rakouského mocnárství setkáváme s židovskými školami s německým vyučovacím jazykem. Na tento stav často upozorňoval český tisk, který to považoval za důkaz neblahého židovského „němčení“. To nelze přisuzovat jen iracionální antisemitské rétorice, kterou mnohde jistě uplatňoval. Nepříznivý stav, jak již bylo řečeno, příznával i tisk českožidovský s konstatováním, že se situace sice lepší, ale jen velmi pomalu a v kontextu českožidovského snažení neuspokojivě. Pokud se někdy tento trend výrazně změnil, bylo to až na přelomu 19. a

⁷⁴ Přes veškerou snahu se počet německých škol daří zmenšovat mnohem pomaleji, než by si mluvčí čechožidů představovali. Na tuto situaci opakovaně upozorňoval J. J. Kořán v *Česko-židovském kalendáři* s tím, že se situace sice lepší, ale zcela nedostatečně.

Během 80. a 90. let se zmenšil počet německých (a až na výjimky židovských) soukromých škol v českých oblastech země z 96 na 72. Rychlá změna nastala až po konfliktech roku 1897, o kterých bude řeč v následující kapitole, a kdy se během několika let dostává počet těchto škol na 27. Srv. KIEVAL, 1988, str. 51.

⁷⁵ Jazykové censy se stávaly jednoznačným politikem a výsledky z jednotlivých-zvláště hraničních-území, se napjatě sledovaly. Volba ve většinově českém území se pro Židy, jak se zdá, nestávala ani tak výrazem směru jejich postupující akulturace, jako spíše reakcí na společenské poměry a existenční nezbytností. K censům a českému židovstvu srv. McCAGG, W., *The Jewish Position in Interwar Central Europe, A Structural Study of Jewry at: Vienna, Budapest, and Prague*, in: Don, Y., Karady, V., (eds.) *A Social and Economic History of Central European Jewry*, New Brunswick-London: Transaction Publishers, 1990, str. 47 – 81.

⁷⁶ ČAPKOVÁ, K., *Češi, Němci, Židé?*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2005

⁷⁷ Viz ČAPKOVÁ, K., 2005, str.26

20. století. Zde se ale musíme ptát, zda šlo o onu „přirozenou asimilaci“, nebo spíše tlak antisemitsky naladěného venkova a realistické zhodnocení situace.⁷⁸

Hilsnerova aféra, někdy také označována jako *česká dreyfusáda*, otřásla veřejným míněním i politickou scénou, ale nebyla zdaleka jediným případem, kdy se na českém venkově objevilo obvinění Židů z rituální vraždy. Už před tím bylo slyšet o používání krve k rituálním účelům v Kolíně, Holešově či Chocni. Žádný z těchto případů sice nedosáhl svým věhlasem na kauzu z Polné, ale dokazuje to, že zde byla atmosféra náchylná k radikalizaci, která se v souvislosti s prohlubující se nacionalizací dále vyhrocovala.

Využíváním beletristických knížek Vojtěcha Rakouse⁷⁹ – poměrně časté ve zmíněné historiografické produkci – pozdějšího činitele českožidovského hnutí, jehož knihy byly psány s jasným záměrem a někdy snad přímo na zakázku čechožidů, jako důkaz bezproblémového soužití Čechů a Židů, se mi zdá přinejmenším sporné. Mým záměrem přitom není poukazovat na antisemitismus české společnosti v nějakém hodnotovém rámci (dobré versus špatné), případně srovnávat situaci v Čechách a okolních zemích. To by mělo v otázce identit velmi rozporuplnou a omezenou platnost a zavedlo by nás to do roviny historismů.

Většina Židů v českých zemích zůstává věrna německé řeči a německé kultuře až do zániku mocnářství. Od konce 80. let a zvláště v průběhu dalších dvou dekád je nicméně vztah němectví a židovství problematizován.

Příznačným procesem prochází židovské obyvatelstvo Prahy. Zde se díky populačnímu vývoji a imigraci téměř vyrovnal početní stav Židů a Němců. Německo-židovská Praha se stala zvláštním úkazem symbiózy, vzájemné závislosti, která přetrvá déle, než v jiných oblastech rakouského mocnářství. Od 60. let funguje Praha a její německé elity jako vedoucí element německé politiky Čech. Z Prahy jsou delegováni poslanci do říšského sněmu a Praha jako taková je chápána i českými Němci jako centrum zemské politiky. Jak do pražského zastupitelstva, tak do zemského sněmu a

⁷⁸ Atmosféru českého venkova na přelomu století a jeho poměrně snadnou radikalizaci popisuje např. KOVTUN, J., *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*, Praha: Sefer, 1994, str. 53 ann. Srv. také: SOUKUPOVÁ, B. *Česká společnost před sto lety*, Praha: Sofis, 2000, str. 36 ann.

⁷⁹ Např. RAKOUS, V., *Vojkovičtí a přespólní*, Praha: Československý spisovatel, 1986.

říšské rady mohou – a často jsou – voleni i Židé. Německé elity jsou vlivem populační exploze Čechů a demokratizace volebního práva postupně vytlačováni z pražských zastupitelských sborů. Poslední němečtí zastupitelé jsou úspěšní v roce 1882 v Josefově se stále vysokým podílem židovských voličů, kde z 5 zvolených německých zastupitelů byli 4 Židé.⁸⁰

Židovské společenské špičky se dostávají do elitních německých klubů, hlavně do pražského Kasina, neoficiálního mluvčího německé zemské politiky. Zde postupně dosáhnou téměř polovičního zastoupení. Můžeme říci, že německá a židovská pražská populace utvoří do sebe uzavřenou elitu, které víceméně chybí obvyklá sociální stratifikace, respektive nižší společenské třídy. To vytváří zvláštní vztahy uvnitř i navenek této komunity.

V českém „plebejské“ prostředí je tomu dlouhou dobu naopak, i když se bude stav v průběhu posledních dekád 19. století do jisté míry nivelizovat.⁸¹ S postupující nacionalizací české společnosti je čím dál patrnější prolínání národnostních a sociálních (třídních) prvků v jeho antiněmectví a antisemitismu.

Protiněmecké a protižidovské stereotypy se v chápání českého nacionalisty velmi úzce propojí. K tomu dochází i na pozadí naznačených specifík sociálního rozvrstvení pražského obyvatelstva. Problém zde více rozvádím i proto, že Praha – jakožto centrum celé země – měla velmi významné symbolické místo ve vývoji celého českého národního hnutí a jeho interpretaci sociální skutečnosti.

V Praze mezi lety 1880 a 1910 poklesl počet obyvatelstva hlásící se k německému jazyku v pravidelných censech z 15% na 7%, v absolutních číslech z 38 591 na 32 332.⁸² Ekonomicky ovšem zastávalo zcela mimořádné postavení. Hospodářskou a sociální strukturu dobře vystihuje následující tabulka. Kolonku pro

⁸⁰ Srv. COHEN, 1986.

⁸¹ Srv. KŘEN, J., *Konfliktní společenství- Češi a Němci 1780 – 1918*, Praha: ČAV, 1990, str. 239 ann. K hospodářskému vývoji a kontextu českého národního hnutí také srv. URBAN, O., *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha: NLN, 2003, str. 79 ann.

⁸² Viz COHEN, G. B., *Němci, Židé a Češi v Praze: společenský život všedního dne 1890-1914*, in: *DaS* 4/98, str. 29. Pro pražské Židy pak uvádí Cohen profesní skladbu pro rok 1900 takto: 52% samostatných, 27% kvalifikovaných odborných pracovníků a 21% dělníků a nádeníků.

Havránek uvádí pokles německy mluvících v Praze mezi lety 1880-1910 z 13,7% na 6,7%. viz HAVRÁNEK, J., *Sociální struktura pražských Němců a Čechů, křesťanů a židů ve světle statistik z let 1890-1930*, in: *ČČH* 93/1995, čís.3, str.470 – 479.

Němce je nutné chápat podle oficiálního sčítání, tedy Němce a Židy hlásící se k německému jazyku.

Tab.č.2 Sociální postavení dle povolání v Praze a čtyřech pražských předměstích.⁸³

Z tisíce osob dané národnosti zaměstnaných v příslušné skupině povolání bylo podle sociálního postavení:

	samost.	úředníků	dělníků	nádeníků	p.č.r.
Češi činní v:					
A. zemědělství, lesnictví	172	72	695	41	19
B. průmyslu	159	41	781	13	6
C. obchodu, dopravě	359	181	421	25	14
D. veř. službách a svob.povolání	607	179	210	3	1
všichni činní	318	108	553	14	7
Němci činní v:					
A. zemědělství, lesnictví	433	343	164	45	15
B. průmyslu	264	381	348	-	7
C. obchodu, dopravě	291	508	193	1	7
D. veř.sluzba a svobod. povolání	485	200	315	-	-
všichni činní	403	303	290	1	3

p.č.r.-pomáhající členové rodiny

⁸³ Převzato z: HAVRÁNEK, 1995, str. 476.

2.4. Integrální nacionalismus a ambivalentní postavení českých Židů

*„Die Dämmerung der Assimilationskonjunktur begann“**

Přes popisovanou symbiózu a vzájemné splývání Němců a Židů v představách českého nacionalismu a přes veškerou snahu, která byla německými Židy vynaložena, ke snu o rozplynutí židovské partikulárnosti v kosmopolitním (německém) liberalismu nikdy nedošlo. Vnímání odlišnosti Židů, vzájemná izolovanost v každodenním styku⁸⁴ i specifika židovské tradice a odlišný demograficko-sociální vývoj přetrvaly největší slávu osvícenského a liberálního univerzalizmu a nemohly se vytratit v období vyznačování nových hranic, hranic integrálního nacionalismu.⁸⁵

Přežívající autorita Kasina bude ještě nějaký čas vzdorovat vzrůstajícímu se *völkisch* hnutí a čelit jeho nejostřejším antisemitským excesům, ale i zde postupně dochází k vnitřním konfliktům mezi německým a židovským osazenstvem. Není už nadále možné, aby byl kandidován do politických grémií židovský politik. Postupně, i když snad jako poslední z liberálních ostrovů Rakousko-Uherska, ztratila pražská německá elita vliv na další politické dění.⁸⁶

* Pražský profesor Salomon Goldelman, sionistický teoretik, o 90. letech a „národním soupeření“ v kontextu „židovské otázky“. Viz GOLDELMAN, S., *Löst der Kommunismus die Judenfrage? Rote Assimilation und Sowjet-Zionismus*, Wien: Verlag: Dr Heinrich Glanz, 1937, str. 16.

⁸⁴ Garry Cohen, i když polemizuje s teorií „trojího ghetta“ pražského (českého) židovstva, přichází ve svých analýzách například na to, že bylo celkem obvyklé soužití německých a českých katolíků v jednom domě, ale ne německých katolíků a Židů. Sám pak připouští, že i ony kontakty mohly postupně spíše pomoci k vymezení a vnímání odlišností, viz COHEN, 2000, str. 105.

⁸⁵ Ze zajímavějších demografických údajů zpochybňující tezi o asimilované české židovské menšině, bych vybral velmi nízký počet konverzí a smíšených sňatků. Smíšené sňatky, komplikované ještě stávajícími zákonnými normami, činili v roce 1881 0,15% ze všech židovských sňatků, v roce 1910 to bylo 1,75%, viz WLASCHEK, *Židé v Čechách. Příspěvky k dějinám evropských Židů*, http://is.fhs.cuni.cz/th/8397/fhs_b/Juden_in_Bohmen.txt. K dalším výrazným odlišnostem v demografickém chování Židů a majoritní společnosti viz VOBECKÁ, 2006.

⁸⁶ Srv. COHEN, 1986. K nacionalizaci německého Kasina poznamenává E. Hobsbawm: *„Německé Casino v Praze, které v poslední dekádě devatenáctého století vyhlásilo, že učít se češtině – jež tou dobou byla jazykem devadesáti tří procent obyvatel města – znamená doupuštit se zradě, tímto nic nevyhovovalo (jak ukazuje jeho tón) o vzájemných kontaktech.“* Viz HOBBSAWM, E.J., *Národy a*

V devadesátých letech 19. století zde tedy máme převažující liberální komunitu německých Židů a menší část Židů na venkově, akulturovujících se v českém prostředí. Zdá se, že ti druzí zprvu hledali podporu nejčastěji v řadách mladočechů, jako národně-liberální straně oponující konzervativním staročechům. Jistě alespoň tehdy, pokud uposlechli rad českožidovských činovníků. Demokratizace volebního práva a diferenciací politického tábora, respektive táborů, následující po zániku či úpadku elitních politických stran, má další následky i pro politickou identifikaci Židů. V soupeření politických subjektů snažících se mobilizovat pokud možno co nejširší voličskou základnu se stává antisemitismus snadným prostředkem boje. To i předtím, a snad i s větší razancí, než strana získala jakoukoliv politickou relevanci a svůj vliv na veřejnost vykonávala pomocí „nepolitických“ spolků. Brněnský historik Jiří Malíř hodnotí situaci následovně: „*Formování politických stran a jejich charakter tak byly od počátku ovlivněny různou mírou opory, kterou strany hledaly a nacházely v nepolitické sféře. Omezení volebního práva tak později paradoxně působilo na nadměrné přesahování politiky a politických stran do sféry nepolitické a na parcelaci a segmentaci celého veřejného života.*“⁸⁷

Takový vývoj měl ovšem za následek také přenášení politického soupeření a jeho témat do nejširší společnosti. Jedním z oněch politických témat je bezesporu antisemitismus. Ten zde v různých svých podobách byl jistě i dříve, k jeho využití při politickém soupeření dochází však právě až nyní. Antisemitismus bylo možné využít jak proti politickému soupeři, tak jako vedlejší ofenzivu na centrální vídeňskou vládu s jejími „židovskými bankami“ a „židovskými spekulanty“. Zároveň s úpadkem rakouského liberalismu upadá i smysluplnost židovsko-německo-liberální symbiózy a Židé se musejí rozhlížet po novém politickém přístřeší.

Robert Weltsch nazval období 1890 – 1914 „*předehrou velké krize židovské identity našeho století*“, kdy na jedné straně působil tlak na asimilaci Židů a na druhé

nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, str. 109.

⁸⁷ Viz MALÍŘ, J., *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848 – 1914*, Brno: MU, 1996, str. 32.

vzrůst antisemitismu a jejich odmítání.⁸⁸ Židé se dostali do ambivalentního postavení menšiny, jejíž vnitřní koheze a pocit skupinové sounáležitosti (identity) se v průběhu 19. století velmi uvolnily, jež se ovšem zároveň nestačila, respektive nemohla, asimilovat. Majoritní společnost navíc započala stále častěji tematizovat židovství jako cizí element ve vlastním „národním těle“ a další asimilaci, případně jen kulturní pluralismus, odmítat.

Historik M. L. Weisberger rozvádí koncept marginality v kontextu židovské menšiny v Německu, který, jak se mi zdá, je dobře použitelný i pro naše poměry. Zdejší prostor je jen nutné chápat svým způsobem ještě problematičtěji, neboť se přidává prvek česko-německé konkurence.

Weisberger chápe pojem marginality jako konflikt dvou kultur. Většinová společnost, ovládající dominantní kulturní kódy, zamezuje tomu, aby se příslušník menšiny stal jejím plnohodnotným členem. Ten, snažící se o splynutí, přebírá určité hodnoty a kulturní návyky majority a nemůže se tak ani vrátit ke své původní identifikační skupině. Zůstává v ambivalentní pozici kterou se snaží řešit.⁸⁹

Weisberger definuje čtyři pozice marginality Židů v Německu poslední třetiny 19. století: 1) *asimilace* – respektive snaha o ní; 2) *rovnováha (poise)* – tedy vyvažování mezi kulturami, nepřijetí žádné z nich, ale jen jejich různých prvků. (To se zdá autorovi intelektuálně nejoriginálnější, umožňující svobodné myšlení, jež bylo charakteristické pro některé německé židovské intelektuály); 3) *návrat (return)* – myšleno návrat k tradicím, interpretovaných ve vztahu k novým pozicím. O tuto – variantu se snažil sionismus; 4) *transcendence* – takovým transcendentním řešením ambivalentního postavení Židů ve společnosti je i socialismus.

Snaha řešení ambivalence identity, jakožto snaha nalézt cestu k majoritě, s sebou nese internalizaci majoritních představ, a tím také sebenenávist.⁹⁰ Sebenenávist dle Weisbergera není automatický proces, je to psychosociální jev, při kterém záleží i

⁸⁸ WELTSCH, R., Die deutsche Judenfrage. Die schleichende Krise der jüdischen Identität, Königstein, 1981, cit.dle: ČAPKOVÁ K., Vídeňští asimilanté v meziválečném období. Identita a postavení vídeňských asimilantů uvnitř židovské komunity v letech 1918-1938 (na základě jejich časopisů Die Wahrheit a Dr. Bloch's Wochenschrift), dipl. práce, Praha: FFUK, 1997, str. 7.

⁸⁹ Viz WEISBERGER, A. M., The Jewish Ethic and and the Spirit of Socialism, New York: Peter Lang Publishing, 1997, str. 44 an.

⁹⁰ „Jewish self-hatred is the internalization of anti-Semitism into the personality.“ Viz tamtéž, str. 70.

na uznání autority ze strany Židů samotných. Pokud je autoritou nežid je možnost internalizace *antisemitského* a tedy i sebenenávisti větší. Nejvíce asimilovaní – dle tohoto autora – pak bývají nejvíce zklamáni a dochází k jakémusi post-asimilačnímu sionismu, o kterém již byla řeč i v českém kontextu.

Socialismus, tedy ona čtvrtá cesta řešení ambivalentního postavení Židů, navazující ve svých pojetích *národního* na starší koncepce liberalismu, nás bude nyní zajímat nejvíce. Nicméně je nezbytné pracovat v souvislosti se socialismem v židovském milieu i se sionismem jako druhou stranou jednoho společenského procesu. Tuto souvislost se pokusím dokumentovat v dalších kapitolách.

3. České socialistické hnutí a jeho „židovská otázka“

3.1. „Právo Židů“, Československá sociálně demokratická strana dělnická a české *Fin de Siècle*

Devadesátá léta 19. století, jak bylo výše naznačeno, byla pro Židy habsburského soustátí jednoznačně přelomovým obdobím. V Praze, ve zvláštní atmosféře vzájemné závislosti, přetrvala liberální atmosféra až do první dekády následujícího století, nicméně se i zdejší židovsko-německá komunita, dříve udávající směr celé německé zemské politice, dostává do čím dál jasnější izolace vůči vzrůstajícímu se „völkisch“ hnutí. Na Moravě se *mutandis mutandi* nacházelo liberální hnutí v podobné situaci. Židovské politické obce se svým elektorátem udržovaly zbytky liberálních nadějí, bylo ale rovněž čím dál zřejmější, že tento svazek spěje ke konci. Židé se museli rozhlížet po nových variantách politické identifikace, po straně, která by jim, jako dříve liberalismus, poskytla (nejen) politické přístřeší. Pohlédneme-li v této době na spektrum českých a německých politických stran, nenaskýtá se zde mnoho možností, které by byly pro české Židy, bez toho aby prošli úplným sebezapřením a případně se nechali pokřtít, přijatelné. Integrální nacionalismus, jako převažující platforma velké většiny politických stran, přejímal do vínku s jistou samozřejmostí i potřebnou antisemitskou výbavu, která se v druhé polovině 90. let a na počátku další dekády dále radikalizovala.

Devadesátá léta tak představovala první příliv Židů (zprvu nijak masivní) do sociální demokracie, jakožto hnutí, ve kterém sice zaznamenáváme silné negativní stereotypizace Židů jako vykořisťovatelů a kapitalistů, které ale zároveň z principiálního hlediska doktrinní antisemitismus odmítalo.

S tím jak roste politická relevance sociálně demokratické strany, a tedy i útoky ostatních stran na ni, se tato musí čím dál ostřeji proti antisemitismu vymezovat. V polovině 90. let *Právo lidu* charakteristicky glosovalo vzestup vídeňských křesťanských sociálů.: „*Vídenští malí voličové však volbou antisemitů také lépe*

*nepochodí, ani tito nejsou nikterak schopni sliby jim činěné splnit, jsouce pouhými fanatickými křiklouny, kteří z konkurenční závisti veškerou bídu svádějí na židy. Pohodlná to filosofie hloupých. My však z vlastní zkušenosti víme, že křesťan antisemita tak jako žid stejně odírá toho, kdo mu do rukou vpadne... Všude kapitál vysává, nechť si je v rukou žida nebo křesťana.*⁹¹

Sociální demokracie se snažila převádět antisemitismus na pole hospodářské konkurence. Popisovala jej jako zástěrku neúspěchů národních stran před vlastními voliči a populistický tah získávající nižší společenské vrstvy ocitající se v nejistotě společenského postavení. Židovství jako takové se odsouvá do pozadí coby nedůležitý element tematizovaný stále častěji jen na úrovni náboženství, které svou podstatou odvádí člověka od řešení skutečných sociálních problémů a nerozhoduje o podstatě. Tou je chápána třídní příslušnost a společenská polarita mezi vykořisťovaným a vykořisťujícím.⁹²

Neznamená to, že by sociálnědemokratická strana byla prosta veškerých antisemitských stereotypů. Často se pracuje s prototypem „židovského boháče“, „židovského kapitalisty“ a tak podobně, což se ostatně odrazí i ve stranické ikonografii celého evropského sociálnědemokratického hnutí. V této důležité součásti socialistické propagandy, respektive propagandy obecně, se odrážely některé představy o „typické“ židovské fyziognomii do zobrazování podob vykořisťující třídy. S tím mělo také velké potíže vznikající partikulární židovské socialistické hnutí, které na jednu stranu přebíralo prvky tradiční sociálnědemokratické ikonografie do svého tisku (čemuž napomohla malá tradice figurální výtvarné tvorby u Židů), na druhou stranu muselo nahrazovat „židovského kapitalistu“ „židovským chudákem-proletářem“, proti zažitému sektářství Židů zdůrazňovalo univerzálnost a mezinárodní solidaritu hnutí. Nakonec židovští socialisté sáhli i ke zrevolucionizování židovských náboženských tradic a svátků.⁹³

⁹¹ *Právo lidu*, dle analýzy sociálnědemokratického tisku: SOUKUPOVÁ, B., Československá strana sociálnědemokratická a antisemitismus, in: *Lidé města*, 3/2000, str. 48 – 71.

⁹² Srv. tamtéž, str. 52.

⁹³ K této problematice nelépe sborník příspěvků doprovázený dobovou socialistickou ikonografií: *Arbeiter und Revolutionäre. Die Jüdische Arbeiterbewegung*, Hamburg: Dölling und Galitz Verlag, 1998.

V českém sociálnědemokratickém milieu se v této době objevují konotace židovství s lidskými vlastnostmi jako uhlazenost, názorová pružnost, touha po kšeftaření, hamižnost a zakořeněná nepoctivost. Stejně jako v tisku jiných politických stran se i zde paroduje „typický“ židovský jazyk.⁹⁴

Důležitým bodem na cestě židovského voličstva k sociální demokracii v českém prostředí se staly volby roku 1897. Tehdy postavila v Praze mladočeská strana jako kandidáta do V.kurie říšského sněmu Václava Březnovského. Březnovský, populární mezi nižšími pražskými vrstvami, byl svou antisemitskou rétorikou a vztahy s jedním z rakouských křesťansko-sociálních předáků Ernstem Schneiderem, znám již z dřívějších. Také proto, že jeho hlavního politického soka, sociálně-demokratického kandidáta Karla Dědice, podpořili pražští Židé a volba musela být rozhodnuta až ve druhém kole, se Březnovský a mladočeský tisk pustil do „požidovštělé“ sociální demokracie a do Židů přímo s novým entusiasmem.⁹⁵ Nakonec bylo rozhodnuto pro Václava Březnovského. Volby ukázaly v obnažení formě situaci pražských (českých) Židů a jejich možnosti politické identifikace, respektive uzavírání jiných cest, než byla právě ta k československým socialistům.

Jestliže byla česká sociální demokracie dříve napadána za svou podřízenost centru, tedy jako cizí, nenárodní element, jemuž z Vídně vládnou Židé, mohli čeští nacionalisté od druhé poloviny 90. let útočit přímo do řad české organizace. Rostoucí intenzita snahy takto skandalizovat tuto stranu u české veřejnosti dosáhla jednoho ze svých vrcholů rovněž v roce 1897, kdy za ní byl zvolen, jako jeden z pěti českých poslanců, Arnošt Berner.⁹⁶ Jeho židovský původ se stal jedním z nejoblíbenějších denunciačních prostředků a důkazem nečeskosti a jakýchsi „odnárodňovacích“ snah sociální demokracie.

⁹⁴ Srv. SOUKUPOVÁ, 2000, Soukupová dokonce soudí, že: „*Sociálnědemokratický stereotyp židovského kapitalisty (popřípadě povýšeného do šlechtického stavu), tzv. pana židáka, i žurnalisty židovského původu ve službách tzv. buržoazního tisku si v rejstříku svých představ nezadal v ničem s mladočeským, národně sociálním nebo křesťansko sociálním antisemitismem.*“ Viz cit. dílo, str. 52.

⁹⁵ Srv. FRANKL, M., Rituální vražda jako politikum II. Situace v českých zemích na konci minulého století, http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2000/02/ritualni_vrazda. Případně, tentýž, Obvinění z rituální vraždy v českém antisemitismu na konci 19.století, in: Pavlát,L.(ed.), Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999, Praha:Židovské muzeum, 2000, str.152 – 159.

⁹⁶ Srv. SOUKUPOVÁ, B., Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus, Praha: Sofis, 2000, str. 144 ann.

Do výbavy antisemitského vyprávění, jako prostředku politického boje, se hodil jak první proslov českých sociálnědemokratických poslanců ve sněmovně, stavících se proti českému státnímu právu,⁹⁷ tak o něco později aktivní vystupování některých činovníků strany – mezi nimi zvláště Arnošta Bernera a Bohumíra Šmerala – proti antisemitským výtržnostem spojeným s tzv. *hilsneriádou*.⁹⁸ Vidíme zde první příznaky jevu, se kterým se od nynějška budeme setkávat častěji. Tím je doplnění dřívějšího antiněmeckého a pro zjednodušení řekneme antikapitalistického modu v antisemitském vyprávění o nový prvek „Žida revolucionáře“. Židovští bankéři a kapitalisté na jedné a židovští socialisté na druhé straně se stanou rovněž základem mnoha konspirativních teorií o „židovské světovládě“.⁹⁹

V českém stranickopolitickém spektru docházelo ve stejné době v souvislosti s antisemitismem k příznačnému posunu. Zcela zásadní roli hrál komplex *nenárodního a antisemitského* pro vymezení národních socialistů. Iniciačním momentem této strany bylo právě ono sociálnědemokratické „protistátopravní prohlášení“. Razanci jejich hesel lze odůvodnit i soupeřením s Československou sociální demokracií v rámci jednoho sociomorálního prostředí (tábora).¹⁰⁰ Rovněž další dvě strany národně radikálního politického spektra – státoprávníci a radikální pokrokaři – si pohrávali s antisemitismem. Jejich pohled na židovskou problematiku se zdá být diferencovanější, nicméně v obecné rovině lze říci, že pokud se jimi Židé necítili být přímo ohroženi nepředstavovali pro ně dlouhodobější perspektivu.¹⁰¹ Tímto samozřejmě nejsou možnosti vyčerpány docela. Více toho bylo napsáno o vztahu realistů a Židů. Na české

⁹⁷ Tzv. *protistátopravním prohlášením* se sociální demokraté postavili do opozice proti státoprávním požadavkům většiny českého politického spektra. Prohlášení směřovalo „proti vyhrabávání zvetšelych historických privilegií a dokumentů“ socialisté zdůrazňovali, že jsou „synové moderní doby“, a že nechtějí, aby se pozornost „větší části českého národa“ odvracela na „fantastické, státoprávní, bludné cesty“. Proklamovali, že je český národ utlačován „politicky, hospodářsky, národnostně a kulturně“, čemuž mělo být zabráněno jen vítězstvím socialismu. Viz PROKŠ, P., (ed.), *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 – 1948*, Praha: HÚ, 1999, str.45.

⁹⁸ K roli Bohumíra Šmerala v *hilsneriádě* srv. GALANDAUER, J., *Bohumír Šmeral 1880-1914*, Praha: Svoboda, 1981, str. 20 ann.

⁹⁹ Srv. GERRITS, A., *Antisemitism and Anti-Communism: The Myth of 'Judeo-Communism' in Eastern Europe*, in: *East European Jewish Affairs*, vol. 25, no.1, 1995, str. 49 – 72.

¹⁰⁰ Srv. MALÍŘ, J., *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914*, Brno: MU 1996, str. 247 ann.

¹⁰¹ Srv. KUČERA, M., *Reakce na hilsneriádu v táboře českých radikálů*, in: Pavlát, L.(ed.), *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999*, Praha: Židovské muzeum, 2000, str. 73 – 88.

realisty byl navázán užší kruh českožidovského asimilačního hnutí, který v něm našel pokračovatele liberálního odkazu mladočechů. Jednak i tento vztah, jak se zdá ve světle novějšího bádání, nebyl zcela nekonfliktní, druhak musíme uvážit velmi omezené možnosti realistické strany vzhledem ke své nerozvinuté organizační struktuře.¹⁰²

Pokud se Židé stávali členy českých buržoazních stran, a takové případy – byť spíše výjimečné – stále existovaly, často konvertovali ke křesťanství, i když ani to jim vždy nezaručilo, že nebudou jako Židé v rámci politického boje označováni jinými politickými subjekty.

V průběhu 90. let se připravila půda v provázané politické a celospolečenské atmosféře pro nepokoje a protižidovské výpady kolem *Badeniho reformy* a *Hilsnerovy aféry*.¹⁰³ Michal Frankl popisuje situaci v českých zemích následovně.:

„V podmínkách české politické scény konce 19. století nebylo sice možné – po vzoru vídeňských křesťanských sociálů – sjednotit na bázi antisemitismu většinu nesocialistických politických proudů, jeho vliv ve společnosti však rozhodně nebyl zanedbatelný. To se projevilo například v tzv. prosincových bouřích po pádu Badeniho vlády na přelomu listopadu a prosince 1897, kdy se protiněmecké demonstrace v Praze zvrhly v protižidovské výtržnosti, byly rabovány židovské obchody, podniky i byty.“¹⁰⁴

Československý sociálnědemokratický tisk měl na přelomu 19. a 20. století za sebou několik kauz spojených přímo či nepřímo s antisemitismem. Krom již zmíněného, to je například obvinění z rituální vraždy v Kolíně, předcházející slavný případ Leopolda Hilsnera. *Právo lidu* si u části veřejnosti vysloužilo charakteristickou přezdívku „*Právo židů*“. Zatímco zpočátku se do ostré antisemitské (a antisocialistické) rétoriky pouštěla periodika jako ultrakonzervativní *Čech*, bylo

¹⁰² Určitou samozřejmostí je distanc Židů od agrárního a křesťanského stranictví, obě strany využívají antisemitských stereotypů, zároveň se ovšem pohybují v odlišném sociokulturním prostředí, od židovských voličů velmi vzdáleného, srv. ČERMÁKOVÁ, R., Agrární strana, rolnická a selská sdružení a Židé: rolnictvo jako antisemitská síla? in: Soukupová, B., Salner, P. (eds.), *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt – společnost po hilsneriádě*, Bratislava: FHS UK, 2004, str.19 ann.

¹⁰³ K *hilsneriádě* dosud nejlépe- KOVTUN, J., Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera, Praha : Sefer, 1994, srv. také sborník: PAVLÁT, L.(ed.), *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999*, Praha: Židovské muzeum, 2000.

¹⁰⁴ Viz FRANKL, M., Rituální vražda jako politikum II. Situace v českých zemích na konci minulého století, http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2000/02/ritualni_vrazda.

rovněž příznačné a svou podstatou pro Židy mnohem nebezpečnější, že se k nim později přidávaly i *Radikální listy*, vnímané původně jako periodikum pokrokařské.¹⁰⁵

3.2. Židovská odpověď

Fenomén přiblížení se sociální demokracie k širším vrstvám židovských voličů můžeme sledovat i na zajímavé diskusi, která proběhla v této době na stránkách *Českožidovských listů*, periodika jinak nakloněného k liberálnější české politické scéně – původně k mladočechům, později realistům.

I toto periodikum se přes jednoznačný liberální étos svého obsahu snažilo vyjít vstříc demokratizačním požadavkům 90. let. a vyrovnat se se stereotypem Žida coby zbohatlíka a příslušníka hospodářských elit. V tomto směru je například velmi zajímavá na pokračování vycházející stať o židovských dělnících na východě Evropy.¹⁰⁶

V článcích se poukazuje na město Pinsk, kde se mělo v nehostinných krajích podařit Židům vybudovat průmyslové město. Velmi se zdůrazňuje to, že Židé zde nejsou pouze továrníky, ale také techničtí a zcela obyčejní dělníci. S jasným poukazem na program sociální demokracie se rozvádí tamní „modernost“, neboť měla být v Pinsku vybudována i jistá továrna, která zavedla (jako „jedna z prvních v Evropě“) osmi hodinovou pracovní dobu. „*Tito dělníci přístavní tvoří uzavřený cech, kterému pocit tělesné převahy propůjčuje jakéhosi sebevědomí...*“ a německý dřevař se přitom posmívá „*odporu židů proti fyzické práci*“, aniž by věděl, že vory, které má před sebou, byly vázány židovskými dělníky.¹⁰⁷

Vykreslení židovské fyzické práce mělo dokázat, že útoky proti Židům, elementům práce se štítící, jsou jen falešnými představami. Toto téma se bude

¹⁰⁵ HAVRÁNEK, J., Politická atmosféra devadesátých let 19. století v Čechách, in: Pavlát, L. (ed.), Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999, Praha: Židovské muzeum, 2000, str. 24 – 30.

¹⁰⁶ *Českožidovské listy*, 15. 5. 1898., 1.6.1898, 15.6.1898 „*Židovské město dělnické*“.

¹⁰⁷ Tamtéž.

objevovat na stránkách Českožidovského listu i dále, obracejíce se zvláště na poměry v carském Rusku a líčení špatných podmínek, které zde pro židovské dělníky panují.¹⁰⁸

Ve stejné době se v listech objevila snaha vysvětlit důvody, které vedou české Židy k příklonu k sociální demokracii. Poměrně jasně a bohatě je vysvětlen vztah český dělník – Žid.

„Nezapomeňme, že v oněch smutných dnech začátkem prosince 1897, kdy rozličná lůza drancovala krámy a byty pokojných i českých židů po celé Praze za naprosté apatie české tzv. dobré společnosti, jedině v Holešovicích v táboře sociální demokracie zachován byl pořádek díky dělnictvu českému....“¹⁰⁹

Přesto, že Žid není se sociální demokracií spřízněn „ideologicky“ ani sociálně, má být tvůrčí spolupráce otevřená i pro „uvědomělého českého Žida“, protože české dělnictvo je zatím vedeno politickými diletanty, kteří nevědí, co je dobré (státní právo) a pracují tak doposavad i pro Němce, ale to chce dle listu jen čas. Český dělník se má postupně posunout svým českým uvědoměním de facto na pozici zastávanou v současnosti českým Židem.

Citem je český Žid blízko sociální demokracii, cit převažuje nad chladnou úvahou – tedy vlastním politickým přesvědčením – „...u českých židů aspoň na ten čas převládá spíše citová přichylnost, vděčnost za vzorné chování se sociální demokracie v dobách bouřlivých.“ Aby se dostálo původnímu liberalistickému náteru Českožidovských listů (a celému hnutí) dodává se ale: „Cit je však špatným rádcem v životě veřejném. Dlužno tedy o poměru českých židů k sociální demokracii uvažovati střízlivě a rozumově.“¹¹⁰

Dílejší části socialistického programu jsou nicméně obhajovány a je dokazována jejich kompatibilita s českým „národním programem“. Konečně zklamání Židů z ostatní české politiky, zde myšleno jistě především z mladočechů, je podle Českožidovských listů vede k československým socialistům. Český žid se nemá bát spolupracovat s českou sociální demokracií „...snad ze strachu před novým sesíleným podezříváním z protinárodnosti jeho. Nabyli jsme tak smutných zkušeností s těmi, jimž

¹⁰⁸ Např. Českožidovské listy, 15.8.1898 „Zneuznávaný proletariát“, Českožidovské listy 1.9.1898 „Zneuznávaný proletariát, dokončení“.

¹⁰⁹ Českožidovské listy, 15.6.1898.

¹¹⁰ Tamtéž.

jsme byli upřímnými stoupenci politickými a spolupracovníky národními, že dnes již víme, že u nich budeme stejně osočováni necht' své české smýšlení budeme osvědčovati sebe více. ¹¹¹

V reakci na zmíněný článek se v Českožidovských listech odvine další diskuse, dokreslující hledání vlastní identity v českožidovském hnutí. Tak článek, podepsaný Jakubem Scharfem, jedním z nejvlivnějších českožidů a poslancem za mladočechy, ¹¹² odmítá jakoukoliv společnou politickou strategii českých Židů, kteří si hledají (a mají dále hledat) svou politickou stranu individuálně a s rozdílným výsledkem. ¹¹³ Zároveň se v článku upozorňuje na to, že i v sociálnědemokratickém tisku se ozývají negativní hodnocení v kontextu „židovské otázky“ a navíc se příliš často a ostentativně brání proti nařčení ze „sežidovštělosti“ .

„Nerad komu křivdím, avšak nemohu se zhostiti mínění, že v chování se oné strany v otázce židovské je silná dávka oportunistické taktiky, a že plaménky méně přátelského nazírání a nazývání, jež občas v českých listech sociálnědemokratických vyšlehují, přicházejí přímo z nitra. ¹¹⁴

Diskuse o vztahu Židů a sociální demokracie se na stránkách asimilantského periodika odvíjejí ještě nějaký čas a s poměrnou rétorickou ostrostí. Meritum sporu je ve věrnosti dřívějšímu příklonu k mladočechům na jedné straně a nutnosti hledat politickou záštitu jinde na straně druhé. Diskuse je také dobrým dokumentem o akutnosti řešení ambivalentního postavení v českém milieu, rozpadu liberálních konceptů, respektive vnímání kontinuity liberálního univerzalizmu ve změněných podmínkách Fin de Siècle. ¹¹⁵

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Jakub Scharf byl v této době předsedou *Národní jednoty českožidovské*, politické organizace českožidovského hnutí.

¹¹³ *Českožidovské listy*, 1.7.1898.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ K prohlubujícím se sporům v českožidovském hnutí Viz předchozí kapitola. K postupnému rozkladu původních vizí a jejich – i organizační – diferenciaci srv. ZAHRADNÍKOVÁ, 2000, str.63 – 76 a ČAPKOVÁ, 2005, str.61 ann. Autor původního článku o Židech a sociální demokracii a další z předních osobností českožidovského hnutí, Edvard Lederer, vydal roku 1902 zajímavou publikaci reflektující zhrzení nad osudem českých národně-liberálních stran. Zde přímo obviňuje české národovce z neschopnosti přitáhnout na svou stranu německé Židy. Touto „impotencí“ českých politiků pak v určitém smyslu omlouvá Židy zůstávající v řadách stran německých. Je dokonce už ochoten uznat určitý význam sionismu, který může-alespoň na Moravě- oslabit zdejší německé politické síly. Viz LEDERER, E., *Žid v dnešní společnosti*, Praha, 1902.

Je nutné nicméně upozornit na to, že první přílivy Židů do sociálně demokratického hnutí, i když nemáme v rukou adekvátní prameny, musíme hledat v německých organizacích velkých měst. Zde se také mnohem dříve a ve větším počtu dostávají Židé do vedení strany. To je dáno i naznačeným procesem úpadku německého liberalismu, ale hlavně strukturou a kulturní inklinací českého městského židovského obyvatelstva. Naopak české dělnické hnutí bylo delší dobu navázáno na konzervativní kruhy českého národního hnutí a některé resentimenty v něm mají tendenci, jak už bylo také naznačeno, přežít delší dobu. Znalec dělnického hnutí, historik Jiří Kořalka, popisuje situaci následovně: „*Tradiční křesťanská nedůvěra ve vztahu k Židům byla v prostředí českého dělnictva posilována sociálním a národnostním rozporem vůči převážně jazykově německé židovské buržoazii. Tento postoj se projevoval v jižních a jihovýchodních Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1914 i později mnohem silněji než v průmyslově rozvinutých oblastech Čech.*“¹¹⁶

V německém prostředí Rakouska vidíme podobný proces antisemitizace stran a současné vyhraňování proti sociální demokracii jen snad o něco málo dříve.

Změnu politické identifikace Židů musíme vnímat i na pozadí jednoho důležitého momentu. Tím je vývoj stranické struktury v českých zemích. Politologové někdy mluví o utvoření „sloupové“ struktury společnosti, tedy o procesu, ve kterém vzniklo několik oddělených sociokulturních táborů, prostorů, které kolonizovala určitá masová politická strana. Ta organizačně podchycovala nejen potenciální voliče, ale i jejich manželky a děti. Vytvářela se síť organizací postihující všechny formy společenského života, od stranických hospod až po úvěrová a konzumní družstva¹¹⁷. Politická identifikace s konkrétní stranou pak neznamenal pouze odevzdání hlasu ve volbách (jak je tomu víceméně dnes), ale celou řadu kulturních a sociálních dopadů sahajících až do intimního života každého jedince.

„*Strany začaly v této době bojovat nejen o každého voliče a organizační podchyčení dospělých i mládeže, v duchu totálně pojatého politického působení usilovaly o podmanění jejich vědomí, včetně dětí. Postupné světonázorové rozestupování obyvatel*

¹¹⁶ Viz KOŘALKA, J., *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914*, Praha: Argo, 1996, str. 233.

¹¹⁷ Srv. MALÍŘ, J., *Systém politických stran v českých zemích do roku 1918*, in: Malíř J., Marek P. a kol., *Politické strany – Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004 (II.)*, Brno: Doplněk, 2005, str. 17 – 58.

do protilehlých politických táborů se stávalo o to hmatatelnější a každodenně pocívané, že úzce souviselo se stranickým parcelováním materiálních oblastí každodenního života běžného občana.“¹¹⁸

Zdá se mi, že je často podceňován vliv politické identifikace při studiu emancipace a asimilace Židů. Domnívám se dále, že právě často příliš akcentovaná asimilace českých Židů, dokazovaná spornými jazykovými censy a orientací na české školy, zkrsluje celkové postavení českých Židů v majoritní společnosti. Právě i svým způsobem nepřirozená sociálnědemokratická politická identifikace dokazuje problematičnost vyslovení soudu o asimilované židovské menšině, jejíž sociální struktura, nebo bychom mohli s Pierrem Bourdieuem říci *habitus*, neodpovídala ve valné míře průměrnému ekonomickému a kulturnímu statutu českého sociálnědemokratického členstva.¹¹⁹

Zatímco by většina Židů utvářela na sociálním poli v zásadě typickou skupinu tvořící elektorát pravicových a konzervativních stran programově hájících jejich středostavovské ekonomické zájmy, ocitali se díky mimoekonomickým tlakům na levici politického spektra. Židé, kteří v českém i německém milieu vstupovali do sociálnědemokratické strany od počátku 90. let, zde utvářeli zvláštní skupinu spolu s úzkou vrstvou intelektuálů. Na této skupině ovšem Židé participovali viditelně nerovnoměrným podílem, a otevřeli tak další kapitolu ve vztahu k socialistickému hnutí.

¹¹⁸ Viz MALÍŘ, 1996, str. 245.

¹¹⁹ Bourdieův *habitus* se nám zde pro další analytický výzkum hodí mnohem lépe, než klasické třídní marxistické pojetí, umožňující porovnávat pouze ekonomické postavení. Bourdieu doplňuje ekonomické dispozice kulturním-symbolickým kapitálem a utváří komplexnější obraz sociální pozice jedince. Pro naše téma myslím dostáváme nástroj dovolující lépe porozumět společenské izolaci českých Židů ve sledovaném období. Srv. BOURDIEU, P., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum, 1998.

3. 3. „Židovská otázka“ jako teoretický problém

V české větvi strany je podíl Židů na vedení, z důvodů popsaných výše, menší než v organizaci německé (respektive rakouské). Někteří, jako A. Meissner a L. Winter, se dostali do strany spolu s jinými radikálně demokratickými studenty *Omladiny* v druhé polovině 90. let.¹²⁰ Uvnitř československých sociálních demokratů také v této době proběhne diskuse o postavení intelektuála ve straně, kde se odrazí nedůvěra starého dělnického vedení vůči novým postavám, získávajícím díky svému vzdělání poměrně rychle vliv.¹²¹ Pokud je mi známo, nepřerostla tato nedůvěra v nějaké otevřené projevy antisemitismu, bude zde nicméně nutná bližší analýza. V nejužším vedení sociální demokracie zůstává podíl Židů až do války poměrně malý a ani válka, jak bude ještě řečeno, nevytvoří takový stav „požidovštělosti“ jako v DSAP nebo později KSČ.

Ve vídeňské centrále je podíl Židů ve stranických grémiích, v tisku a zvláště mezi stranickými teoretiky o poznání větší. Židé se zde dostávají do vedení také mnohem dříve, s čímž souvisejí i útoky (zvláště vídeňských) antisemitů proti nim a potažmo proti celé sociální demokracii. Zde také vzniká fenomén „rudého intelektuála“ (v této podobě ovšem tematizovaný až později) velmi často propojovaný ve veřejnosti s židovským elementem. „Rudá asimilace“ zde poprvé výrazně narazila na bariéry v podobě časté stigmatizace Židů ve vedení socialistů jakožto Židů (to je jen zdánlivě banální konstatování), kteří sice neutváří žádnou vědomou, separovanou skupinu, zároveň se však – často přes značný odpor – musí v různé intenzitě s „židovskou otázkou“ a vlastním židovstvím zabývat.

V 90. letech 19. století zůstává sociálně demokratické hnutí v českých zemích svázáno s rakouskou, potažmo i německou organizací. Ani federalizace strany nemá prozatím za důsledek diferenciaci jednotné politiky. K té dochází jen velmi pozvolna na pozadí přibližování a rekonstituce českého politického spektra. Na teoretické úrovni

¹²⁰ Srv. HAVRÁNEK, J., 2000.

¹²¹ Srv. KOŘALKA, J., Československá sociálně demokratická strana dělnická, in: Malíř J., Marek P. a kol., Politické strany – Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004 (II.), Brno: Doplněk, 2005, str. 213 – 239.

dochází spíše k jednosměrnému transferu z Vídně do Prahy, jenž je dán užší intelektuální základnou českých sociálních demokratů a jistý, pravděpodobně z toho pramenící, ostych před hlubším marxistickým teoretizováním. To je ostatně z Vídně kritizováno.¹²²

Koncepce rakouských teoretiků je ovšem nutné chápat také v kontextu celé německé střední Evropy, mající zásadní vliv v rámci II. internacionály. My se tedy při posuzování „židovské otázky“ v rámci sociálnědemokratického hnutí musíme podívat nejen zpět do historie, ale rovněž vzít v úvahu větší prostor, kde bylo toto téma zpracovááno.

Již v polovině 40. let 19. století přichází mladý Marx se svým teoretickým zpracováním „židovské otázky“.¹²³ Přes to, že své postoje během následujících let do jisté míry pozmění, přežívá, byť v různě upravované formě, jeho pojetí judaismu coby zbytnělého materialismu („sobeckosti a čachru“), jako základ náhledu na židovství v socialistickém hnutí dalších několik dekad. Marx oponoval Bruno Bauerovi, který odmítl „sobecký požadavek“ emancipace Židů v době, kdy není emancipovaná celá německá společnost. Dokazoval naopak, že i pro Židy je emancipace, chápána jako získání rovných občanských práv, možná. Podle Marxe jsou však lidská a politická práva – tak, jak byla nastavena francouzskou revolucí – jen výrazem individualistické měšťácké sobeckosti. Nemohou osvobodovat člověka, ale pouze odstraňují despotismus, aby jej nahradily izolovaným člověkem se svou „svobodou, majetkem a bezpečím“. Taková politická práva nemají zaručovat osvobození člověka.¹²⁴ To byla jeho reakce na filosofii občanskosti, která se šířila Evropou na přelomu 18. a 19. století a na níž ostatně navazovali i židovští osvícenci (maskilim).

Karel Marx svou pozornost obrátil od samotných Židů na stát a konsekvence plynoucí z „politiky státu“ vůči nim.¹²⁵ „*Politická emancipace žida, křesťana,*

¹²² Srv. RUPNIK, J., Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátku do převzetí moci, Praha: Academia, 2002, str.19 ann.

¹²³ MARX, K., K židovské otázce, in: Sodomková, B., Marx-Engels-Lenin. O židovské otázce, Praha: Svoboda, 1975, str. 5-40. Marxova stať byla původně příspěvkem do diskuse, respektive oponenturou ke knize B. Bauera: BAUER, B., Die Judenfrage. Die Fähigkeit der heutigen Juden und Christen Freizuwerden, Brunswick, 1843.

¹²⁴ MARX, 1975, str. 26 ann.

¹²⁵ Tamtéž, str. 7 ann.

náboženského člověka vůbec, je emancipace státu od židovství, od křesťanství, od náboženství vůbec. ¹²⁶ Pro nás je důležité jeho chápání kontinuity vnitřní podstaty židovského (elementu, náboženství, atp.) v křesťanství a občanské společnosti. *„Židovství vrcholí zároveň s dovršením občanské společnosti; ale občanská společnost se dovršuje teprve v křesťanském světě... Křesťanství vzniklo z židovství. A znovu vyústilo v židovství.*“ ¹²⁷ Společnost půle 19. století má tak být „požidovštělá“ ve svém jádru a – jak autor dodává ve své pokračující polemice s Bauerem – *„praktické židovství (...) je dovršenou praxí křesťanského světa samého... Bylo dokázáno, že úkol překonat židovskou podstatu je ve skutečnosti úkol odstranit židovství občanské společnosti, nelidskost dnešní životní praxe, která vrcholí v peněžním systému.*“ ¹²⁸

Jediným možným řešením je tedy emancipace obecná - lidstva jako celku - a to bez oněch židovských „komponentů“ (*„praktické podstaty“*). *„Jaký je světský základ židovství? Praktická potřeba, zistnost. Jaký je židův světský kult? Čachr... Nuže tedy! Emancipace od čachru a od peněz, tedy od praktického, reálného židovství by byla sebeemancipací naší doby.*“ ¹²⁹ Židovství v Marxově pojetí tak nepředstavovalo pouze druh kritizovaného náboženského myšlení, ale výraz *„současného protisociálního elementu“*. ¹³⁰

Nutno poznamenat, že mnohé ze svých nejradiálnějších soudů na vrub židovství a judaismu převzal nejvlivnější teoretik socialismu od jiného stěžejního teoretika své generace, Mosse Hesse, jehož některé vývody navíc ještě upravil a de facto zmínil. Byl to onen Mosse Hesse, který o dvě desítky let později vydal knihu *Řím a Jeruzalém* (1863) a stal se prvním výrazným myslitelem, pokoušejícím se skloubit ideály socialismu a práva Židů na vlastní domovinu. Ve své době naprosto nepochopitelný směr uvažování, ale pro generaci Buberovu, Landauerovu, aj., se stane velkým zdrojem inspirace. ¹³¹

¹²⁶ Tamtéž, str. 12.

¹²⁷ Tamtéž, str. 38 an.

¹²⁸ MARX, K., ENGELS, B., Spisy, sv. 2, Praha: SNPL, 1957, str. 129.

¹²⁹ MARX, 1975, str. 34.

¹³⁰ Tamtéž, str. 35. Fenomenální se stala Marxova věta: *„Emancipace židů je osvobození společnosti od židovství.*“, objevující se později v různých kontextech a intencích. Viz. tamtéž.

¹³¹ Srv. AVINERI, Š., Zrození moderního sionismu, Praha: Sefer, 2001 str. 43 – 53, K Marxovi a židovské problematice srv. též: SILBERNER, Ed., *Kommunisten zur Judenfrage: zur Geschichte von Theorie und Praxis des Kommunismus*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1983, str.16-41.

V Německé sociální demokracii bychom mohli rozdělit období druhé poloviny 19. století na "vládu" Lassalovu a, v ideologické rovině, Dühringovu. Oba dva čelní socialističtí představitelé se svým antisemitismem nijak netajili a v rámci boje s bismarckovským režimem velmi ostře napadali i "jeho" Židy, a na období 90.let, kdy se více projevil vliv Engelsův a kdy zároveň došlo k již popisované proměně společenské a politické atmosféry.

Velmi silné antisemitské stereotypy navázané na antikapitalismus a kritiku vlády zůstávají patrné i po Dühringově vyloučení ze strany a Lassalově smrti.¹³² Do značné míry, stejně jako v českých zemích, tomuto antikapitalismu s výrazným protizidovským nábojem napomohl sociální profil německých Židů, jejichž podíl na celkové ekonomické činnosti byl, zvláště ve velkých městech, zcela disproportionální.¹³³ Tento moment ovšem nemůžeme přeceňovat, antisemitské resentimenty se objevily v socialistickém hnutí i oblastech, kde vyšší společenské vrstvy Židů téměř chyběly.

Pro nás je důležité, nehledě na ambivalenci židovské problematiky v socialistickém táboře, že se zde vytvořilo později stále zdokonalované vyprávění o židovském kapitalistovi-buržoovi, jako vtělení vykořisťovatelské třídy. Pro socialistické hnutí střední a západní Evropy dlouho jiná tematika v rámci „židovské otázky“ de facto ani neexistuje. Toto mythologéma, jako každé jiné, má svůj předobraz v sociální realitě středo- a západoevropských Židů, kteří se ve své většině identifikují s liberálním hnutím a jeho ideologií, dovolující jim opustit stísněnost ghett a mnohým také úspěšně se hospodářsky svést na vlně modernizace druhé půle 19. století.

Pro socialistické hnutí, a posléze i Židy, se zde otevřel jeden důležitý fenomén, tedy recepce *Města* jako pojmově negativně vymezeného prostoru a *Měšťáka*, jako úhlavního nepřitele (malých, prostých, pracujících, poctivých) lidí. Přitom je důležité, že toto vymezení přejímá i pozdější integrální nacionalismus.¹³⁴ V českém prostředí je

¹³² Srv. WISTRICH, R. S., *Socialism and the Jews*, London: Farleigh Dickinson University Press, 1982, str. 30 ann.

¹³³ Srv. ZMARZLIK, H.G., *Antisemitismus v německém císařství v letech 1871-1918*, in: Bernd, M., Schulin, E., *Židovská menšina v dějinách*, Olomouc: Votobia, 1997, str. 230-250.

¹³⁴ O souboji liberálních a nacionalistických hodnot v poslední čtvrtině 19. století a jejich funkci vůči státu srv. LOEWENSTEIN, B., *Projekt moderny. O duchu občanské společnosti a civilizace*, Praha: Oikoymenth, 1995, str. 54 ann. Loewenstein také rozvádí souvislost daného jevu s projevy antisemitismu. „*Sociálně darwinistické, středostavovské a antisemitské dodatky poskytovaly*

zosobněním tohoto fenoménu tzv. *česká chaloupka* (kolébka malého českého člověka). Spolupůsobení socialismu a integrálního nacionalismu v této otázce můžeme, společně s Noltem, chápat jako snahu o delegitimizaci liberální ideologie a jejího důrazu na individualismus.¹³⁵ Nechci odbíhat, přes to se mi zdá tento fakt pro vztah socialistického hnutí a Židů a jejich společenské stigmatizace v druhé půli 19. století důležitý a pro pochopení dalšího vývoje nezbytný.

Mythologéma Města jako původní součást útoku na liberalismus – jehož důležitým komponentem je právě obraz Žida, resp. židovského podnikatele, kapitalisty a všeobecně vykořisťovatele – se v socialistické, později komunistické ideologii, do jisté míry zachová a bude ovlivňovat jak vnější projevy hnutí tak identitu Židů uvnitř.

Postupně se pohled na židovství v rámci socialistického hnutí přeci jen diferencuje. Určitou roli zde mohlo sehrát i seznámení se se stavem východoevropských Židů, jejichž emigrační vlna, po zostření protizidovských opatření v carském Rusku, zastihla i Berlín.

Část Engelsova dopisu, jenž reagoval na antisemitismus v Rakousku, uveřejněný ve vídeňském stranickém periodiku *Arbeiter Zeitung*, myslím, dobře vystihuje druhý, odlišný pohled na postavení Židů, který v sociální demokracii bude koexistovat vedle linie původní, a který pomůže stranu naklonit židovskému voličstvu (a naopak).

„.... Dazu kommt, daß der Antisemitismus die ganze Sachlage verfälscht. Er kennt nicht einmal die Juden, die er niederschreit. Sonst würde er wissen, daß hier in England und Amerika, dank den osteuropäischen Antisemiten, und in der Türkei, dank der spanischen Inquisition, es Tausende und Abertausende jüdische Proletarier gibt; und zwar sind diese jüdischen Arbeiter die am schlimmsten Ausbeuteten und die Allerlendesten... Außerdem verdanken wir den Juden viel zu viel, Von Heine und Börne zu schweigen, war Marx von stockjüdischem Blut; Lassale war Jude. Viele unserer besten Leute sind Juden... Bin ich dich selbst von der ‚Gartenlaube‘ zum Juden

zpátečnickým skupinám, orientovaným na předindustriální společenské poměry, výkladový model pro vlastní adaptační problémy... Politický dopad nalézaly v antisemitismu stejně jako v úsilí o zemědělskou autarkii a zahraniční expanzi; v boji proti velkoměstu a liberalismu jakožto pařeníštím volného obchodu, kapitalismu, demokracie.“ Viz. tamtéž, str. 62.

¹³⁵ Srv. NOLTE, E., *Fašismus ve své epoše*, Praha: Argo, 1998, str. 538 ann.

*gemacht worden, und allerdings, wenn ich wählen müßte, dann lieber Jude als Herr von!*¹³⁶

Historik R. Wistrich srovnává vztah sociální demokracie a Židů v rakouském Předlitavsku a Německu. Rakouská strana podle něj nedosáhla – také vlivem silnějších přežívajících stereotypů – nikdy tak absolutní podpory ze strany Židů¹³⁷, nicméně po roce 1907 je trend srovnatelný. K tomu se později vrátím.

Vídeň zažívala během druhé poloviny 19. století, a zvláště pak v jeho závěru, mohutnou vlnu přistěhovalců z východu impéria. Město lákalo vidinou rychlého zbohatnutí, ale pro mnohé také jen nadějí na přežití. Kolem roku 1900 se ve Vídni soustředilo ne méně než 150 000 Židů převážně z Haliče, kteří zde utvořili v podstatě samostatné čtvrtě (*Leopoldstadt*). Takový nárůst obyvatel, podporovaný samozřejmě i přílivem nežidovských dělníků z jiných oblastí říše (Čechy, Morava aj.), musel nutně znamenat vzrůst sociálního napětí podpořeného hospodářskými krizemi. To mělo rovněž za následek úpadek liberální ideologie, která řešení sociálních konfliktů pomocí zásahu státu do sociální politiky prostě nepřipouštěla. Postupující tlak na demokratizaci Rakouska a řešení těch nejkřiklavějších diskrepancí ekonomického, sociálního a politického vývoje, zapříčinil několik volebních reforem, které však až do konce 90. let neznamenal ani tak zisk pro sociální demokracii, ale spíše radikální populisty – velkoněmecké a křesťansko-sociální strany.

Rakouská sociální demokracie se dlouho potýkala se špatnou organizací, zatížená odkazem pre-marxistů, ale i anarchistického křídla, a nebyla schopna náporu demagogů, ať už z pravicového nebo radikálně demokratického křídla, odolávat. Nezanedbatelnou úlohu hrála i poměrně jiná sociální struktura rakouských dělníků, než jaká byla například ve vedlejším Německu, kde ve stejné době sociální demokracie postoupila mnohem dále.¹³⁸

Karla Kautského, pražského rodáka a vedoucí sílu rakouských socialistů, vedly neúspěchy strany až k rezignaci a přesunu k německým soudruhům. Doba konsolidace

¹³⁶ *Arbeiter Zeitung*, 9.5.1890, cit. dle: HELLER, O., *Der Untergang des Judentums. Die Judenfrage, ihre Kritik, ihre Lösung durch den Sozialismus*, Berlin: Verlag für Literatur und Politik, 1933.

¹³⁷ Viz WISTRICH, 1982, str. 225 ann.

¹³⁸ Viz tamtéž. str. 90 ann.

nastala až v 90. letech pod patronací Viktora Adlera a také teprve pod jeho vedením bylo socialistické hnutí v Rakousku schopno konkurovat vídeňským populistům.

Ještě během 70. a 80. let vedla tradičně vyhraněná antikapitalistická a antiliberalistická rétorika k jistému souznění s křesťanskými sociály, což se mimo jiné zobrazilo i ve společné práci na tzv. *Lineckém programu*.¹³⁹ To se ale od konce 80. let mění. Rakouští populisté našli v antisemitismu, obdobně jako v Čechách, dobrou zbraň proti sociální demokracii. Taktika rakouských socialistů, zvolená stranou pod vedením Viktora Adlera, bylo oponovat jen největším antisemitským excesům a zvláště těm, které byly namířeny přímo proti vlastní straně. Obava z toho, že by byla politickým odpůrcům poskytnuta dobrá záminka k útoku proti „ochráncům Židů“ značně limituje aktivitu strany v tomto směru. Taktika rakouského vedení, vypovídající o stavu celé rakouské veřejnosti, byla vracet útoky stejnou ráží, tedy poukazovat na to, že mezi ostatními stranami je rovněž velké množství Židů.

Druhou variantou, opakující se vlastně v malých obměnách po celou dobu existence socialistického hnutí, byl důraz na to, že zatímco v sociální demokracii nachází své místo židovský proletariát, křesťanští sociálové (a jiní) jsou ochotni spolupracovat jen s „židovským kapitálem“. Zdá se, že rakouská sociální demokracie byla ve svém principiálním odporu proti antisemitismu slabší než česká větev hnutí. Jedním z důvodů, myslím, byl právě i větší počet Židů ve vedení strany. Ti se na jednu stranu svého židovství často zcela zříkali, zároveň ale byli čím dál razantněji jakožto Židé napadáni.¹⁴⁰

Jedním z výsledků řešení vlastní identity, nazývané někdy nepřesně jako „židovská sebenávist“, byla neschopnost účinně odporovat populistické (a tedy většinou i antisemitské) politice soupeřících politických stran a paralelně s tím i odmítání programového a koncepčního řešení „židovské otázky“.

Do devadesátých let spadá rovněž první vážnější potýkání se s projevem židovského nacionalismu. Německá i rakouská sociální demokracie, stejně jako celá II. Internacionála dlouho odmítala sionismus jako zpátečnický jev, politickou reakci související s nárůstem antisemitismu. Sionismus je dlouho označován pouze jako hnutí

¹³⁹ Srv. JACOBS, J., *On Socialists and „the Jewish Question“ after Marx*, New York: New York Univ. Press, 1992, str. 89 an.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 86 – 117.

utvářející bariéru mezi židovským a nežidovským proletariátem na jeho společné cestě v revolučním boji.¹⁴¹ Ohledně nesionistických židovských stran socialistického ražení panují spory, nicméně i ty mají značné problémy s oficiálním uznáním a musejí o ně často dlouho bojovat. Někdy, jako v případě *Židovské sociálnědemokratické strany v Haliči* (1905 – 11), došlo k jejich – alespoň částečnému – uznání pod tlakem nutnosti, respektive obavy z tříštění hlasů ve volbách.¹⁴²

Vývoj v rakouské „Malé internacionále“ jde nicméně směrem k diverzifikaci jednotného hnutí a federalizaci národních frakcí. Je možné, že ona „požidovštělost“ rakouského vedení hrála určitou roli také v průběhu konfliktu mezi jednotlivými národnostními větvemi a centrem socialistického hnutí ve Vídni. Na to upozorňuje *Židovský lidový list*, když cituje Antonína Němce: „České dělnictvo odmítlo přijímat rozkazy od dra Adlera, Austerlitz, Karpellesa, bude je nyní tím méně přijímat od Viktora Steina.“¹⁴³

Noviny v tom vidí protižidovské chování českého leadra, nicméně je nutno doplnit, že je to chápáno jako přirozený proces: „*Nebylo ovšem nic pohodlnější pro Žida našeho, který Židem býti nechtěl, než stát se Rakušanem, hotovým c.k. Rakušanem. Tak se stal socialistický Žid v Rakousku-rakouským socialistou.*“ Tito „assimilanti“ mají být „fanatictější než sami Němci“, což se prý v české sociální demokracii ví. List následně vypočítává Židy, kteří ve Vídni vedou socialistickou centrálu a dodává: „*Proti nim zvedá se nyní značný odpor, k němuž česká sociální demokracie dává povel.*“¹⁴⁴ Uvedené citace je ovšem nutné chápat i v kontextu socialistického sionismu a jeho vyhraňování proti asimilační politice rakouského vedení. O tom bude řeč dále.

Představitelé nové generace O. Bauer a K. Renner vystoupili s programem, který měl udržet jednotné hnutí a zároveň uspokojit jednotlivé národnostní organizace kulturní autonomií postavenou na personalistickém principu. Bauer platil v

¹⁴¹ WISTRICH, R. S., *Marxism and Jewish Nationalism, the teoretical roots of confrontation*, in: Wistrich, R. S. (ed), *The Left against Zion. Communism, Israel and the Middle East*, London: Vallentine, Mitchell and CO. LTD., 1979, str. 1-15.

¹⁴² JACOBS, 1992, str. 94.

¹⁴³ Viz *Židovský lidový list*, 1.12.1911.

¹⁴⁴ Viz tamtéž.

partikulárním židovském socialistickém milieu za jednoho z hlavních odpůrců samostatných židovských organizací. Berl Locker, pozdější přední představitel a teoretik socialistické Poale Zion, věnoval značnou energii vyvracování argumentů tohoto předního marxistického ideologa.¹⁴⁵ Renner, na rozdíl od Bauera, přímo nezavrhoval autonomní národnostní program pro Židy a i díky tomu z jeho teoretických vývodů čerpala největší socialistická židovská organizace v Evropě – Bund.¹⁴⁶

V každém případě, byť Bauer od počátku prohlašuje, že jeho koncept není vhodný a uplatnitelný pro židovské autonomisty, poskytl jeho nový koncept řešení národnostní situace v Rakousko-Uhersku inspiraci pro sionistické i židovské nesionistické socialisty. Ti zdůrazňovali rovnoprávnost židovské národnosti a obhajovali existenci samostatných dělnických organizací jako dějinnou nutnost a základ úspěchu socialistické agitace v „židovské ulici“.¹⁴⁷

¹⁴⁵ KLEIN, L., *Marxismus und Zionismus, Schriften zur Diskussion des Zionismus*, Prag: Barissia, 1932, str. 25.

¹⁴⁶ Srv. WISTRICH, 1979.

¹⁴⁷ Přímý vliv na utváření sionismu, jeho národnostních představ a tzv. *Landespolitik* v rámci Rakouska měla dle Oskara Rabinowitze Rennerova řeč přednesená r.1899 na sjezdu sociální demokracie v Brně, viz RABINOWITZ, O., *Analecta to a History*, in: *The Jews of Czechoslovakia*, Vol.II., Philadelphie: JPS, 1971, str. 23.

4. Sionismus a socialismus – pokusy o syntézu

*„Před izraelským lidem je cesta života a smrti: kajícím je zaslíbena milost, zatorzelým ohlášeno prokletí.“**

*„Jen skrze svobodu v diaspoře je možné dosíci národní renesanci v Palestině. Jen skrze tuto renesanci pak dospějeme k socialismu.“***

V českých zemích se nutnost utváření partikulárních židovských organizací objevuje na konci 90. let 19. století. S naznačeným rozkladem liberálních organizací, související s problematizací asimilačního „programu“ Židů a uzavíráním politických subjektů vůči nim, dochází také k jejich vytlačování ze společenských institucí a spolků. Nejcitelněji vidíme tento proces v mládežnických organizacích navázaných na pražskou univerzitu, kde se začíná uplatňovat tzv. *árijský paragraf*. Reakcí na to je utváření prvních (prozatím nesionistických) spolků s čistě židovským členstvem, jako byla např. Maccabäa (1893) a později (již dvojjazyčná) Bar Kochba.¹⁴⁸

Mladá generace, vycházející převážně z německého prostředí, se snažila hledat východiska z izolace upevněním sociálních vztahů mezi sebou, vracela se k židovské tradici, ale zároveň se nechávala inspirovat německým spolkovým životem a romantickými představami. V sociálním a psychologickém smyslu jde vlastně o alteraci socialistické identifikace, respektive reakci na totožné pocity vykořeněnosti a izolace.

Historik McCagg, srovnávající židovské komunity ve střední Evropě, došel k závěru, že v porovnání s vídeňskou a budapešťskou diasporou se pražské židovstvo dostalo do větší izolovanosti, na kterou pak citlivě reagovala mladá židovská

*Pátá kniha Mojžíšova, Dt 28, 1 Kr 8,47n. (Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad, Praha: ÚCN, 1985).

**„*Only there can our national renaissance take a place ... Through freedom in diaspora to national renaissance in Palestine. Through renaissance ... to socialism.*“ z programu Poale Zion. viz GITELMAN, Z. Y., Jewish Nationality and Soviet Politics. The Jewish Section of the CPSU, 1917-1930, Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1972, str. 49 (přeložil V.S.).

¹⁴⁸ Srv. KOŘALKA, J., Národní identita Židů v českých zemích 1848-1918 mezi němečtím, češtvím a sionismem, Tomaszewski, J., Valenta, J. (eds.), Židé v české a polské občanské společnosti, Praha: MŠMT-UK, 1999, str. 9 – 25.

generace.¹⁴⁹ Témata spojená se společenskou izolací, vykořeněním a duchovním hledáním jsou čím dál patrnější i v dílech pražských německých beletristů a je to zajisté jeden z hlavních důvodů utvoření zvláštní německo-židovské umělecké subkultury, která se později proslaví po celém světě. Samotní německo-židovští spisovatelé hledali vlastní identitu velmi často střídavě v rámci sionistického a socialistického (později komunistického) hnutí, což dokumentuje nejednoznačnost, respektive provázanost těchto dvou identifikačních strategií, které – snad jen s menší citlivostí a viditelností – vnitřně řešila celá židovská diaspora.¹⁵⁰ Neodpustím si alespoň malý poetický příspěvek od polozapomenutého autora, jehož dílo vyjadřuje vnitřní konflikt a hledání identity zcela explicitně.

Verkündigung

*Es sind Großstadtteile, enge Gasse,
armer Mensch, sehr arm und kleingebückt,
Judenviertel, in die lange lange
nicht ein einziger Strahl der Sonne blickt.
Ach, die Menschen, die da wohnen,
wissen nicht von Licht und Blütenhauch,
im dunkeln Viertel der Huren und Juden
singt kein Vogel, blüht kein Fliederstrauch.
Manchmal, an gottengeweihten Tagen
in hundert Frühlingwinde Duft zu diesen Menschen
und ein Sonnenstrahl sieht her – entweicht.*

¹⁴⁹ Autor upozorňuje také na reakci mladých Židů, na pocit duchovní vyprázdněnosti související s hledáním nové identity. „*Younger generation Jews of all classes were replacing the formal religiosity of their parents with agnosticism and with antireligious Socialism.*“ Viz McCAGG, 1990, str. 70.

¹⁵⁰ Literatura k tomuto tématu je dnes téměř nepřehledná. Dotýká se jej z různých úhlů celá česká i zahraniční „kafkologie“. Přehledově k pražským německým autorům a některým problémům souvisejícím s hledáním identity srv. MÜHLBERGER, J., Dějiny německé literatury v Čechách 1900-1939, Ústí n/L: Albis international, 2006 a KOSATÍK, P., Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy, Praha: Nakl. Franze Kafky, 2001. Ze vzpomínkových prací např.: BROD, M., Život plný bojů, Praha: Nakl. Franze Kafky, 1994.

*Und der Strahl wird einstens einen Jüngling
finden, dem er zündend in die Seele fällt,
daß darin die Sonnensehnsucht werde –
und die Sehnsucht bringt den*

*Maschiach der Welt.*¹⁵¹

Ještě jeden z předválečných židovských spolků, který později nabýval na důležitosti a byl i personálně propojen se socialistickými organizacemi, je třeba v našem kontextu zmínit. Je to spolek *Blau-Weiss*, později *Modrá-Bílá* a nakonec (nejznáměji) *Techelet Lavan*, vzniknuvší jako reakce na sílící vliv „völkisch“ hnutí v německých tělocvičných spolcích (*Wandervogel*), který do nich přinášel svůj vyhrocený antisemitismus. Šlo o víceméně skautské oddíly pořádající výlety do hor s hraním na kytaru, ale účast v nich se často stávala i generačním protestem proti rigidnímu duchu měšťáckého prostředí. Sionismus se zde prosadil také až se značným zpožděním. Činnosti *Techelet Lavan* se účastnilo i mnoho osob, které se později staly vůdčími osobnostmi českých sionistických socialistů ale rovněž komunistů.¹⁵²

Sionismus jako takový se začal prosazovat v židovských organizacích až s jistým zpožděním. Po nejistých náznacích v Praze docházelo k jednoznačnějším percepčním sionistických myšlenek příznačně v Brně, které mělo tradičně kulturně blíže k Vídni, intelektuálnímu, ale i institucionálnímu centru rakouského sionismu.

¹⁵¹ Viz SONNENSCHNEIN, H., *War ein Anarchist*, Berlin: Ernst Rowohlt Verlag, 1921. Báseň se sbírky *Der Utopist* (1908-1910). Záměrně uvádím autora, který byl ve své době – a zvláště v komunistickém prostředí – poměrně populární.

¹⁵² Srv. BONDYOVÁ, R., *Jakub Edelstein*, Praha: Sefer, 2001, str. 36 ann. a KARPE, R., *The Beginnings of „Blau-Weiss“ in Bohemia and its Development During the First World War*, in: Sinai, A., Amir, G., Margol, N. (eds.), *Rhapsody to Tchelet Lavan. The History of the Youth Movement Tchelet Lavan- El Al-Netzach in Czechoslovakia*, Israel, 1996, str.16 – 20.

4.1. Socialistické inspirace světového hnutí židovských sociálních demokratů

Abychom pochopili specifičnost tohoto hnutí, myšlenkovou kontinuitu a osobnosti, ke kterým se Poale Zion nejvíce vztahovala, musíme se vrátit opět o něco zpět a stručně též zachytit vývoj strany jako hnutí, utvářející své organizace postupně po celém světě.

Prvním, již zmíněným protagonistou socialistického sionismu byl Mosses Hess. Po svých prvotinách přešel ze zcela odmítavého stanoviska ke všemu, co se vázalo k židovství až k prohlášení, že je to právě judaismus, jenž je kolektivistickým učením, oproti individualistickému křesťanství. Ve své době nepochopený a naprosto ojedinělý koncept se snažil rozvinout až do podob jakéhosi pre-sionismu¹⁵³. Vše bylo samozřejmě zhotovováno v rámci socialistického diskursu, který byl v jeho případě ovlivněn italským revolucionářem Mazzinim, a proto také značně odlišný od Marxových závěrů. Jeho projekt kolektivního vlastnictví půdy v Palestině našel své následovníky až o mnoho let později, je ale zřejmé, že se na podobě labouristického a kibucnického hnutí v Erec Izrael podílel.

Nachman Syrkin, o dvě generace později než Hess, už přímo tvrdí, že židovská mesiášská tradice je vlastně základem pro jejich přijetí socialismu. Argument, který s oblibou budou používat konzervativní odpůrci socialismu (a antisemité). Syrkin zároveň prosazoval, že pokud má každý národ právo na sebeurčení, musí ho mít i ten židovský. Zrod Izraele, jako staronové židovské domoviny, se podle něj musí dít na socialistických základech, čímž může představovat jistou avantgardu ve světovém dění, protože kapitalismus prý není nic, než pouhý přežitek nekontrolovaného vývoje lidského společenství, zatímco socialismus je produktem lidského ratia.

Pro oblast vlivu rakouské sociální demokracie měly Syrkinovy myšlenky ještě jeden dopad, a to když se jej rozhodl publikovat významný socialistický redaktor Engelbert Pernestorfer ve svém listu *Deutsche Wort* a dokazovat tak, že myšlenky socialismu nemusí být nutně se sionismem v rozporu. Pernestorfer patřil k tzv. *revizionistickému křídlu*. Sám podmiňoval opravdovost přístupu jednotlivce k

¹⁵³ Srv. AVINERI, 2001, str.43-53, a WISTRICH, 1982, str.35-44.

socialismu tím, že musí být nejprve upřímným vlastencem a pak teprve upřímným socialistou.¹⁵⁴ Proto se také v očích sionistů i neněmeckých sekcí *Malé Internacionály* stal mnohem přijatelnější než Adlerovo vedení.

Další dva myslitelé vyznačili hlavní linie, které budou vnitřně rozdělovat hnutí Poale Zion vlastně po celou dobu jeho existence. První z nich, Chaim Zhitlowsky, se přiklonil na stranu tzv. *teritorialistů* požadujících autonomii pro Židy na územích, kde tvoří vysoké procento z celkové populace, tedy hlavně v Haliči a v západním Rusku. Považoval sionistické hnutí za reakční, a i když později navštívil Palestinu a dokonce zde agitoval pro místní poalezionisty, zůstával vždy radikálním zastáncem diaspory a ke konci života (zemřel 1943) také nekritickým obdivovatelem SSSR a plánů na autonomní židovskou republiku¹⁵⁵.

Ber Borochof, druhý z nich a jeden ze zakladatelů ruské Poale Zion, založil svou propagandu na kritice západního pojetí sionismu, který se mu zdál málo revoluční, prodchnutý falešnou filantropií a „*salon-sionismem*“. Borochof zpočátku lpěl na čistotě marxistického učení, ke konci života nicméně poněkud slevuje a je ochoten uznat i určitou roli buržoazie v sionistickém hnutí. Neviděl možnost vyřešení židovské otázky (resp. antisemitismu) ani v pokračující socializaci. Deklaruje nutnost založení židovského státu, který by dle něj měly podpořit i světové velmoci, zvláště proto, aby vyřešily i svůj vlastní problém. Proletariát se má stát vedoucí složkou národního obrození Židů, čímž měla být odbyta národní i socialistická revoluce zároveň. K tomu ovšem bylo nutné, aby se široké židovské vrstvy „zproduktivizovaly“, což je možné právě jen díky osídlení Palestiny.¹⁵⁶

„Zproduktivizování“, tedy změna hospodářské struktury Židů a obrácení jejich pozornosti k zemědělským a průmyslovým profesím, se stane rovněž ústřední myšlenkou Chaluců, to jest mužů a žen, připravujících se v diaspoře na práci (hlavně zemědělskou) v Palestině a nakonec ústředním bodem zájmu všech sionistů.

¹⁵⁴ Srv. JACOBS, 1992, str.86 – 117 a AVINERI, 2001, str.128 – 140.

¹⁵⁵ Viz. Encyklopedia Judaica, Roth, C.(ed.), Jeruzalém, 1996, heslo: Zhitlowsky, Chaim, str.1010. Autonomním oblastem se budu věnovat v poslední kapitole.

¹⁵⁶ Srv. BOROCHOV, B., Třídní zájem a národnostní otázka, Praha, 1948 -překlad Borochovova manifestu, v kterém v roce 1905 formuloval obecné principy ideologie Poale Zion.

K Beru Borochovovi srv.též: MINTZ, M., Ber Borokhov, in: Mendelsohn, E.(ed.), Essential Papers on Jews and the Left, New York: New York Univ.Press, 1997, str.122-144,

a webový archiv s množstvím Borochovových textů: <http://www.angelfire.com/il2/borochov>.

Nezávisle na sobě se od přelomu 19. a 20. století začínají vytvářet menší skupiny Poale Zion v Rusku, USA, Palestině a Rakousku. V Rusku a Rakousku, původních kolíbkách sionismu, získávají své členstvo hlavně odpadlictvím. Jednak od sociálních demokratů, kteří se, přes veškeré úpravy a korekce svých tezí, s existencí a agitací sionismu před I. světovou válkou nikdy nesmíří, jednak (v Rusku) od nesionistických socialistů-bundistů¹⁵⁷, kteří se odmítli ztotožnit s rezolucí strany odsuzující sionismus.¹⁵⁸

„Světová unie židovských dělníků Poale Zion“ vznikla roku 1907 v Haagu v návaznosti na osmý sionistický kongres. Byla uznána jako samostatná federace v rámci sionistické organizace, ale od počátku se od její exekutivy a židovského fondu¹⁵⁹ jednoznačně distancuje. Hlavní činnost vyvinula v podpoře vystěhování dělníků do Palestiny a snaze zapojit jednotlivé frakce Poale Zion do internacionálního socialistického hnutí.

Hlavní principy světového svazu židovské sociální demokracie, které byly přijaty roku 1909, mluvily jednak o svržení „kapitalistického pořádku“ a jednak o „teritoriálním řešení“ židovské otázky vybudováním židovského společenství (commonwealth) v Palestině.¹⁶⁰

Nad jednotlivými podrobnostmi programu se v celé předválečné éře velice živě diskutovalo. Rozdílné bylo nazírání na spolupráci s buržoazními stranami a celou Světovou sionistickou organizací. Byl to Ber Borochov, který odmítl jakoukoliv součinnost s hlavním sionistickým proudem a prosazoval utvoření úplně samostatné unie.¹⁶¹ Znatelná byla radikalizace *Poale Zion* ovlivněná silicím socialistickým hnutím v Rusku a později především válkou. Během ní se z poměrně nepočetných organizací

¹⁵⁷ Všeobecný židovský svaz v Litvě, Polsku a Rusku, od 1897 autonomním členem SDDSR. Pro svou početnost mezi socialisty velmi považovaný (dlouho mnohem početnější než např. bolševici), byl se svým „teritoriálním programem“ v přímé opozici vůči sionistům a také jejich největším konkurentem. K Bundu a sociálně demokratickému hnutí srv. MISHINSKI, M., Regional Factor in the Formation of the Jewish Labor Movement in Czarist Russia, in: Mendelsohn, 1997, str.78-100.

¹⁵⁸ Encyklopedia Judaica, heslo: Po'alei Zion, str.656.

¹⁵⁹ Fond mající podporovat chalucim a palestinské kibucníky. Skupuje také palestinskou půdu, na které se osady židovských zemědělců zakládají.

¹⁶⁰ Viz FINEMAN, H., *Poale Zionism. An Outline of its Aims and Institutions*, New York, 1918, str.48

¹⁶¹ Srv. RABINOWITZ, 1971, str. 77, a MINTZ, 1997.

vyvinulo hnutí, které bylo třeba respektovat. Jen v Polsku měla PZ asi 15 tisíc členů¹⁶² a jasný vzestup zaznamenaly organizace v celé Evropě a USA. Tento nástup byl však brzy zastaven eskalací vnitřních problémů. Jádrem sporu se stane přistoupení ke III.komunistické internacionále. K tomu se vrátíme v našem příběhu o něco později.

4.2. Rakouská Poale Zion – uvedení na scénu

V Brně také dojde k prvním pokusům o syntézu mezi sionismem a socialismem v organizaci *Verein zionistischer Handelsangestellter – Emunah* (1898).¹⁶³ V počátcích její fungování ovlivní významná postava celého moravského sionistického hnutí Max Hickl, vydavatel listu *Die Jüdische Volkstimme* a vlastník významného knižního nakladatelství. Spolek podporoval rozvoj dělnického hnutí v Palestině a v rámci diaspory se snažil šířit sionistické myšlenky, pročež mimo jiné pořádal každotýdenní přednášky, jichž se účastnily desítky, ale i stovky posluchačů.¹⁶⁴ To svědčí o tom že Brno bylo v jistém ohledu dále než Praha, která dosud lpěla na svých liberalistických zásadách a sionismus se zde diferencoval o něco později. Hovoří to dále o odlišné sociální struktuře židovského obyvatelstva těchto dvou měst a postavení ústřední autority komunity, jakou bylo v Praze slavné „Casino“ a jeho dožívající gentlemanská a liberální staromódnost.

Zmíněný spolek utvoří rovněž mládežnickou pobočku *Jüdischer Verein jugendlicher Arbeiter – Emunah*, v níž postupně začínají převažovat marxistické názory mladého členstva. Ti se pak stanou potenciálem pro rozvíjející se aktivity Poale Zion.

Podobně zaměřený spolek, jakým byla brněnská *Emunah*, vznikl o několik let později v Haliči (1903). Název *Federace sionistických zaměstnanců a dělníků v Haliči* už mluví o větší ambicióznosti jeho zakladatelů a organizátorů, mezi kterými je třeba uvést alespoň Nathana Grosse, Shlomo Kaplanskeho a Samuela Rafaela Landaua.

¹⁶² Encyklopedia Judaica. heslo: Po'alei Zion, str. 661.

¹⁶³ Srv. GROSSMANN, D., *Obraz brněnské židovské komunity v její spolkové činnosti (náboženství, sionismus, asimilace)*, Brno: FF MU, 2002, dipl.práce, 29 an. a RABINOWITZ, 1971, str. 22 an.

¹⁶⁴ Srv. GROSSMANN, D., 2002, str. 29.

Gross svou politickou kariéru začínal jako jeden z vídeňských sociálních demokratů, ale brzy se s nimi rozchází a dostává se pod vlivem Theodora Herzla k sionismu. Časem se Gross vypracovává až na jednoho z hlavních mluvčí sionistického hnutí.

Shlomo Kaplansky spolu s Landauem, redaktorem *Der Jüdische Arbeiter*, byli jedni ze zakladatelů *Světové unie Poale Zion* a v jejím rámci založili speciální dělnický fond na podporu vystěhovalců nemajetných židovských dělníků do Palestiny. Landau se svými novinami ostře zápasil s útoky Viktora Adlera (potažmo celého rakouského socialistického vedení) na sionistické hnutí a snažil se dosáhnout uznání nároku na samostatnou existenci.¹⁶⁵ Kaplansky od počátku stál na opačné straně než Ber Borochov a jeho následovníci a při rozkolu strany, vlivem rozdílných názorů na III.internacionálu, bude prosazovat rozdělení strany a zbavení se jeho radikálně levicového křídla.

Z Federace sionistických zaměstnanců a dělníků v Haliči se během dvou let konečně stala první poalezionistická strana v rakousko-uherském soustátí. Na své první konferenci roku 1904 se sešlo 37 delegátů zastupujících na 2000 členů strany. Byl přijat program, který stavěl na roveň socialistické a sionistické postuláty a byla deklarována podpora osídlování Palestiny. Na svém druhém kongresu, přijala strana název *Židovská socialistická dělnická strana Poale Zion* a odstoupila z účasti na obecné celorakouské sionistické organizaci. O rok později se nepřipojila ani k *Židovské straně*, která v následujícím roce úspěšně kandidovala ve volbách do rakouského parlamentu. Tímto postupem ztratila strana část svého členstva.¹⁶⁶ Radikalizace, zřejmě zvláště v ruské PZ, byla výsledkem obecného trendu, ovlivněného revolučními událostmi roku 1905 v carském impériu.

První organizací na území pozdější Československé republiky, která se přímo přihlásila k programu socialistického sionismu, byla, jak už bylo zmíněno, brněnská *Poale Zion* vedená neobyčejně vytrvalým politikem Sigfriedem (Vítězslavem) Kesslerem. Člověkem, který zůstane čelným protagonistou strany po dalších třicet let, a i po okupaci českých zemí nacisty se mu podaří emigrovat do Velké Británie a

¹⁶⁵ Srv. JACOBS, 1993.

¹⁶⁶ Za židovskou stranu se do parlamentu dostal z českých zemí Artur Mahler (ovšem díky haličskému židovskému voličstvu). Profesor německé univerzity, který ovšem po volebním úspěchu musel své místo opustit na nátlak svých árijských kolegů. Židovská strana tehdy získala 4 poslance- 3 z toho právě díky podpoře haličských voličů. Srv. KOŘALKA, 1999, str. 22.

pokračovat zde v součinnosti s Benešovou exilovou vládou v zastupování zájmů českých židovských socialistů.

V roce 1909 se strana zúčastnila zajímavého pražského projektu – *Deutsch-soziale Lokalorganisation*, jenž spojoval téměř neuvěřitelné spektrum politických subjektů. Toto zvláštní uskupení sdružující německé nacionalisty, členy socialistických stran, ale i sionisty, se sešlo 1. května, aby protestovalo proti narůstajícím národnostním předsudkům českých sociálních demokratů v Praze, která v této době zažila opakované nacionalistické bouře.¹⁶⁷ Organizace byla výrazem snahy oponovat nacionalistickému německému hnutí a získat na stranu stále slabších německých liberálů potřebné nové síly z nižších sociálních složek pražského německva. Konkurence to ovšem byla slabá.

I když tato aktivita zůstala bez větší odezvy, můžeme z ní snad usuzovat na menší třídní dogmaticčnost české frakce PZ, ale také, což je potřeba zmínit, německý jazykový okruh, v němž se PZ zprvu pohybovala.¹⁶⁸ Vlivem stále sílících nacionálních vášní, se právě v tomto ohledu stávají sionisté terčem propagandy českých národovců i českožidovského hnutí. To se ještě před válkou snaží PZ revidovat založením *Židovských lidových listů* vycházejících v Praze.¹⁶⁹

Pokusil jsem se analyzovat tisk ani ne tak za účelem zjištění nových faktů, či potvrzení seriálních dějin židovského sociálnědemokratického hnutí, ale jako materiál utvářející obraz sociální skutečnosti ve své, specifické podobě. Nejde mi ani o „ideologické působení“ listu, či analýzu periodika jako mocenského nástroje nějaké úzké skupiny, jejímž záměrem by bylo ovládnout symbolické pole určitého publika. Persvaze tisku je vždy omezena způsobem jeho čtení, jehož rejstřík je otevřen mezi úplným ztotožněním se s daným textem a jeho zamítnutím, nepřijetím.¹⁷⁰ Předpokládám obousměrnou komunikaci mezi čtenářem a pisatelem, publikem a

¹⁶⁷ Viz COHEN, 2000, str. 206 an.

¹⁶⁸ V tomto kontextu je třeba dodat, že sionistické hnutí jako celek bylo u nás poměrně dlouhou dobu záležitostí Židů z německého kulturního okruhu. To ostatně potvrzuje konstatování *Židovského lidového listu*, že jde krom agitace mezi vlastními židovskými přívrženci také o to, „aby naše naše snahy byly třídne uvědomělym socialistickým proletariátem českým správně chápány“. Viz *Židovský lidový list*, 1.2.1911.

¹⁶⁹ Zatím se mi podařilo v izraelském archivu (Central Zionist Archives) objevit jen necelé dva ročníky periodika, i tak je to ojedinělý pramen v rámci českého socialistického sionismu v předválečných Čechách.

¹⁷⁰ Srv. např.: JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B., Média a společnost, Praha: Portál; 2003.

periodikem (redakcí), která, má-li být periodikum úspěšné, musí stále probíhat. Tato komunikace vytváří soubor společných mínění (dox), která se, nehledě k jednotlivým článkům a tématům, která přinášejí, pohybují na úrovni konotujících významů a struktury textu.¹⁷¹ Periodikum je samozřejmě pramenem diskutabilním, vytvářejícím vlastní agendu a vybírajícím omezené pole skutečností, které dále rozvádí a tematizuje. Kvantitativní bohatost periodického materiálu nás může svést k reprodukci jeho vlastní agendy, k tomu, že jsme vedeni pramenem, místo abychom jej analyzovali a zařazovali do patřičného kontextu. S tímto vědomím jsem si určil některé pojmy, respektive dichotomickými dvojicemi pojmů, které, jak se domnívám, hrály v celkovém „velkém vyprávění“ důležitou roli a ty se pokusím popsat. Těmito dvojicemi byly v tomto případě: *národní-supranacionální* a *univerzální-partikulární*. Stejným způsobem a v kontextu stejných pojmů se budu snažit analyzovat rovněž poválečný poale-zionistický tisk, především *Židovského socialistu*, a zachytit některé změny, které se mezitím udály.

V předválečném hnutí je zřejmá převaha nacionální identifikace, nesená až v jistém obrozeneckém duchu, nad identifikací supranacionální, socialistickou, postavenou na třídní solidaritě proletariátu různých národů. Texty tematizují hrdost židovského národa jako podmínku svébytnosti národa i jako mravní postulát a ostře se vymezují proti „asimilantům“.

*„Držíme-li se tedy theorie assimilantů, docházíme k názoru, že Židé mají právo k životu jen potud, pokud z toho plyne prospěch Nežidům ... svou racu, svou národnost, vše chtěli usmrtit, zničit, když tu zazněla slova Herzlova: Die Juden sind ein Volk, ein Volk, slova, jimiž hlásal solidaritu všech Židů a vybízel je k velikému dílu, k znovu vytvoření státu židovského.“*¹⁷²

¹⁷¹ Zdeněk Vašíček rozvádí ona doxa, jako předmět historiografické analýzy takto: „Pravidelně se odkazuje na „společná mínění“, tedy na to, co je pojímáno jako samozřejmé co však není definované. Kdybychom tato společná doxa shromáždili, dostali bychom globální pojetí našeho všedního světa, jakousi „konkrétní“ nad-situaci, dávající smysl našemu jednání. Ta tvoří onen rámeček současnosti, případně i minulosti, který je nutno při studiu minulosti rekonstruovat.“ Viz.VAŠÍČEK, Zd., Archeologie, historie, minulost, Praha: Karolinum, 2006, str.106.

Doxa, která hledám v tisku, jsou bez ověření v jiných (osobních) pramenech napadnutelná, přes to, jak se domnívám, svou platnost, jejíž relevanci bude nutné dále analyzovat, mají.

¹⁷² *Židovský lidový list*, 1.4.1911.

Je nezbytné budovat národ, to je jediné morální a správné. I v kontextu mezinárodního proletariátu je třeba zaujmout odpovídající místo sebevědomého národa. „*My nechceme, aby sociální demokracie byla dle obvyklého rčení „ochrannou četou Židů“.* *My nechceme být svěřenci, nýbrž rovnoprávní občané v proletářské internacionále.*“¹⁷³

Asimilacionistická hnutí jsou odsouzena jako ideologie stavící Židy do pozice „propuštěného otroka“, „podlézavého kmene“, jenž si nikdy nevydobude opravdové uznání. Němci, dle listu, dokonce razí správnější ideu, když neuznávají za Němce ani Židy po čtvrté a páté pokolení, zatímco Čechům stačí, aby byl Žid pokřtěn.

„*Dostali jsme to, co nám příslušelo. To třeba si uvědomiti, abychom opět nabyli trochu hrdosti: My jsme byli emancipováni, pravda, a proto panuje mezi Židy názor, že poměr mezi Židem a Árijcem je obdobný poměru propuštěného otroka k římskému občanu, poměru, jehož charakteristickou známkou je otrocký duch.*“¹⁷⁴

Občas nalézáme i primordiální nacionalistické definice a nacionálně šovinistické teze, pro některé sionistické organizace obvyklé, v mezinárodním hnutí ovšem platící oficiálně za „reakční“ prvky buržoazní morálky. „*Východoevropský Žid však mravně i intelektuelně převyšuje svého slovanského souseda. A je-li ethická vznešenost podstatnou složkou, ba základnou kultury, pak assimilace východoevropského Žida znamená mravní úpadek, kulturní degradaci. Nuže, takoví dekadenti-assimilanti- spojují se s nejurputnějšími nepřáteli židovského lidu, slouží*

Komemorace Theodora Herzla v poalezionistickém hnutí dozná rovněž během dalších let zajímavých změn, na které později upozorním. Není zde myslím nezajímavé upozornit na Herzlův myšlenkový vývoj, který umožňoval, aby v něm později různé sionistické směry hledaly „svého člověka“. Herzl chápal demokracii jako vládu průměrnosti: demokracie je dle něj „*politickým nesmyslem, pro nějž se může rozhodnout pouze dav během svého vzrušení z revoluce*“. Chtěl vyvinout vlastní společenskoekonomický systém, který by bylo možné v židovském státě uplatnit. Dospívá k modelu decentralizované společnosti založené na striktně autonomních komunitách, jejichž nezbytné společné záležitosti budou spravovat nevolení technokraté. Tento model později přebírá levicový sionismus. Herzl si rovněž představoval rozsáhlé sociální reformy a často sahal ve své antikapitalistické rétorice k útokům proti židovským bankéřům a spekulantům. Třídní boj nicméně Herzl odmítne jako ideologii, která by židovský národ rozdělovala. Viz. ZOUPĽNA, J., Theodor Herzl a stát Židů, in: Historický obzor, roč. 15, 2004/1,2, str.14-27.

¹⁷³ Židovská lidový list, 1.2.1911.

¹⁷⁴ Tamtéž.

*polské majoritě.¹⁷⁵ ...Neboť není národa nám podobného: nás nemožno měřiti počtem příslušníků, jsme národem nejnadanějších a nejschopnějších.*¹⁷⁶

Rovněž důraz na volní stránku národní identifikace a kvantitativně asi nejvíce citovaného myslitele – Martina Bubera¹⁷⁷ – se poalezionismus posouvá nejen od marxistické doktríny, ale i borochovismu blíže k sionismu buržoaznímu.

*„My jsme národ, jsme židovský národ, protože židovským národem býti chceme. Na počátku nového zionismu stojí židovská vůle, vůle k židovství... Vůle dala zionismu život, vše ostatní(...) jest jen významu podružného.*¹⁷⁸

Socialistický koncept je představen jako jediné východisko nejen pro „židovský proletariát“, ale i pro střední vrstvy. Někdy dokonce za pomoci argumentu židovské předurčenosti a – díky četbě judaistických textů – po generace tříbeného citu pro sociální myšlení.

*„Právě proto nedělí nás propast tak hluboká, jako socialisty a měšťáky národů ostatních, protože i u nás židovských měšťáků jest dle tradice tisíciletí smysl sociální vyvinutý, právě proto, že téměř 60 generací zanášelo se četbou spisů s obsahem sociálním.¹⁷⁹ ... Židovský lid má však poslání, velké poslání: uskutečnit mravní zákon a nikým nemůže socialismus ve své ryzosti a dokonalosti lépe být proveden, než židovským lidem, jenž pro socialismus je předurčen.*¹⁸⁰

Zde můžeme vysledovat fenomén, na který jsem upozorňoval v předešlém textu, tedy snahu interpretovat židovskou tradici, judaismus, jako základ socialistického přesvědčení. To nebyl v socialistickém hnutí ojedinělý jev, lišil se dle vývojového stádia partikulárních socialistických organizací a jejich navázaností na celé národní hnutí, z jehož středu vznikal. To ostatně svědčí i o paralelním průběhu národní emancipace a socializace jako dvou stran jednoho demokratizačního

¹⁷⁵ *Židovský lidový list*, 1.7.1911.

¹⁷⁶ *Židovský lidový list*, 1.7.1912.

¹⁷⁷ Martin Buber (1878-1965)- filosof, se stal duchovní a intelektuální modlou českého „kulturního“ sionismu v předválečném i prvorepublikovém období. Zdůrazňoval vnitřní subjektivní duchovní přerod a interpersonální vztahy. Ke vztahu Bubera s českými sionisty srv. ČAPKOVÁ, 2006, str. 188 ann. a BROD, 1994, str. 42 ann.

¹⁷⁸ *Židovský lidový list*, 1.12.1911.

¹⁷⁹ *Židovský lidový list*, 1.3.1911.

¹⁸⁰ *Židovský lidový list*, 1.7.1912.

procesu.¹⁸¹ Rovněž české dělnické hnutí v druhé půli 19.století přebíralo některé „národní motivy“ a symboly a reinterpretovalo je do polohy socialistické ideologii přiléhavé.¹⁸² Přebírání tradičních motivů pak bylo pro naše poalezionistické hnutí v letech před válkou příznačné a dokumentovalo obdobný, byť opožděný, vznik a průběh židovského národního hnutí.

Strategie ostrého vymezení se rodičím hnutím, nemajícím ještě pevnou organizační strukturu, a snaha ospravedlnovat vlastní autonomii, s sebou nesla velmi častou kritiku sociálně demokratických stran v Rakousku i celé II.Internacionály, které odmítaly nároky Poale Zion uznat. Tato kritika měla některé zajímavé atributy, které se váží k naší stanovené analýze.

Židovský lidový list poukazuje například na to, že mezinárodní socialistické hnutí používá deklaraci o židovském státu jako strašáka, neboť se dle něj „jedná o státoprávní choutky mocenské, podobné př. snahám státoprávním v Čechách... Každý ale, kdo jen poněkud zná židovské poměry, ví, že jestliže tu a tam v židovské literatuře bylo použito výrazu „židovský stát“, tím ještě ani z daleka nejsou myšleny státoprávně suverénní nebo dokonce imperialistické snahy, nýbrž jen souhrn politických záruk, jež by umožnily nerušený hospodářský, sociální i kulturní vývoj Židů na území, jež se hodí k usídlení židovských vystěhovalců.“¹⁸³

V diskusi o postavení socialistických stran (a obecně socialismu) vůči sionismu, respektive jejich komplementárnosti se rovněž tematizuje loajalita Židů sionistů. „Židé chtějí být věrnými poddanými Turecka, netouží po státní samostatnosti, jako na př. Arménové. Jedině v Herzlově „Judenstaatu“ je řeč o samostatném státu....My arcít též žádáme od našeho národa, aby čekal, ale jsem přesvědčen, že zionismus dříve

¹⁸¹ K tomu E. Hobsbawm: „... jde o to ukázat, že masová hnutí mohla v ten jeden a stejný okamžik dávat výraz cílům, které považujeme za navzájem se vylučující, a že hnutí, jež přišla se zprvu sociálně-revolučním apelem, mohla skutečně vytvořit matici toho, z čeho se nakonec stala masová národní hnutí jejich příslušných národů.“ Viz HOBSBAWM, E.J., 2000, str. 122. Případně: „Sociální hnutí (v nejširším smyslu slova) měla tendenci stát se „národními“ nebo se, jak dokládá historie i těch nejzanícenějších a nejsystematičtější internacionálních z nich, rozštěpit podél „národních“ linií. „Národní hnutí“ byla naplněna sociálním a ideologickým obsahem, který s jejich nacionalismem nemusel souviset.“ Viz HOBSBAWM, E.J., Několik úvah o nacionalismu, in: Hroch, M. (ed.), Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů, Praha: Slon, 2003, str. 123.

¹⁸² Srv. ROBEK, A., MORAVCOVÁ, M., ŠTASTNÁ, J.(eds.), Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939, Praha:Academia, 1981.

¹⁸³ *Židovský lidový list*, 1.5.1911.

dojde svého uskutečnění, než socialism.“¹⁸⁴ Nakonec nacházíme i explicitní definici postavení Židů vůči státu a jejich loajality: „Právní stát, jako organizační forma společnosti, zajišťuje Židovi právně nedotknutelné postavení, je ideálem židovského občana a z tohoto hlediska možno Žida považovati za živel stát zachovávající.“¹⁸⁵

Postoj k sociální demokracii, který strana Poale Zion prosazovala vůči všem jednotlivým větvím „Malé internacionály“, a zároveň své pojetí solidarizace s mezinárodním proletářským hnutím je nejlépe postižitelný kolem voleb. V Českých podmínkách je na prvním místě mezi důvody proč volit sociální demokracii následující.

„Jest to táž strana, jež svým rozhodným vystoupením utlumila protižidovské bouře, polenskou aférou vyvolané... Strana sociálně demokratická vystupuje proti každému zpátečnickému hnutí, jež berou si za záminku různost národnostní nebo náboženskou, se snaží vás snížiti na občany druhého řádu.“¹⁸⁶ Polenská aféra se objevuje jako specifický komemorační materiál, byť přímo nebo v náznacích, v sionistickém vyprávění častěji.¹⁸⁷

Ambivalence vůči sociálně demokratickým stranám je určena mimo jiné heslem, které vydala rakouská Poale Zion o volbách.

„Kde proti sobě stojí kandidáti sociálně-demokratický a sionistický, jest povinností našich soudruhů, podporovati sociálně-demokratické kandidáty, již uznávají naše národnostní požadavky, v případě opačném podporovati kandidáty sionistické.“¹⁸⁸

V kritice socialistického hnutí se socialistický sionismus stýká i s některými argumenty nacionalistů, poukazující na „odnárodňující“ tendence v „požidovštělém“ socialistickém hnutí. Největší zlo, tedy asimilace Židů, je propojována a zdůvodňována s pozicí Židů v rakouské sociální demokracii. Stejně tak se zdůvodňuje

¹⁸⁴ Židovský lidový list, 1.6.1911.

¹⁸⁵ Židovský lidový list, 1.7.1911.

¹⁸⁶ Židovský lidový list, 1.6.1911.

¹⁸⁷ Poale Zion se snažila agitovat za Hilsnerovo propuštění. Za tím účelem také svolala na 30.11.1913 manifestaci. Leták „Pražské pokrokové veřejnosti I“, který na demonstraci zval, poukazoval na to, že ani v Rusku se reakci nepodařilo „znásilnit spravedlnost“ a Bejlis byl osvobozen. Na manifestační schůzi měli promluvit: Leon Chazanovič, Chajim Nagler a nejmenovaný říšský poslanec za ČSDSD. LI, III-12-437-1. Celý leták viz Příloha č. 3.

¹⁸⁸ Židovský lidový list, 1.7.1911. Touto poměrně vydařenou politickou taktikou se dal omlouvat postup strany jak vůči socialistické internacionále, tak vůči jiným sionistickým stranám. Přes to, že oficiálně mezinárodní socialistické hnutí sionismus neuznalo, docházelo postupně k ústupkům a na některých místech- Halič, Vídeň- i k volebním dohodám ve smyslu citovaného textu.

i neochota uznat samostatnost židovské sociální demokracie. Vidíme, že se vlastní představy o řešení „židovské otázky“ často stýkaly s internalizací dobových antisemitských stereotypů.

Poale Zion má být nepochopena a neuznána Internacionálou přesto, že se hlásí k internacionalismu a podporuje boj všech dělníků. „*My víme však také, že největší vina v tomto ohledu padá na **assimilovanou židovskou inteligenci socialistickou, která celého svého vlivu využívá ve prospěch německého, rakouského, ruského atd. hnutí dělnického, při čemž jí jde toliko o zatušování a zamlčování židovské bídy, o utlumování bědujícího a hořekujícího hlasu našich bratří.***“¹⁸⁹

Motiv „odnárodňování“ se nám spojuje rovněž s obrazem loajálního Žida, podlézajícího jiným národům a státní moci... „*Nebylo ovšem nic pohodlnější pro Žida našeho, který Židem býti nechtěl, než státi se Rakušanem, hotovým c.k.Rakušanem. Tak se stal socialistický Žid v Rakousku – rakouským socialistou.*“¹⁹⁰

V pětiletí předcházející válce vidíme určité přiblížení ČSDSD a Poale Zion. Obě hnutí se dostávala do konfliktu s vídeňským centrem v otázkách autonomie. Je ostatně známo, že sám Viktor Adler, pokud oponoval vzniku samostatné židovské sociálnědemokratické strany v Polsku, měl na mysli i obavu o precedens, kterého by se mohla chytit právě česká organizace. Stejně málo pochopení měla rakouská strana, jak už bylo řečeno, pro požadavky socialistických sionistů ohledně uznání v rámci II. Internacionály. Nakonec zde bylo ono stále problematické postavení rakouských socialistů vůči antisemitismu.¹⁹¹

Jako výraz zmíněného sblížování můžeme brát i oficiální děkovný projev Poale Zion zaslaný českému socialistickému předáku Bohumíru Šmeralovi poté, co předložil návrh „antidiskriminačního“ dodatku k zákonu o státní službě (1911). Židovští socialisté si cenili i Šmeralova negativního postoje k „*patologickým projevům*

¹⁸⁹ Židovský lidový list, 1.11.1911. Zvýrazněno v původním textu.

¹⁹⁰ Židovská lidový list, 1.12.1911.

¹⁹¹ Srv. WISTRICH, 1979.

antisemitismu“ Ferdinanda D'Este a celé rakouské vlády.¹⁹² Naopak odsuzovali snahy vídeňského vedení podporující odštěpeneckou frakci českých „centralistů“.¹⁹³

Zde se tedy vytváří určitá náklonnost mezi vedením židovských a českých socialistů, která se intenzivněji projeví v prvních poválečných letech na půdě československého státu.

¹⁹² Poale Zion se snažila Šmeralovu řeč chápat v rámci svého národního programu: „Zásada rovnosti správně vykládaná, jak ji přijal program sociální demokracie, hlásá, že je třeba každému jednotlivci a každému souhrnu lidí poskytovat a zachovat stejnou možnost k vývoji schopností a uplatňování se ve společnosti lidské... Vaše vystoupení jest nám důkazem, že odlišnost národní nevedí pravé mezinárodnosti projevující se v pochopení snah a tužeb lidu jinorodého.“ Viz. Židovský lidový list, 1.7.1912.

¹⁹³ „Zdá se však, že práce vídeňská stane se sociální demokracii velmi nebezpečnou... Internacionalismus nesmí se dopustiti skutků, v nichž by se zračilo naprosé neporozumění pro dějinný význam národů a národních bojů“ Viz. Židovský lidový list, 1.7.1912.

Brněnskému autonomistickému listu Rovnost dali „centralisté“ „podnět k neslýchaným výpadům protižidovským.“ Centralisté měli být napadáni proto, „že stojí ve službách Židů, jimi že jsou podplaceni apod. I „Dělnické Listy“, vídeňský orgán autonomistů, spatřují v odboji centralistů vliv židovských centralistů.“ ...a dodává se... „Ve Vídni stojí v čele českých centralistů red. Viktor Stein, v Brně opírají se čeští centralisté o židovského advokáta dra Czeha a sekretáře Kohna.“

5. Velká Válka, sionismus a sociální demokracie

Krize, destrukce a rekonstrukce identit českých Židů na konci jedné éry

Válka, jak jsem se snažil nastínit v předchozích kapitolách, zastihuje rakouskou židovskou diasporu ve velmi problematickém postavení. Nové koncepty národnosti vybudovaly nové bariéry. Politicky izolovaná minorita hledá východisko na jedné straně v supranacionálním socialismu, na druhé v nacionalisticky partikulárním sionismu. Někdy, jak jsme viděli, dochází k pokusům tyto dvě varianty spojit.

Jak sociální demokracie, tak sionismus se velmi úzce vztahují k rakousko-uherskému prostoru, jako nedělitelnému celku, záruce právní kontinuity a možnosti dalšího uplatnění. Tato paralela není zanedbatelná, i když motivy sionistů a sociálních demokratů pro zachování Rakouska, jako multinacionálního státu, se poněkud liší. Sociální demokraté, se přesto, že mezi jednotlivými národními frakcemi dochází k tvrdým střetům, kloní k zachování mocnářství coby výhodného nástupního prostoru k uskutečnění sociálních reforem. Nacionalismus jako takový se, alespoň deklarativně, snaží blamovat.¹⁹⁴ Sionismus, který se v některých svých formách staví na pozice integrálního nacionalismu, považuje mnohonárodní říši za vhodnější platformu pro uplatňování svých kulturně-autonomních požadavků, než by mohl být národní stát Čechů, Poláků atp.. Sionisté i sociální demokraté se shodují nejen na zachování Rakousko-Uherska, ale i na požadavcích reforem, vedoucích ke kulturní autonomii založené na personalistickém principu (a proti principu teritoriálnímu). Ten by totiž mohl dopomoci i sionistům sjednotit teritoriálně roztržštěné síly potenciálních příslušníků židovského národa.

Nelze jistě říci, že by všichni Židé hledali svou identitu v sionistických nebo sociálnědemokratických kruzích. Příliš bychom věc zjednodušovali a dopouštěli se

¹⁹⁴ Srv. GALANDAUER, J., *Od Hainfeldu ke vzniku KSČ*, Praha: Svoboda, 1986, str. 157 ann. a týž, 1981, str. 267 ann.

zkreslujících generalizací. Je ale možné konstatovat, že se absolutní většina Židů zcela identifikovala s rakouským mocnářstvím, které pro ni metonymicky zastupovala osoba císaře Františka Josefa.¹⁹⁵ Vděk za dosaženou svobodu a postavení, právní záruky, stejně jako obava z rozdrobení Rakouska na národní státy a nejisté postavení v jejich rámci, to vše se pojí do celku, z něhož vzniká symbol Žida jako „jediného opravdového Rakušana“.

Oba tábory, sionistický i sociálnědemokratický, se téměř se všemi ostatními sjednotí na proklamacích loajality a svornosti po srbském ultimátu. Zdá se, že právě Židé jsou v organizování různých proklamativních a demonstrativních akcí velmi agilní. Kulturně činní jedinci vášnivě vyjadřují pocity nadšení a naděje na obrodu celé země.¹⁹⁶ Židovští řečníci z různých politických a náboženských táborů slibují věrnost císaři a interpretují válku jako ozdravení života v rakouském mocnářství. Nyní má nastat doba, která opět stmelí jednotlivé národnosti do jednoho šiku proti společnému nepříteli.¹⁹⁷ Jistě, jako vždy, existují alternativní a menšinové postoje. Zdá se ale, že výše naznačený směr konvenoval téměř všem, jejichž slova mohla proniknout do veřejného prostoru, a tím se nám zachovat.

Pro židovskou menšinu se otvírá největší prostor vnímání, percepce a prožívání válečného konfliktu na Východě. Rusko se svými pogromy se nejpozději od 80.let 19.století stává pro Židy synonymem tmářství a útlaku. Zemí, kde je prolívána krev nevinných a bezbranných lidí za tichého souhlasu cara a státních úřadů. Kritiku tamních poměrů, zůstaneme-li jen v českých zemích, nalezneme jak v českožidovském asimilantském tisku (*Rozvoj*), tak v sionistickém *Selbstwehru* a *Židovských lidových listech*. S velkou pozorností byl sledován hlavně pogrom v Kišiněvě, nejkrvavější pogrom v předválečné historii novodobého Ruska a Bejlisův případ, proti kterému se v

¹⁹⁵ Až devótní úctu k vladaři je možné sledovat v projevech některých židovských řečníků během vypuknutí války. Srv. ROZENBLIT, M.L., The Dilemma of Identity: The Impact of the First World War on Habsburg Jewry, in: The Habsburg Legacy. National Identity in Historical Perspective. Hrsg. von Ritchie Robertson und Edward Timms (Austrian Studies 5) Edinburgh 1994, 144 – 157.

¹⁹⁶ O situaci v Praze srv. ŠEDIVÝ, I., Češi, české země a Velká válka 1914 – 1918, Praha: NLN, 2001, str.36 an. Tento moment, přes to, že na proválečných demonstracích se podílejí všechny národnosti impéria, zavádá do budoucna další látku antisemitům. Zvláště po vzniku ČSR a deklarativním zřikání se všeho rakouského.

¹⁹⁷ ROZENBLIT, M.L., Sustaining Austrian „National“ Identity in Crisis, The Dilemma of the Jews in Habsburgh Austria, 1914-1919, In: Judson, P.M, Rozenblit, M.L., Constructing Nationalities in East Central Europe, NY – Oxford, 2005, str.178 – 191.

posledním předválečném roce zvedla poměrně silná agitace různých židovských organizací.¹⁹⁸

O postoji Židů svědčí právě i počátek války a (rovněž propagandistické) využívání obrazu Ruska jako nepřítele, kterého je nutné porazit a vysvobodit usurpované Židy ze staleté poroby. Objevují se hesla jako „pomsta za Kišiněv“, „svatá válka“, „boj proti Kozákům“, čímž se má navodit konotace Rusů a ruské armády jako pogromčiků.¹⁹⁹ To, mimo jiné zakládá další problematickou rovinu do vztahu s českou majoritní společností. Ta je již tradičně vychovávána (zvláště) konzervativnějšími nacionalními kruhy k rusofilství. Mobilizace proti Rusku se také setká s prvním drobnějším odporem Čechů vůči státní moci,²⁰⁰ i když podle Petra Heumose rusofilství patrné hlavně v prvních měsících války (někdy až mesianistické, anticipující cara jako osvoboditele) zobrazovalo spíše než optimistické výhledy vlastní bezmocnost.²⁰¹

Židé rukují do armády jako ostatní, snad s větší houževnatostí z výše popsaných důvodů a rovněž z obavy před nařčením z nedostatku odvahy, jež tradičně dokresluje antisemitský stereotyp. Těžko si lze představit, že by v armádě jako mávnutím kouzelného proutku zmizely všechny vžité předsudky a stereotypy.

¹⁹⁸ Srv. ČERNÝ, B., Bejlisův proces a Čechy, *ĐAS* 9/1968, str.42-43. O postoji Poale Zion a její činnosti ohledně „Bejlisova případu“ jsem se zmínil v předešlé kapitole.

¹⁹⁹ Srv. ROZENBLIT, The Dilemma of National Identity. The Jews of Habsburgh Austria in World War I., in: <http://www.ceu-budapest.edu/jewishstudies/yb03/14rozenblit.pdf>.

²⁰⁰ Srv. ŠEDIVÝ, 2001, str. 54 an. O nadšení Židů rukujících proti Rusku srv.: KARPE, R., The Beginnings of „Blau-Weiss“ in Bohemia and its Development During the First World War, in: Sinai, A., Amir, G., Margol, N.(eds.), *Rhapsody to Tchelet Lavan. The history of the Youth Movement Tchelet Lavan- El Al-Netzach in Czechoslovakia, Israel, 1996*, str.16 – 20.

Nechci ale přeceňovat tento jev, jak už bylo ostatně mnohokrát konstatováno, patřil odpor Čechů ke státní moci v prvních letech války spíše k mytologickým prostředkům nacionalistů pozdějších let. Poukazuji jen na jednu z odlišných rovin komemorace *minulého* u majority a minority. Přitom právě komemorace války, válečných obětí atp. sehrála v identitě pozdějšího československého občana nezaměnitelnou úlohu. Srv. HAVELKA, M., Česká myšlení o „velkých“ válkách 20.století, in: Gebhart, J., Šedivý, I.(eds.), *Česká společnost za velkých válek 20.století (pokus o komparaci)*, Praha:Karolinum, 2003, str. 15 ann.

²⁰¹ Viz. HEUMOS, P., „Dejte nám brambory, nebo bude revoluce.“ Hladové nepokoje, stávkové a masové protesty v českých zemích v období 1914-1918, in: Mommsen, H., Kováč, D., Malíř, J., (eds.) *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*, Brno:Matice Moravská, 2000, str. 207 – 232.

Autobiografický román F. C. Weiskopfa, pocházejícího z pražské německo-židovské rodiny, *Převrat*, nastiňuje poměry u pražského sboru bez zvláštního patosu a nacionálních vášní. Zůstává zde patrné rozdělení pevnými společenskými hradbami. Nadnárodnost, kterou se snaží armáda navenek prezentovat, je pouze zdánlivá. „Znal jsem tyto pohledy. Byly to tytéž, jakými nás před lety měřili čeští hoši, když jsme šli kolem jejich školy v hustém zástupu. Ano, tak to bylo: Žili jsme v témž městě, viděli jsme ty druhé denně, slyšeli jsme je, mluvili jsme, i když jen z nutnosti, jejich řečí, měli jsme s nimi stále co dělat, ale nemilovali jsme jich, nechtěli jsme o nich nic vědět. I na vojně, kde jsme se s nimi snášeli, kde jsme dokonce počali s nimi držeti, protože byli obzvláště týráni (byli jim přec jen jaksi blízko, blíže snad než Němcům z „uzavřeného jazykového území“) - i tehdy jsme jim však byli v jádře cizí.“²⁰²

Jinde Weiskopf naznačuje alternativní pojetí války u Žida z moravského (autonomního a do jisté míry vyděleného) městečka: „Korec mluví často o svých plánech do budoucna. Mluví o nich tak, jako by vůbec nebylo vojenské služby a války. „Vaše válka“, říká vždycky, a když mu někdo vytkne toto „vaše“ (že je to přeci právě tak dobře jeho válka!), praví: „Víš, to je taková věc. U nás doma zapřáhnou hasiči v městě taky, když hoří u Židů, ale zapřahují pomalu, protože říkají: „To je váš oheň a ne náš!“ - proč bych tedy nesměl říkati: Toto je vaše válka a ne má?!“²⁰³

Přetrvávající národnostní komplikace v probíhající válce líčí ve vzpomínkách i Arnošt Kolman, bývalý člen Poale Zion a později jeden z velmi radikálních komunistů. Podobně jako Weiskopf, i když tentokrát z prostředí českožidovského, vzpomíná Kolman na přenos rakouských celospolečenských problémů na válečné pole. Přidává k tomu i hrozící následky za předválečnou aktivní činnost v sociální demokracii.

„Jak mi až na frontě pod rouškou tajemství sdělil velitel naší čety, poručík Black, veselý mladý Vídeňák, povoláním prokurista u obchodní firmy, byl mi odepřen přístup do vybrané společnosti důstojníků proto, že se v kmenovém záznamu u mého jména objevila poznámka „subversiv“ - podvratný živel. Zřejmě to vycházelo z udání

²⁰² Viz Weiskopf, F.C., *Převrat*, Praha: Mír, 1931, str. 56.

²⁰³ Tamtéž, str. 63.

tajné policie o mé stranické příslušnosti, a to ne pouze k sociálním demokratům, z nichž většina platila za „spolehlivé“, ale k levému křídlu.“²⁰⁴

Podle zmíněné historičky M. L. Rozenblit, srovnávající situaci v rakouské a německé armádě, německé velení propadá oficiálnímu antisemitismu a po dobu války zavádí pro židovské odvedence značně ponižující census, zatímco rakouská armáda se snaží veškerých oficiálních projevů antisemitismu vyvarovat. Mezi jmény vyznamenaných vojáků jmenovaná historička nalézá i mnoho Židů, z čehož usuzuje na nekonfliktnost poměrů v armádě a zpětně na posilování jejich loajality vůči mocnářství.²⁰⁵

Vnější, přísně nadnárodní, obraz armády, nedovolující explicitní výraz inferiority jednoho či druhé etnika, mohl být doplňován velmi různorodými poměry v jednotlivých vojenských útvech a jednotkách. Oba výše nastíněné pohledy se tedy nemusí vylučovat.

Dalším důležitým tématem čekajícím na zevrubnější zpracování jsou haličští uprchlíci. Byli to právě nejčastěji Židé, kteří v obavách před postupující ruskou armádou prchli do vnitrozemí a do života (zvláště české) společnosti přinesli nový fenomén. České země se totiž nikdy před válkou nestaly „dobrou adresou“ pro východní emigranty a zdejší společnosti byl obraz východního Žida, se svými tradičními rituály a vzezřením, cizí. Tato cizost, doprovázená s pokračujícími válečnými lety atmosférou hladu, přinesla české židovské diaspoře nové problémy, se kterými se byla nucena vyrovnat. K dřívější charitativní činnosti, kterou projevovaly židovské organizace (opět jako důkaz loajality) ve zvýšené míře, nyní přibývá péče o židovské emigranty. Pocit povinnosti vůči státu je doprovázen solidaritou se souvěrci, ale i pragmatickým chováním Židů, kteří cítí, že se židovská imigrace stává obecným problémem, týkajícím se jich samotných.

Zvláštní příležitost k vyjádření solidarity se naskytlá českým sionistům. Charitativní činností se zabývají ponejvíce ženy-sionistky. Jejich organizace, přes malou početnost, se snaží zmírňovat tíživou situaci uprchlíků do konce války.²⁰⁶ Po vzniku samostatného Československa bude tato péče pokračovat. Většina z uprchlíků

²⁰⁴ Viz KOLMAN, A., Zaslíbená generace. Paměti starého bolševika, Brno: Host, 2005, str. 79.

²⁰⁵ Srv. ROZENBLIT, 2005, srv. také: tatáž, 1994.

²⁰⁶ O charitativní péči a židovských uprchlících srv. BONDYOVÁ, 2001, str. 24 an.

se však vrátí (respektive bude vrácena²⁰⁷) do svých domovů, někteří budou pokračovat dále na Západ a jen nemnozí se natrvalo usadí. Celkovou podobu české diaspory tedy tento příval uprchlíků nakonec nijak zvlášť nepoznamená. Přesto je tuto zkušenost českých Židů nutné dále zkoumat a zachytit vliv, jaký měla pro další vývoj vztahu české majority vůči židovské menšině.

S jistou rezervou se dá říci, že pozastavení veškerého politického života v Rakousko-Uhersku nebylo židovské menšině na újmu. Nechci nijak pochybovat o principiálním odmítnutí omezení ústavnosti, zvláště u demokraticky smýšlejících jedinců v sociální demokracii. Na druhé straně se nedá přehlížet fakt, že během prvních dvou válečných let došlo spolu s vyřazením zastupitelských orgánů a politických stran i k utišení nacionálních svárů a halasného antisemitismu. V souvislosti s nastíněnou politickou izolací to pro některé Židy mohlo paradoxně vytvářet, alespoň zdánlivě, přívětivější společenskou atmosféru. Takový direktivní zásah moci samozřejmě rozpad rakouské společnosti nevyřešil a po opětovném zavedení ústavnosti se staré problémy vyjevily v plné síle.

Karlovým obnovením zasedání říšského sněmu se obnovuje i diskuse o budoucnosti říše. Klid, který v tomto směru znamenala léta 1914 až 1916, se ukazuje jako klid před bouří. Autonomistické požadavky jednotlivých stran rakouských národností se postupně radikalizují a mezi Židy narůstají obavy z další budoucnosti habsburského mocnářství. Loajální tábor začíná být převažující doménou Židů a (trochu problematičtěji) sociálních demokratů. Sionisté, přes válku značně zesílení, vydávají v roce 1916 tzv. *Krakovský program*. Ten se svým pojetím reformu habsburského soustátí velmi přibližuje hlavním bodům programových prohlášení sociální demokracie koncipovaných v posledních dekádách před válkou. V první řadě je artikulován zájem na zachování soustátí. To, aby bylo dále životaschopné, se musí dle sionistů i sociálních demokratů velmi radikálně reformovat, demokratizovat své

²⁰⁷ O židovské uprchlíky se po válce v českém prostoru rozhoří ostrý boj mezi židovskými (zvl. sionistickými) organizacemi, státními úřady a veřejným míněním. Přes intervence (i mezinárodních) sionistických organizací se nakonec nepodaří zastavit navracení uprchlíků na východ bývalého mocnářství, kde se v této době vyhrocuje konflikt mezi Poláky a Ukrajinci (později Poláky a bolševickým Ruskem), který vyvolá oboustranné pogromy. Téma židovských emigrantů zůstává živé poměrně dlouho po válce a do našeho vyprávění ještě jednou pronikne.

pojetí správy a národnostní politiky. Každá národní entita má mít nárok na autonomii v kulturní oblasti a vlastní zastupitelské sbory, přičemž autonomie by byla založená na personálním principu.²⁰⁸

Sionismus a (obecněji) národní cítění Židů mohly zaznamenat své úspěchy i právě díky vzrůstu antisemitské agitace, sílící koncem války a bezprostředně po jejím skončení.²⁰⁹ Zároveň zde jistě hrála roli i všeobecná desintegrace společnosti se svými psychickými následky pro člověka jako individuum. Můžeme zde poukázat na inspirativní psychoanalytickou studii od Michala Černouška *Každodenní psychologie ve válkách* a vztáhnout některé její závěry na židovskou menšinu v kontextu sílícího nacionalismu. „Jasně se definují malé skupiny na základě existenciální a ideové soudržnosti. Zůstávají však utajeny. V některých ohledech vzrůstá altruismus a kooperace na úkor individuálního egoistického chování. Lidé podobných identit mají větší soudržnost a vzbuzují vzájemnost.“²¹⁰

Svou naději na uchování impéria nevyjadřují pouze sionisté, ale i další židovské organizace a jednotliví Židé z intelektuálních a kulturních elit. K dřívějšímu stereotypu Žida, jako „jediného opravdového Rakušana“, se přidává Žid, jako „poslední Rakušan“.²¹¹ Lpění na Rakousku, symbolu starého světa, jeho jistot a záruk, vydrží mnohým až do chvíle, kdy už v jeho další budoucnost nebylo možno ani doufat. „Žalář národů“ se rozpadá na jednotlivé státy, jež se, bez ohledu na silné zastoupení menšin, snaží působit jako státy národní a dle toho se také ke svým menšinám chovají. Židé ustavují v jednotlivých státech své „národní rady“, ve kterých dominují sionisté, kteří přeci jen ze snu o věčném Rakousku procitají o něco dříve a snaží se z nově vzniklé situace vytěžit co nejvíce na poli menšinových práv – kulturní a politické autonomie.

Československá republika, jak bývá často zdůrazňováno, svůj poměr k menšinám vyřeší ve středoevropském prostoru nejliberálněji. Srovnání s jinými středoevropskými

²⁰⁸ Ke Krakovskému programu viz ROZENBLIT, 1994.

²⁰⁹ Srv. LOEWENSTEIN, B., Paradigma války ve 20.století, in: Gebhart, J., Šedivý, I., (eds.) Česká společnost za velkých válek 20.století (pokus o komparaci), Praha 2003, str.33 ann. a Heumos, 2000.

²¹⁰ Viz. ČERNOUŠEK, M., Každodenní psychologie ve válkách, in: Gebhart, J., Šedivý, I., (eds.) Česká společnost za velkých válek 20.století (pokus o komparaci), Praha: Karolinum, 2003, str. 56.

²¹¹ Srv. ROZENBLIT, 1994.

státy zde však pozbývá valného smyslu, protože neexistuje srovnatelný konglomerát národností s tak problematickou územní legitimitou, který by od počátku ohrožovala silná iredenta „nevládního“ národa. Domnívám se, že srovnání neumožňuje ani (jinak jistě problematické) Polsko. ČSR musí po celou dobu své existence s menšinami zacházet ze všech okolních států nejopatrněji,²¹² přesto lze poukázat na povrchnost a nedokonalost menšinové politiky, tak jak bude prováděna ve dvaceti letech tomuto státu určených.

Židé musejí redefinovat svou rakouskou identifikaci, se kterou dosud spojovali svůj další osud. Ze strategických důvodů většina z nich okamžitě po ustavení nástupnických států veřejně prohlašuje podporu a loajálnost. Marsha L. Rozenblit inspirativně popisuje židovskou identitu v Rakousko-Uhersku jako „tripartitní“, skládající se z polohy politické, kulturní a etnické.²¹³ Ta umožňovala Židům prožívat svou identitu jako Rakušané, Němci (Češi, Poláci...) a Židé zároveň. Pokud se s takto pojatou identitou dostávali do konfliktu již od konce 19. století s rozmachem integrálního nacionalismu, ustavením národních států přestala být udržitelná docela. Československo, myslím, v tomto směru představuje jen zdánlivou výjimku.

Vznik samostatné ČSR, stejně jako okolních středoevropských států, nemusel pro židovskou menšinu představovat jednoznačně pozitivní jev. Příliš se někdy soustředíme na pozdější liberální étos státu a srovnání s okolními státy, kde se postupně utvořily autoritativní systémy vlád se svými antisemitskými excesy.

Dalším fenoménem a konsekvencí Velké války je prohloubení levicové politické tendence (identifikace) mezi středoevropskými Židy. Jestli se již před válkou stávala sociální demokracie jednou z mála východisek z politické izolace židovské komunity, pak na konci války a bezprostředně po ní dochází k zintenzivnění tohoto

²¹² Pokud chtěli čeští politici zachovat (jakkoliv nedokonalý) demokratický systém, nemohli vyřadit německé (maďarské, slovenské) obyvatelstvo z podílu na moci. Pokud platila ústava, nemohli si zároveň dovolit ztratit loajalitu všech menšin, neboť bez nich nebylo možno poskládat ústavní většinu ve sněmovnách. Přesto se to celé období I. republiky dařilo různými mimoústavními mechanismy fakticky dělat. Na tento problém upozorňuje v různých kontextech např. Antonín Klimek, viz KLÍMEK, A., *Boj o hrad /I./, Hrad a pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918-1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, Praha: Panevropa, 1996.

²¹³ Inspirativní je tento koncept hlavně proto, že rozvádí a problematizuje identitu jako takovou. Zároveň, jako každý koncept či schéma, je zjednodušující. Identita jedince se skládá z mnohem více poloh, navíc politická identita, jak ji rozumí M.L. Rozenblit postihuje státní identitu, ne partikulárně-politickou příslušnost, kterou bychom museli dále zahrnout a rozvést. Viz ROZENBLIT, 2005, str. 178 an.

jevu. Jistě, doleva se posunula celá politická scéna reagující na pauperizaci a sociální radikalizaci obyvatelstva. Pro Židy ovšem představuje příklon doleva ještě další dimenzi. Tou je právě východisko z *krize identity* příklonem k supranacionální socialistické ideologii. K té jistě přispěla vlna nacionalismu doprovázená obvyklými antisemitskými excesy, sílícími s postupujícími válečnými událostmi. Ještě ve čtvrtém roce válečného konfliktu se zdálo, že všeobecná nouze a z ní pramenící „hladové bouře“ přinášejí určitou míru solidarizace, alespoň mezi nižšími společenskými vrstvami. Od léta 1917 však postupně sílí i nacionalistické vášně, demonstrace českého dělnictva jsou nejednou doprovázeny protiněmeckými a protižidovskými vystoupeními. Ty zažije například Moravská Ostrava, Prostějov a vícekrát i Praha.²¹⁴

Tento vývoj je poznamenán i vývojem české a německé politické scény v českých zemích. V druhé půli válečného konfliktu se heslem dne stává „národní sjednocení“ a boj o „národní přežití“. V rámci toho strany, blízké svým sociokulturním ohraničením, začínají jednat o splynutí. Tento proces nakonec, spolu s vytlačení Šmeralova prorakouského křídla, postihuje i československé sociální demokraty. Jedná se nyní o splynutí s národními socialisty, stranou profilující se v desetiletí před válkou nacionálním šovinismem a velmi razantním antisemitismem.

Německá sociální demokracie zůstává delší čas mimo integrující se nacionalistický německý tábor, nakonec zde došlo k podobnému jevu až v samém závěru Velké války, po té, kdy se zdálo být utvoření nezávislého českého státu definitivní, a kdy se začínalo hrát o jeho konkrétní podobu.²¹⁵

Tento vývoj, jak se domnívám, měl krom jiného za následek i další problematizaci vztahů mezi sociálnědemokratickým hnutím a židovskou menšinou. Strany, které, jak bylo naznačeno, se před válkou dostávají do pozice „ochránce Židů“ a bojovníků proti

²¹⁴ Srv. HEUMOS, 2000.

²¹⁵ Utvoření společné vlády nacionalistických stran a sociální demokracie a vznik provincií hlásících se k německému Rakousku, spadá na konec října a listopad roku 1918, srv. HAAS, H., Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení od habsburského státu k Československu. Němci v českých zemích v letech 1918 až 1919, in: Mommsen, H., Kováč, D., Malíř, J., (eds.) První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci, Brno: Matice Moravská, 2000, str. 113 – 177.

antisemitismu, nyní, v prvním, těsně poválečném období, spolupracují s radikálními nacionalistickými uskupeními.

Domnívám se, že právě naznačený vývoj přispěl na jedné straně k rozvoji a posílení sionistického hnutí a na druhé straně k radikálnímu rozchodu s židovskou identitou a přijímání supranacionalistické identifikace. Co je pro nás velmi zajímavé, a čemu byla zatím věnována jen malá pozornost, je proměnlivost, prostupnost těchto dvou identifikačních strategií.

Dilema identity, eskalující v nejistotách posledních válečných let, postavilo (nejen) české Židy před nutnost volby. Ve změněné situaci musí Židé znovu přehodnocovat a hledat cesty k soužití s majoritní společností, procházející za války změnami (a krizemi) vlastními. Aktualizují se některé před válkou spíše naznačené směry identifikace, které nyní získávají na intenzitě i zcela nových kvalitách.²¹⁶

5.1. *Poale Zion v letech válečných*

Naznačený proces, zdá se, hrál svou roli v poměrně výrazném rozmachu „našeho“ marxistického sionismu. Sionistické organizace byly poznamenány odlivem svých členů do armády.²¹⁷ Mnoho organizací během války také velmi omezuje svou činnost, nebo přímo zaniká. Poale Zion se – přes odvod velké části svých členů na frontu – snažila i za války rozvinout svou činnost.²¹⁸ V létě 1915 deklarovala požadavek kulturní autonomie Židů a představila svůj program týkající se demokratizace židovských obcí a rozvoje jejich agendy v oblasti minoritních práv.

²¹⁶ Historik McCagg mluví dokonce o traumatu celého rakousko-uherského židovstva, který vychází z destrukce státu, jež umožnil Židům, aby se emancipovali. Přes jisté zjednodušení bych souhlasil se „společným prožitkem“ postavení v Rakousku-Uhersku a obavu z budoucnosti, kterou měly představovat „nástupnické státy“ jednotlivých národů. Viz. McCAGG, W.O., *Jewish Assimilation in Austria: Karl Kraus, Franz Werfel and Joseph Roth on the Catastrophe of 1914-19*, in: Wistrich, R.S., *Austrian and Jews in the Twentieth Century. From Franz Joseph to Waldheim*, New York: St. Martin's Press, 1992, str. 58-81.

²¹⁷ Srv. YEGAR, M., *Československo, sionismus, Izrael*, Praha: Victoria Publishing: East Publishing, 1997, str. 15.

²¹⁸ Oslabení PZ vlivem mobilizace dokládá i policejní zpráva o spolku. NA: PM prez., kart.5347, VIII/5/26/18.

V roce 1916 se konal kongres rakouské Poale Zion v Krakově (25 – 26. 12). Úřady, podle dochované zprávy, v této době kvalifikovaly Poale Zion jako skupinu radikální v nacionálním i sociálním směru. Nyní, během války, jí podle této zprávy ovšem měli vyjadřovat sympatie i lidé před válkou jakéhokoliv radikalismu prosti. Poale Zion již nemělo jít o podporu sociálně demokratických vůdců z německé nebo polské strany. Byl zde požadavek na utvoření silné samostatné strany. Jiná zpráva hovoří dokonce o „...diesem Kongresse heftige Angriffe gegen die sozialdemokratische Partei laut werden, deren Politik als zu opportunistisch bezeichnet wurde“.²¹⁹ Na kongresu židovské sociální demokracie bylo dle šetření probíráno i špatné postavení židovských vojáků v c. a k. armádě a na okupovaných územích Polska, to samozřejmě ve sledované době zajímalo úřady prioritně.²²⁰

Úsilí o uznání Poale Zion jako rovnoprávného člena socialistického společenství nese své ovoce právě během války. Snahy socialistické internacionály spojit své (během války spíše formální) členy, získat co největší možnou podporu a dosáhnout konsensu v otázkách míru, vedou k zahrnutí požadavků židovských socialistů, navržených Berem Borochovem, do mírové deklarace tzv. *Holandsko-skandinávské komise*, která je ustavena nedlouho po vypuknutí revoluce v Rusku. Následná část prohlášení ze zasedání zmíněné komise dokumentuje mimo jiné vliv ruských poměrů na celé hnutí.

„We demand that an international guarantee of the rights of the Jewish people be included in the treaty of peace. In spite of the loss of their independence, of having been torn from their native soil, of being dispersed, and of continually wandering, the Jewish masses remain a nation, united by a common history, language, culture, custom, and peculiar economic position; and to preserve their national homogeneity and individuality, they have made the greatest sacrifices. ... The Russian Revolution civilly emancipated the Jews of that country, and it is to be expected that other countries where Jews are deprived of civil rights, will be forced to follow this example. But contrary to the French Revolution, the Russian Revolution will also be a pioneer.

²¹⁹ Viz tamtéž.

²²⁰ Tamtéž. Zdá se, že úřady zpozorní, zpráva se dostává i do Prahy, ale už se do konce války nic významnějšího nevypátrá.

Thus in all countries where masses of Jews are settled, the question of national emancipation is coming to the foreground ... ²²¹

Dle historičky Marie Crhové je to právě židovská sociální demokracie, která se nemalým dílem zaslouží o rozšíření ohlasu sionismu a uznání židovské národnosti, ke které nyní, vůbec poprvé na tak širokém fóru, dochází na půdě II. Internacionály. Celý vývoj vrcholí na konferenci v Bernu, která uzná autonomistické požadavky židovských socialistů a o rok později je přijme do svých řad. ²²²

Zde se také setkají čeští a židovští sociální demokraté, posilující vzájemné vztahy. To je jen ve zdánlivém rozporu s tím, co bylo řečeno o spolupráci ČSDSD s dřívějšími radikálně antisemitskou stranou národních socialistů a možném pocitu rozporuplnosti pro židovské příznivce a členy. Poale Zion už před válkou chápala některá protižidovská vyjádření sociálních demokratů jako přirozený jev, reakci na „odnárodňovací snahy“ Židů ve vídeňském sociálnědemokratickém ústředí a tento proces pro ní neznamenal to, co pro Židy z české a německé sociálnědemokratické strany, zdůrazňující a hledající zde spíše identitu supranacionální.

Na počátku roku 1918 vydává pražská větev Poale Zion provolání oslovující židovské proletáře a „ohroženou“ střední vrstvu, která se měla dostat do svízelného postavení kvůli probíhající válce a působení „velkého průmyslu“ během ní. Je zde patrný velký důraz na nutnost sjednocení židovského proletariátu, který je nyní, ovšem ne zcela bez kontinuit, rozšířen o židovské střední vrstvy. Ostří proti asimilaci, jako řešení krize, přetrvává z předválečných let. Na rozdíl od té doby se ale agitace židovských socialistů nyní dočká mnohem větší pozornosti, což se má ostatně odrazit již brzy v prvních československých obecních volbách. ²²³

²²¹ Z požadavků PZ vznesené na zasedání *Holandsko-skandinávské komise* ve Stockholmu 6.8.1917. Z bodů programu: 1) Občanská rovnost všech Židů ve všech zemích. Rovné podmínky při zacházení se Židy v poválce restaurovaných zemích. 2) Svobodná imigrace a usazování Židů ve všech zemích 3) Národní autonomie Židů na bázi personální kulturní autonomie. 4) Záruky neomezené imigrace do Palestiny a budování židovské domoviny. Viz <http://www.angelfire.com/il2/borochohov/peace.html> (přeložil V.S.)

²²² Srv. CRHOVÁ, M., *Modern Jewish Politics in Central Europe: The Jewish Party of Interwar Czechoslovakia, 1918-1938*, Budapest: CEU, 2007, disert. práce, str. 51.

²²³ „... *Ihr jüdischen Proletarier, seit aber auch vor allem berufen an einer gedeihlichen Lösung der Judenfrage mitzuarbeiten, gemeinsam mit uns einem Ausweg zu suchen, aus der sozialen, nationalen und wirtschaftlichen Not des jüdischen Volkes. Darum habet Ihr vor allem die Pflicht, gleich uns das Judentum energisch zu bejahen und die Assimilationspolitik leidenschaftlich und zielbewusst zu bekämpfen. Eure wahrhaftige Befriedigung könnet Ihr nur im stolzen Bekennen zum Judentum*

Výrazem zesílené aktivity a nárůstu sebevědomí židovské sociální demokracie koncem světového konfliktu je rovněž publikace H. Finemana – *Poale Zionism. An Outline of its Aims and Institution*, vyšlá sice v dalekém New Yorku, popisující ovšem s velký důrazem i situaci evropských soudruhů, ruských a rakouských zvláště.²²⁴ Publikace, rozebírající také programy jednotlivých sekcí světové organizace, se evidentně obrací i k nežidovské veřejnosti a samozřejmě k II. Internacionále.²²⁵ Napětí mezi nacionálními a socialistickými požadavky je – opět – velmi patrné. Samostatný židovský element v řadách světového socialistického fóra je stále něčím, co je nutné obhajovat. Mezi mnohými předními socialisty přetrvává odpor k řešení „židovské otázky“ na bázi partikulární židovské socialistické organizace. Poale Zion se snaží apelovat na obecné principy socialistického hnutí ...

*„... Together with most socialists the Poale Zion thus deny that there is any conflict between Socialism and Progressive Nationalism. Indeed, socialism and nationalism are, from their point of view, complementary forces. Socialism is international and not cosmopolitan... Cosmopolitanism or assimilationism involves surrender of individual and destruction of self-reliance and self-respect... To ignore the national woes of the Jewish people while trying to solve their economic difficulties is ghastly mockery“.*²²⁶

Při srovnání Rakouska a Ruska ve vývodech a komentářích H. Finemana k jednotlivým zemím a požadavkům tamních poalezionistů vychází Rakousko o poznání hůře. V Rakousku, kde již před 10 lety byly vzneseny nároky na národní kulturní autonomii, mají Židé stále jen platit daně pro vládu, podporující národnostní požadavky všech, jen ne jejich vlastní.²²⁷ Navíc: „... *Politically the Jews in Galicia are practically disfranchised because of this lack of national recognition... The Poale Zion*

keineswegs aber in der Abkehr von ihm finden! Das jüdische Volk will nicht mehr weiterhin zum Spielball zwischen den einzelnen Nationen werden. Für die Durchsetzung einer vollständigen nationalen und bürgerlichen Gleichberechtigung des jüdischen Volkes, für eine grossangelegte Besiedlung Palästinas mit all den bedrängten, deklassierten Juden gemeinsam mit uns restlos zu wirken und zu kämpfen, seit Ihr Euch und Eurem Volke schuldig...“ LI: 437/ 12-III-1. Celý leták viz Příloha č. 4.

²²⁴ FINEMAN, 1918.

²²⁵ Část programu světového svazu PZ viz Příloha č. 5.

²²⁶ FINEMAN, 1918, str. 8.

²²⁷ Tamtéž, str. 15.

in Austria have accordingly entered the political campaign with a program that demands the full national recognition of the Jewish people in Austria.“²²⁸

Poale Zion, perem svého vysokého amerického funkcionáře, vyhláší, že jediným cílem strany je radikální ekonomické řešení – tj. socialismus. To je ovšem doprovázeno vývodem striktní internacionálnímy značně překračující. „*The Arabians who live in Palestina can not developed the country because of the primitiveness of their culture and because they have no special national reasons for investing the energy necessary properly to developed it... The Jews, and the Jews only, thus have a real claim to the land.*“²²⁹

Tyto věty je nutné chápat jak v kontextu antisemitských excesů, dosahujících koncem války ve východoevropských oblastech značných rozměrů, tak entusiasmu následující vydání *Balfourovy deklarace* zaručující Židům právo na „národní domovinu“ v Palestině. Ohledně antisemitismu se vedení Poale Zion ukázalo jako velmi agilní a svým způsobem jej využilo pro vlastní zviditelnění. Pomoc židovským uprchlíkům a uveřejňování protižidovských excesů ovšem samozřejmě nesloužila jen ke zvýšení prestiže v židovském milieu. O pomoci uprchlíkům v českých zemích již byla řeč, podobně vypadala situace v celé střední a východní Evropě.

Centrální zpravodajské byro Poale Zion, sídlící ve Stockholmu, soustřeďovalo zprávy o pogromech na území židovského osídlení, zvláště v Polsku, a snažilo se jimi ovlivňovat veřejné mínění (nejen) evropských států. S postupující válkou se mu dařilo svou agendu rozšiřovat a informovat o událostech z téměř celého „židovského světa“, samozřejmě včetně Rakouska a následně, po říjnu 1918, i ČSR.²³⁰ Je nutné poznamenat, že tato taktika sionistů nebyla bez úspěchu a i díky ní intervenovaly spojenecké velmoci proti pogromům v Polsku po skončení války. Také v Československu budeme často slyšet i od bývalých kovaných antisemitů, jakým byl

²²⁸ Tamtéž, str. 16.

²²⁹ Tamtéž, str. 21.

²³⁰ Skrze „press-byro“ se dostaly do světa zprávy např. o protižidovských výtržnostech ve Falknově (dnešním Sokolově), kde musela být postupně nasazena domobrana, vyhlášeno stanné právo a nakonec zasahovat i národní garda. Byro ale sledovalo i politický vývoj mladého československého státu. V listopadu hlásilo, že se nová vláda snaží udržet lidový antisemitismus, aby si zase později v prosinci ztěžovalo na neochotu československé vlády prodloužit termín odsunu židovských emigrantů z východu. CZA: Z3/ 1170, 1171.

například Václav Klobáček, že je třeba vyjít s českými Židy, právě s odůvodněním možných ohlasů ze strany veřejnosti západních velmocí. Odvrácenou stranou mince bylo posílení stereotypu o Židech jako vládčích mezinárodního tisku.

6. Poválečná nejistota a role „židobolševismu“ v komplexu „velkého vyprávění“ o Židech

*„Smysl židovství jest revoluce.“**

V posledním roce války se celá česká společnost radikalizuje nacionálně i sociálně, respektive ve všeobecné nespokojenosti a ve válkou stále zostřované nouzi akcentuje nacionální a sociální hesla a vytváří určitou syntézu požadavků kanalizovaných na čím dál častějších stávkách a demonstracích. Říjnovými událostmi a vznikem Československé republiky bylo dočasně české obyvatelstvo saturováno. Opadají stávky a i díky částečnému zlepšení zásobování se daří udržet české zázemí poměrně v klidu.

Politická scéna se ještě nějaký čas po válce snaží prezentovat étos jednotnosti, který má přikazovat obnova a výstavba „mladé republiky“. Ovšem již v průběhu následujícího roku se česká společnost – a paralelně s ní i politické strany – začíná rozcházet ve svých představách o způsobu obnovy hospodářského života země a správy věcí veřejných. Dočasně utlumená stávková aktivita českého dělnictva začíná opět nabývat na intenzitě, vyhláší se požadavky na socializaci velkých podniků, zvýšení mezd a všeobecné odstranění „drahoty“.²³¹

Společnost se rychle rozděluje ve svých představách o budoucí podobě a fungování československého státu, vznikají vnitřní pnutí kulminující v „hladových demonstracích“. (Na nich jsou deklarovány různorodé požadavky ztěžující život historikům snažících se o jejich klasifikaci do připravených šablon). Elity některých politických stran se snaží odvrátit eskalaci dalšího napětí udržováním představy

* DEML, J., Svědectví o Otokaru Březinovi, Praha, 1931, cit. dle: MIKULÁŠEK, A., Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století, Praha: Votobia, 2000, str. 32.

²³¹ Srv. KÁRNÍK, Zd., České země v éře První republiky (1918 – 1938). Díl I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929), Praha: Libri, 2000, str. 49 ann. O konfliktu dělnický a buržoazních představ o novém státě srv. HEUMOS, 2000. Dodnes zní pro část české historiografie až renegátsky Heumosova věta o tom, že „politika, třídní boj a národní sebeurčení zajímaly dělníky za války někdy mnohem méně než sbírání dříví na otop a pěstování brambor.“ Viz tamtéž, str. 332.

vnějšího ohrožení a rovněž podchycovat atmosféru nespokojenosti hledáním vnitřního viníka sociální krize.

Jedním z ústředních motivů obrazu nepřítele je jistě tzv. *německá iredenta*. Německé obyvatelstvo Československa, cítící se vývojem politické situace poškozeno od počátku, ve své – alespoň zdánlivé – jednotnosti vydrží o něco déle, vnitřně se ovšem nižší společenské vrstvy radikalizují podobným způsobem. V onom prvním období po vytvoření republiky se celá německá politická reprezentace, včetně socialistických stran,²³² postaví na půdu Německého Rakouska a proti zahrnutí německých oblastí do ČSR. To pomůže utvořit (možná lépe říci dotvořit) obraz Němce a definovat jej jako „nepřítele státu“, respektive vnějšího nepřítele české společnosti číslo jedna.

Situace na Slovensku je v prvním poválečném roce ještě méně stabilní než ve zbytku Československa. Po utvoření Maďarské republiky rad je zde, společně s maďarskou rudou armádou, učiněn pokus utvořit sovětskou republiku i v této oblasti. K tomuto pokusu se přidává určitý díl maďarského obyvatelstva. Část z přesvědčení o nutnosti zavedení komunistického řádu, část s vědomím snahy o obnovení „Velkého Maďarska“.²³³ Československé ozbrojené síly jsou ve snaze dobít slovenské území poměrně neúspěšné, po zásahu dohodových mocností je ovšem brzy rozhodnuto v jejich prospěch. Určitá frustrace z vývoje situace na Slovensku a „maďarská iredenta“ jsou komponenty spolupůsobící na utvoření obrazu nepřítele dalšího, primárně funkčního ve slovenském prostředí, sekundárně ovšem pro celý „československý národ“.

Dalším takovým obrazem se stává „komunista-bolševik“. Tento obraz reflektuje postavení Československa uprostřed revolucionizované střední Evropy ohrožující československou státnost, tedy alespoň tak, jak byla chápána českou buržoazní

²³² K postoji německých sociálních demokratů, kteří nás zajímají nejvíce srv. HAAS, 2000. O konfliktu mezi českými a německými sociálnědemokratickými stranami v ČSR, a jejich nacionalizaci, která hrála pro Židy v našem kontextu důležitou roli srv. WINGFIELD, N. M., *Minority Politics in a Multinational State. The German Social Democrats in Czechoslovakia, 1918-1938*, New York: East European Monographs-Boulder, 1989 a GEBELTOVÁ, I., *Vztahy mezi Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou a Německou sociálně demokratickou stranou dělnickou v Československu v období do sjednocovacího kongresu Internacionály*, Praha: FFUK, 1997 dipl. práce.

²³³ Tyto představy umí bolševická propaganda využít a často to rovněž dělá.

politikou. Nejaktuálnějším je právě v pětiletí mezi rokem 1919 a 1923, tedy v období vymezeném Maďarskou a Bavorskou republikou rad. Působí se zvláštní intenzitou na konzervativnější část československé veřejnosti, venkov a velkou část inteligence.

Takto jednoduše vykreslená konstrukce obrazu nepřítele v české společnosti by samozřejmě nemohla být sama o sobě funkční, nám tu jde ovšem především o zachycení důležitých součástí vyprávění o českých (potažmo slovenských a podkarpatoruských) Židech. V letech 1918 až 1920, v období utváření nových institucionálních vazeb státu, rekonstrukce politického spektra a zmíněného nacionálního a sociálního napětí, se utváří mytologéma „židobolševismu“. Jasně poznáváme kontinuity, které se k této složce antisemitského vyprávění váží – „Žid socialista“, „Žid revoluční živel“, někdy ale rovněž doplňováno o „Žida bankéře a kapitalistu“ do větších konspiračních teorií. Nyní, v prvních poválečných letech, celý soubor dostává novou hodnotu, novou funkci ve všeobecné nejistotě dalšího politického a společenského vývoje české (resp. československé) společnosti. Žid v tomto obraze zůstává vnitřním nepřítelem parazitujícím na těle českého národa, zosobněním mravní zpustlosti a revolučním živlem snažícím se ovládnout svět svou zvrhlou ideologií. Vyprávění se propojuje – stejně jako dříve – s obrazem Němce a Maďara, jako úhlavních nepřátel Čechů, Slováků, ale přesto získává nový náboj daný dynamikou společenských pohybů nastartovanou válečnými událostmi a ruskou revolucí.

Obraz nepřítele se snažím doplnit o určitou sociální skutečnost, respektive její atributy, které se mi zdají být v rámci daného kontextu důležité, a které, při tvorbě tohoto obrazu, mohly hrát konstitutivní roli. V tomto směru je nutné rozumět i pojmu „židobolševismus/židobolševik“ a souvisejícím výrazům, které toto mytologéma doplňují a rozšiřují. Zde je takovým konstitutivním prvkem disproporční zastoupení Židů v rozhodujících grémiích a elitách sociálnědemokratických stran (zvl. německé) a v komunistickém hnutí. Nicméně vytvořený obraz sociální skutečnosti působí samostatně, bez ohledu na vlastní iniciační moment. Více než „objektivní“ roli Židů v socialistickém hnutí popisují stav majoritní společnosti a celkovou společenskou atmosféru. Bylo by tedy možné říci, že se analýzou „židobolševismu“ vzdalují od podstaty mého tématu, kterou je v podstatě diachronní vývoj židovské menšiny ve

vztahu k socialistickému hnutí. Domnívám se nicméně, že takto vytvořený obraz sepětí Židů a komunismu (případně bolševismu) hrál důležitou roli v samotném komunistickém hnutí (stejně jako před válkou v hnutí sociálnědemokratickém) a to nejen ve vztahu k Židům samotným.

Následující analýza novin, převážně z let 1919 až 1920, a některých dalších publikací, je pouhým nástřelem zasluhujícím si rozvedení a srovnání textů různé provenience, která by zachytila rozdíly v českém, německém, slovenském (aj.) prostředí Československé republiky.²³⁴ Z mého dosavadního výzkumu tisku vyplývá, že právě léta 1919 až 1920 byla obdobím, ve kterém se „židobolševismus“ pohyboval v centru antisemitského diskursu. Od roku 1921 se pak spíše ustálil mezi dříve dominujícími antikapitalistickými a protiněmeckými prvky celého vyprávění.²³⁵

Jedním z neaktivnějších periodik reprodukujícím antisemitské stereotypy a zakládajícím si pro tyto účely dokonce samostatnou rubriku *Letem židovským světem* byl konzervativní list *Čech*. Rétoricky sice poměrně primitivně, ale s o to větší razancí, propojuje jednotlivá mytologémata do větších celků.

„Úspěch internacionály v této agitaci je jen důkazem, jak mohutná je soudružnost židovstva na světě a jak internacionalismus je zvláště zajímavou formou a zvláště výmluvným důkazem židovského nacionalismu... Není také možné, abychom po strašné epizodě bolševické na Rusi, v Bavořích i v Uhrách nevěděli, že světové vedení krvavé rudé internacionály je v rukou mezinárodní račy, která je vlastně tvůrcem bolševické propagandy.“²³⁶ Tento text, stejně tak jako mnohé jiné (nejen) v tomto periodiku, odkazuje (někdy přímo opisuje) na článek historika Josefa Pekaře v *Národních listech*, který do sledované kampaně zapadá. Jde o celkem

²³⁴ Analýzu novin sledující obecně antisemitismus v meziválečné ČSR provedla s velmi solidní pramennou základnou Blanka Soukupová, viz. SOUKUPOVÁ, B., *Velké a malé českožidovské příběhy*, Bratislava: Zing Print, 2005. K obecné společenské atmosféře a antisemitismu srv. též SOUKUPOVÁ, B., ZAHRADNÍKOVÁ, M., *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha: Židovské muzeum, 2003.

²³⁵ Do jisté míry je zde analýza ulehčena prací Ministerstva zahraničí, které monitorovalo projevy antisemitismu v československých novinách a později i ohlas zdejšího antisemitismu v novinách zahraničních. Šlo patrně o obavu o image ČSR u veřejnosti a vlád západních velmocí. Poměrně vydatná práce tohoto úřadu obsahující tisíce výstřížků novinových článků je dnes uložena v Národním archivu. Na druhou stranu jsme odkázáni na určitý výběr, se kterým je nutné při analýze počítat. NA: MZV/výstřížkový fond, kart. 2319, 2466.

²³⁶ *Čech*, 6.9.1919.

charakteristickou snahu zaštitit se obecněji uznávanou autoritou, v tomto případě známým českým historikem.²³⁷ Pro mnohé inspirativní článek, který vyšel v Národních listech jako úvodník, představuje (opět) Židy jako národ tendující k revolucionářství a bolševismu. Internacionalismus má být pouze jinou formou židovského nacionalismu.²³⁸ Rusko a Maďarská republika rad jsou vydávány přímo za „židovské státy“. „Na místě carského Ruska, na místě slovanského Ruska vznikla „republika sovětů“, vskutku první židovský stát, velkostát v Evropě ...“²³⁹

Uchopení moci židovskými bolševiky, hrozící v případě kolapsu tradiční křesťanské morálky i v Československu, je dalším typickým projevem analyzovaného mytologématu na stránkách konzervativních periodik. „Židovský národ je národ nešťastný, národ který se zpronevěřil Bohu“ ... ale křesťan nesmí „na žida ruku násilně vztáhnouti“ protože: „Výstrahou jest nám národ ruský, který za násilí židům učiněná tak strašně trpí a právě židé (Lenin, Trocký atd.) tento trest vykonávají.“²⁴⁰

Podobně je „židobolševismus“ tematizován na stránkách agrárnických novin, *Venkova a Večera*. Zde jde navíc o periodika navázaná na druhou nejsilnější politickou stranu v ČSR, která měla na českém venkově zcela zásadní vliv. „Že na Rusi, v Polsku i Maďarii bolševickou revoluci vedli židé, bylo by zbytečno znovu zdůrazňovati. Data jsou veřejnosti známa. Ale i my máme své zkušenosti o tom, že komunistické víření začalo u nás nabývatí forem výstředních teprve od té doby, kdy sem přijeli ruští bolševici z Ruska (Hillerson a jeho kohorta) a kdy vrátil se p. Olbracht z Moskvy.“²⁴¹ Židé jsou nejen ve vedení bolševické revoluce, nutné je chápat celý bolševismus jako vtělení židovství. Je totiž všeobecně známo „...že z ruské bolševické misse, která tu provádí agitační rejdy, není ani jediný Rus, nýbrž všichni že jsou židé, že na Slovensku a v Příkarpatské Rusi vlastní vůdci rozvratné, stát ohrožující agitace jsou židé.“²⁴² Symbolické je poukazování na společná doxa, zdůrazňující účinnost textu, ale

²³⁷ Pekař byl znám výroky opakujícími některé typické antisemitické stereotypy i účastí na demonstracích s antisemitickým podtextem.

²³⁸ Je zde mimo jiné tvrzeno: „Úspěch internacionaly v této agitaci je jen důkazem, jak mohutná je soudržnost židovstva na světě a jak internacionalismus je zvláště zajímavou formou a zvláště výmluvným důkazem židovského nacionalismu.“ Viz *Národní listy*, 31.8.1919. To pouze zdánlivě připomíná jednu z tezí této práce.

²³⁹ Viz tamtéž.

²⁴⁰ *Čech*, 4.12.1920.

²⁴¹ *Venkov*, 26.9.1920.

²⁴² *Venkov* 2.10.1920.

vystihující i atmosféru českého venkova, která v této době neměla daleko k otevřenému konfliktu.

Texty vyhláshující „boj českého venkova židovstvu“ vykazují ještě jeden charakteristický jev, tím je odkaz k panslavistickým resentimentům přežívajícím v některých vrstvách české společnosti. Často je rovněž poukazováno na chování Židů na Slovensku, jejich „maďaronštění“ a „bolševickou propagandu“: „*Při hlavním líčení potvrdili znalci generálního štábu, že za invase bolševické zvláště civilní obyvatelstvo židovské na mnoha místech chovalo se velmi nepřátelsky k českému vojsku... Nedosti však na tom, že podobně vedou si židé na Rusi, oni vysílají odtamtud i do celé Evropy židovské emisary, dávající jim názvy různých lidumilných missí.*²⁴³ ...*Pokus o převrat bolševiky maďaronskými v Bratislavi vyvolaný donutí snad konečně republikánské úřady, aby konaly svou povinnost a proti rejdům židovských bolševiků a židů vůbec zakročily.*²⁴⁴

Slovensko a revoluce v Maďarsku, jak bylo řečeno, bylo pro českou politiku citlivým tématem. Na židovský původ mnoha bolševických komisařů a neloyalitu Židů na Slovensku vůbec, často upozorňoval český i slovenský tisk: „...*môžeme ubezpečit, že pogromu se Židia na Slovensku len v tom prípade môžu ľakať, jestli se neiktorí Židia i naďalej budú tak horlive starať o propagovanie bolševických myšlienok, ako to doteraz robia... V samých Robotníckých Novinách sme nedávno čítali, že v najbolševickejších slovenských a maďarských skupinách je nápadne mnoho mladých Židov, a to takých zväčša, ktorým sme my tu útulok poskytli, lebo ich Maďari vo svojej krajine nestrpia.*²⁴⁵

Poslední věta, byť nepřímá, upozorňuje na to, že periodika sociální demokracie je nutné chápat jako „požidovštělá“ či alespoň Židy chránící. To je fenomén, se kterým jsme se již také setkali. Podobně jsou napadány pražské tisky *Tribuna*, *Prager Tagblatt*, *Prager Presse* a jiné, občas vystupující jako oponenti antisemitismu.²⁴⁶

²⁴³ *Venkov*, 31.10.1920.

²⁴⁴ *Čech*, 7.10.1920.

²⁴⁵ *Slovenská politika*, 8.11.1920.

²⁴⁶ Na stránkách Tribuny například vícekrát problematizoval způsob podání „židobolševismu“ Ferdinand Peroutka.: „*Ačkoliv tedy socialistická levice u nás vůbec není vedena židy a ačkoliv to každý ví, musí přece, Venkov*“ opakovati svou rovnici bolševismus=židovství, poněvadž si nedovede představit, že by bolševismus mohl být v dělnictvu přirozeným hnutím. Dovedou si ho představit pouze jako vliv nějakého zloducha. Tím byl ve středověku čert, v novověku je to žid.“ *Tribuna*, 8.10.1920.

Pražský večerník vydal na konci prosince roku 1920 obsáhlý článek reagující na prosincovou „generální stávkou“ vyhlášenou sociálnědemokratickou levicí. I když hlavní motivy zůstávají stejné, přece vidíme jisté odlišnosti textu oslovujícího poněkud jiné publikum. „Žid Sonnenschein, poslanec a nejhorší německý bolševický štváč, prozradil... že jen na příkaz Lenina po poradě se Šmeralem v ČSR nevystoupili Židé aktivněji v revoluci. Revoluci by to jen poškodilo, jelikož jsou Židé zde nenáviděni“.²⁴⁷ „Hrdinou“ se nám zde stává německo-židovský bolševik kující pikle proti ČSR s jinými „židobolševiky“ v Moskvě. Revoluce sama o sobě není vymezena negativně, jako v konzervativních denících, ale : „Židovstvu nešlo upřímně o nahrazení kapitalistického řádu řádem socialistickým a komunistickým, židé jsou materialističtí a lační zlata židovský živel použil hesla: „odstraňte soukromý majetek“, jen aby zbavil majetku křesťanské lidi ruské a sám jej uchvátil“. Židé mají nyní v Československu čekat na správnou příležitost, aby se chopili moci. „I poslední revoluce v republice vykazovala židovský charakter. Židé milionáři v severních Čechách stáli v popředí převratu, židé se zatajeným dechem čekali na první známky, až budou bolševici vyhrávat, aby se k nim přidali.“²⁴⁸

„Židobolševismus“ se stává tématem i v produkci neperiodické. Většinou jde o autory konzervativního či fašizujícího směru české politiky, jejichž práce si neklade větší literární nároky a má omezenou účinnost na českou veřejnost. Nalézáme zde ovšem i autority českého písemnictví, kteří měli publicitu bezesporu širší. I zde jde o doplnění bohaté antisemitské výbavy platné již v předválečném období. Jedním z nejznámějších autorů prvního tábora je R. Vrba vydávající své prvotiny v 90. letech 19. století. Roku 1923 vydává své asi nejznámější dílo *Záhady světovlády* dokazující snahu Židů ovládnout svět za pomoci k tomu vytvořené ideologie. „Zakladatelé dělnické internacionály Židé Marx, Lassale a Viktor Adler podmanili Židovstvu dělnictvo celého světa a pomocí jeho zmocnili se vlády nad Ruskem. Nyní čekají, že dobudou také Německa. Radek Sobelsohn mešká za tím účelem v Berlíně.“²⁴⁹

Opět můžeme sledovat typický projev antisemitské syntézy, propojující mnoho na sobě nezávislých mytologemat získávajících tímto postupem na účinnosti. I když

²⁴⁷ *Pražský večerník*, 27. 12. 1920.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Viz VRBA, R., *Záhady světovlády*, České Budějovice, 1923, str. 43.

věvodí téma „židobolševismu“, je zde nepřeborná nabídka různých stereotypů- od „němčení“, přes „světovládu“, „vykořisťování“, „tajné spolky“, „žido-zednářství“, „vládu židovského tisku“, a jiné, které spojuje „cizost a protičeskost“ židovského působení.

*„A sám Clemenceau má tajemníka Žida. V mírové komisi versailleské, která rozdělovala Evropu, dělal hranice nových států Žid Tardieu a proto nám tu českou republiku oklestili, nedostali jsme ani Kladsko, ani koridor, ale vzali nám polovinu Těšínska. – Židovská to práce.“*²⁵⁰

Z další autorů alespoň jmenujme – Jan Cibuzar (*Záhady světovlády*, 1923), Karel Kasanda (*Hrobaři Ruska*, 1922) a asi nejznámější antisemita té doby mající ohlas i za hranicemi – Karel Rélink (*Spása světa*, 1926)²⁵¹. S malými obměnami se „židobolševismus“ tematizuje v souvislosti se zničením Ruska, snahou ovládnout bolševickou revolucí celý svět. *„Dále není pravda, že pařeniště bolševiků je v Židech – to je zatím Rusko.... V Rusku ještě nějaký čas musí zůstat, protože je tam židů u vlády jen 85% - ostatní prý jsou jen izraeliti, ale až to bude celé v jejich rukou, tak se bolševismus přestěhuje, v zaplombovaných vagónech, zase jinam mezi křesťany.“*²⁵² Tento směr antisemitské produkce nebyl samozřejmě omezen na 20. léta, kterým jsem se momentálně věnoval. Novou vzpruhou jsou jí události v Německu 30. let. V nacistické ideologii hraje antisemitismu nezastupitelnou roli a v rámci něho hraje prvořadou roli právě mytologéma „Žid-komunista-světovládce“. Tak například dle *Židovské otázky* J. Záhorského, nepřimo vybízejícího k řešení obdobnému v Německu, „Karl Mordechaj – Marx“ vymyslel jak ovládnout svět. Tímto prostředkem je komunismus. Rovněž světová hospodářská krize je popisována jako židovský tah, aby byli „zbídačení dělníci“ nahnáni do bolševismu.²⁵³

Z druhého tábora jmenujme za všechny J. Demla, dle kterého je socialistická idea „nesprávná, nefilosofická a nemravná, poněvadž v ní je práce kletbou! Není divu

²⁵⁰ Viz tamtéž, str. 47.

²⁵¹ Rélink jezdil v roce 1935 vystavovat své obrazy (proslavil se hlavně díky malířství) do nacistického Německa.

²⁵² Z Rélinkova díla: *Spása světa*, Ubozí pronásledování židů, Praha: J.S.Schořík, 1925. Cit. dle: MIKULÁŠEK, A., 2000, str. 75.

²⁵³ ZÁHORSKÝ, J., *Židovská otázka*. Skazená viera a mravouka žida=talmudistu. Komunizmus. Slobodné murárstvo, Trnava, 1937. Jde o slovenského autora, text ovšem odkazuje i k dílům české provenience.

*neboť původcem této ideje je Žid*²⁵⁴ . Soudobé Rusko je „sovětské, židovské a bolševické... Smysl židovství jest revoluce... Židé jsou živel rozvratný, revoluční, ve všem... je dokonale a naprosto v rukou Židů“²⁵⁵

Je nutné dodat, že ani v době mezi lety 1918 a 1920 neustoupila z celkového komplexu mytologie o Židech dříve převažující témata. Spíše, jak jsem se snažil naznačit, spolupůsobila na konečném efektu vyprávění. Periodika ovšem veřejné mínění neutvářela a neutváří jednosměrně, jde spíše o jakýsi dialektický vztah mezi jimi a společnostmi. Média či politické a občanské elity mohou v určitých momentech sehrát roli katalyzátoru a urychlovat, případně radikalizovat, některé společenské jevy a (již rozehrané) procesy, nemohou se však pohybovat zcela mimo celkový konzensus a platná doxa.

Pokud bylo řečeno, že za války dochází ke zvýraznění a radikalizaci dřívějších konfliktů, platí to, domnívám se, i pro léta bezprostředně válku následující. Ke stabilizaci, uklidnění, případně odložení řešení vnitřních sociálních tenzí dochází až v dalším průběhu 20. let, k čemuž přispěje poměrně rychlá hospodářská konjunktura.²⁵⁶ Demontrace nebo jen různorodá sročení davu nabývají v období 1918 až 1920 poměrně často výrazně protižidovský charakter.²⁵⁷ Požadavky a hesla se mění, v konečném důsledku však zůstávají vytlučená okna židovských domů a vypleněná výbava židovských bytů a krámů.

Sledujeme-li různé lokální nepokoje v tomto období, je velmi těžké kvalifikovat jejich příčinu a zásadní momenty, které nepokoje iniciovaly. Většinou jde o širší soubor témat, jež spojuje různě artikulovaná nespokojenost se sociální nouzí, či frustrací z poválečného vývoje. Pokud se zde ozývají protižidovská hesla nestojí ani ta většinou osamocena od jiných. Ostatně vedle majetku židovských majitelů, bývá často ve stejnou dobu rabován i majetek nežidovského souseda. Pěkným příkladem mohou

²⁵⁴ DEML, 1931, cit.dle: MIKULÁŠEK, 2000, str. 32.

²⁵⁵ Viz tamtéž.

²⁵⁶ Ke stavu hospodářství v ČSR a jeho vývoji během 20.let srv. KÁRNÍK, 2000, str. 211 ann.

²⁵⁷ Srv. ČERMÁKOVÁ, R., Československá republika- nový stát ve střední Evropě a Židé, in: Soukupová, B., Zahradníková, M.(eds.), Židovská menšina v Československu, Praha: Židovské muzeum, 2003, str. 9 ann. Srv. také: SOUKUPOVÁ, 2005, str.18 ann. K přerůstání sociálního napětí k protižidovským demonstracím srv. rovněž: KÁRNÍK, 1998, str. 56 ann.

být i nepokoje v Kvasicích 4.12.1918, které měly být dle policejního hlášení, rozšířením pogromu v Holešově.²⁵⁸ Po důkladném vyrabování majetku Židů se dav chystal na místní mlýn a zámek a byl zastaven až narychlo zvaným vojskem. V sedmdesáti ze sta domácností v obci, ve kterých bylo následně učiněno šetření, se našly odcizené věci z židovských domů a krámů. V rabujícím davu byly přítomny ženy, ale i vojáci. Úřady a policie původně nezasáhly, „*poněvadž hospodářská situace poškozených není způsobenou škodou ohrožena*“.²⁵⁹

To je jen jeden z případů. Účelem této práce není vypočítávat protizidovské výtržnosti a pogromy v prvních poválečných letech v Československa, uvedený případ se mi ale zdá pro atmosféru poválečných let v českých zemích příznačný. Při nepokojích, až na úplné výjimky, nešlo o život, mohlo jít nicméně o výraz širokého koncenzu v rámci dané lokality.

Jinak tomu je, jak nás upozorňuje Yesayahu Jelinek, na území Slovenska. Zde dochází rovněž k nepokojům s protizidovským hrotem. Tak jako se v Čechách sveze antisemitismus na vlně silných protiněmeckých nálad a obavy z „německé iredenty“, dojde na Slovensku k obdobnému jevu v rámci vyhrocených vztahů mezi slovenským a maďarským obyvatelstvem. Tento stav eskaluje během bojů s maďarskou *Rudou armádou* a po jejich skončení. Rabování, často iniciované katolickým klérem, je podpořeno nezájmem úřadů v čele s V. Šrobárem a zároveň doprovázeno i mnoha obětmi na životech.²⁶⁰ Při protizidovských excesech zde bývá uplatňováno i téma „židobolševictví“: „*Pod výhovorkou bolševismu sa vedie prudké protizidovské štvanie a aj fyzické útoky na jednotlivcov a ich majetok.*“²⁶¹

Historik André Gerrits se domnívá, že fenomén „židobolševismu“ hrál podstatnou roli v části středovýchodní Evropy, jmenovitě v Maďarsku, Polsku a Rumunsku, kde byla

²⁵⁸ K pogromu v Holešově (3-4.12.1918), tedy pogromu, který si jako jediný v českých zemích popisovaných let, vyžádal dvě oběti na životech, srv. MIROVSKÁ, I., Den pěti světél: svědectví o posledním protizidovském pogromu na Moravě, Praha: Votobia, 1998.

²⁵⁹ MZA, B40 prez., 61/15883. Bohaté prameny, které, pokud vím, stále čekají na náležitě zpracování jsou ve fondech policejních ředitelství NA a MZA.

²⁶⁰ Jelinek odhaduje oběti na desítky. viz. JELÍNEK, Y.A., Prevrát v rokoch 1918-1919 a Židia (poznámky a úvahy), in: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...“ Pocta Jozefovi Jablonickému., Bratislava: VEDA, 2005, str. 29-43.

²⁶¹ Viz tamtéž, str. 35.

buď přímá zkušenost s vládou komunistů, nebo obavy z ní, posílená blízkostí Rudé armády, a kde se zároveň nacházela silná židovská komunita.²⁶² Pro období 1918-1920 bych k tomu přiřadil rovněž Československo, byť s mírnějšími politickými a společenskými konsekvencemi. Atmosféra strachu části československé společnosti je posilována přímou zkušeností s vládou sovětů na slovenském území a mohutným komunistickým hnutím v obou částech republiky (ostatně silnějším než v kterémkoliv ze zmíněných států).

²⁶² GERRITS, A., Antisemitism and Anti-Communism: The Myth of 'Judeo-Communism' in Eastern Europe, in: East European Jewish Affairs, vol.25, no.1, str. 49-72. O funkci „židobolševismu“ ve středoevropské prostoru a některých společenských konsekvencích srv. též: MULLER, J.Z., Komunismus, antisemitismus a Židé, Střední Evropa 28/1993, str. 41-56.

7. Dělníci Sionu v Československé republice

Vraťme se nyní k Poale Zion jako organizaci, jejíž vývoj můžeme alespoň zhruba dokumentovat, a která nám poskytuje zajímavý materiál k chápání některých problémů postavení Židů v české společnosti.²⁶³

Agitace sionistických sociálních demokratů nyní po válce nalézá mnohem širší ohlas, zvláště v řadách pražských a brněnských Židů. Dříve dominantně zdůrazňovaná partikularita, vedoucí poalezionisty i ke spolupráci s občanskými (buržoazními) sionisty na úkor sociální demokracie, nyní přenechává své místo rétorice socialistické solidarity. Tu sice zatím podvazují stále morální apely na uvědomování si vlastního židovství, rozhodující akcent se ovšem přesouvá jinam. Pokusím se upozornit na tuto oscilaci mezi nacionalismem a internacionalitou (případně supranacionalitou), respektive mezi partikularitou a univerzálností, a popsat vývoj strany s hlavními momenty, které ji nakonec přivádí do komunistického hnutí.

7.1. Poale Zion součástí československého sionistického tábora

Na konci války a po jejím skončení obnovují svou činnost všemožné židovské, sionistické i nesionistické spolky a vzniká mnoho nových. Ty sionistické jsou bezesporu posíleny tzv. *Balfourovou deklarací*. Mezi nimi obnovuje svou činnost také PZ, jako *Židovská socialistická dělnická strana Poale Zion*. Mezi vůdčími osobnostmi se znovu objevuje V. Kessler, F. Brunner a F. Loria (brněnské centrum), dále K. Fischel, E. Waldstein (Bratislava), O. Altschul a vůbec nejdůležitější osobnost prvních 2 let fungování PZ v Československé republice – Rudolf Kohn (Praha). Poslední čtyři jmenovaní se také zúčastní ustavující schůze *Židovské národní rady* (ŽNR), která měla

²⁶³ Na tom nemění nic ani to, že tato strana nikdy nedosáhne masovější podpory.

být iniciována právě Rudolfem Kohnem.²⁶⁴ Mimo zástupců PZ se zde sejdou největší osobnosti českého a moravského sionismu jakými byli Max Brod a Ludwig Singer.²⁶⁵

Zatímco v českých zemích se daří poměrně rychle rozvíjet organizační strukturu, na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde bychom možná čekali větší možnosti uplatnění pro levicový sionismus, se organizace PZ rozvinula až mnohem později a za změněných okolností. Bylo to mimo jiné i díky tradičnímu postavení ortodoxního judaismu v Bratislavě, centru majícímu původně mnohem větší působnost, než oblast Horních Uher, ale ještě silnějším v Podkarpátí, kam se dlouho nedařilo proniknout žádné ze sionistických frakcí ani marxistické Poale Zion.²⁶⁶

Slovensko po konzultacích s českým vedením nakonec ustavilo svou *Národní radu slovenských Židů*. Prvním předsedou se stal Theodor Wister následovaný Isidorem Knoepfelmacherem.²⁶⁷ S východními oblastmi republiky však měli sionisté potíže po celou dobu I. republiky, které se projeví i na neschopnosti *Židovské strany* získat potřebnou podporu voličstva pro získání mandátu v poslanecké sněmovně. Na druhé straně tyto oblasti vždy zůstaly v centru pozornosti sionistických vůdců, neboť pro ně představovaly – díky koncentraci židovského obyvatelstva – značný volební a členský potenciál. V neposlední řadě sloužila židovská komunita východních území republiky i jako argument sionistů v diskusi o svébytnosti židovského národa.²⁶⁸

²⁶⁴ Srv. FLEISCHMANN, G., *The Religious Congregation, 1918-1938*, in: *The Jews of Czechoslovakia Vol.I.*, Philadelphia: JPC, 1968, str.267-329.

²⁶⁵ V souvislosti s mou prací je ŽNR celkem druhotným fenoménem, ve své době ale sehrála poměrně zajímavou úlohu v konsolidujícím se sionistickém hnutí. ŽNR se snažila být chápána jako mluvčí československých Židů, což se jí do jisté míry dařilo a díky tomu byla i důležitým hráčem v politických a úředních rozhodnutích v kontextu „židovské otázky“ (v nejširším smyslu tohoto termínu). *Židovské národní radě* k tomu jistě pomohla koncentrace židovských intelektuálů, umělců, respektive (všeobecně) elit v ní a důvěra čs. úřadů, že se jí podaří přimět německé Židy k artikulaci židovské národnosti namísto německé. Srv. ČAPKOVÁ, 2005, str. 121 ann.

²⁶⁶ Srv. CRHOVÁ, 2007, str.122 ann.

²⁶⁷ Srv. WEIN, J., *Czechoslovakia's First Republic, Zionism and The State of Izrael*, Frankfurt: GU, 1998, dipl.práce, str.52 an.

²⁶⁸ V obou sčítáních lidu, tedy jak v roce 1921, tak 1930 se nadpoloviční část Židů v ČSR přihlásí k židovské národnosti (cca 190 tis. z 350 tis. v prvním sčítání, ve druhém pak ještě o něco více). Velká většina z nich je právě ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde ti, kteří přiznali židovskou národnost, představují až 90% židovské populace. Srv. CRHOVÁ, M., *Politické strany a politika židovské menšiny*, in: Malíř, J., Marek, M., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*, I.díl, Brno: Doplněk, 2005, str. 967.

Toto číslo nijak nesouvisí se silou zdejšího sionismu, ani oním „národním uvědoměním“, které sionisté propagovali. Bylo zde mnoho lokalit, kde Židé žili v uzavřených komunitách podpořených přežívajícími tradicemi. Pro mnoho z nich kolonka židovské národnosti znamenala potvrzení existujícího stavu a nejjednodušší cestu skrze úřední censy, spíše než touhu po „židovské domovině“.

Prvním veřejným vystoupením ŽNR byla delegace vyslaná k českému Národnímu výboru se svými požadavky týkajícími se hlavně uznání židovské národnosti a obecně židovských menšinových práv. Podobné požadavky vznesli emisáři vedení Ludwigem Singrem vyslaní na pařížské mírové jednání, kde se setkali nejprve s Benešem (duben 1919) a později také s Masarykem. Od obou dostali vyjádření určité podpory a ujištění o náklonnosti. Přes opakovanou intervenci Nahuma Sokolowa (hlavy Světové židovské organizace), se ovšem nepovedlo získat potvrzení v podobě ústavně zakotveného uznání židovské národnosti. Bylo jim řečeno, že československá vláda nemůže přistupovat rozdílně k jednotlivým národům uvnitř republiky, a že by to byl nebezpečný precedens pro ostatní, tedy hlavně Němce a Maďary. „Židovský článek“ byl tak do ústavy z roku 1920 přibrán na základě mezinárodních smluv, které Československá vláda podepsala na mírových jednáních a které, díky úsilí Sokolowa a jiných, obsahovaly i ustanovení o ochraně židovské menšiny. Samotné uznání židovské národnosti se pak dostalo do výkladových dodatků první československé ústavy. Sionistům se navíc podařilo prosadit, aby se Židé nemuseli ve sčítacích censech prokazovat žádnou „obcovací řeč“, což by vzhledem k situaci československých Židů nebylo zrovna jednoduché.²⁶⁹

Výrazem samostatných politických ambicí se stala institucionalizace socialistické frakce ŽNR do *Židovské socialistické rady*, již fakticky strana židovských sociálních demokratů ovládla. Předsedou této rady se stal Rudolf Kohn. Na bázi prosazení národnostních práv Židů se ovšem zatím ŽNR dařilo sjednocovat aktivity všech sionistů, nehledě na to, k jakým ideovým proudům právě patřili. Prozatímní jednota byla oficiálně vyhlášována i na první celorepublikové konferenci konané v lednu roku 1919 v Praze. Poale Zion zde vystupovala stále jako jedna z ústředních frakcí zastupující zájmy židovských socialistů jako celku.²⁷⁰

kteřou navíc zdejší rabíni tvrdě odsuzovali. Rozpory s ortodoxními rabíny někdy vedla až k exkomunikaci zdejších protagonistů sionismu.

²⁶⁹ Srv. YEGAR, 1997, str. 23 ann., CRHOVÁ, M., Jewish Politics in Central Europe: The Case of Jewish Party in Interwar Czechoslovakia, http://www.ccu.hu/jewishstudies/pdf/02_crhova.pdf.

²⁷⁰ Rudolf Kohn zde přednáší o vztahu Židů a socialismu, srv. WLASCHEK, R., Židé v Čechách. Příspěvky k dějinám Židů v 19. a 20. století, http://is.fhs.cuni.cz/th/8397/fhs_b/Juden_in_Bohmen.txt.

Agendu ŽNR přebrala později od roku 1920 *Židovská strana*, která bude hrát v rámci sionistické „landespolitik“ během dalších dvaceti let prim. Té se již marxističtí sionisté účastnit nebudou. Strana židovských sociálních demokratů se od jara roku 1919 postupně vzdaluje společné sionistické platformě.²⁷¹ *Der Jüdische Sozialist* komentuje rozchod s ostatními sionisty jako logický důsledek vývoje. „*Es blieb demnach nur noch ein einziges Ziel, für das wir alle gemeinsam begonnenen Arbeiten zu Ende zu führen hatten: die Anerkennung der jüdischen Nation. In dieser Sache nun ist aber bereits gegenwärtig alles geschehen, was zu tun war, und alles erreicht worden, was zu erreichen war*“.²⁷²

Na Stockholmské konferenci v září téhož roku se kodifikoval zamítavý postoj ke spolupráci PZ s jinými sionistickými stranami rovněž v celém poalezionistickém svaze.²⁷³

7.2. Poale Zion mezi Hradem a Pankrácem

Strana, ještě v rámci *Židovské národní rady*, deklarovala bezvýhradnou loajalitu novému Československému státu. Rudolf Kohn, její předseda, na jednom shromáždění na jaře 1919, dokonce velmi ostře napadl státy, které se stavěly proti územním požadavkům Československa na mírové konferenci, a vyzval toto fórum, aby přiřklo republice německé pohraniční oblasti bez hlasování.²⁷⁴ Jen o několik měsíců později je již strana sledována československými úřady kvůli podezření z šíření „bolševismu“,

²⁷¹ Ziskávají 5 ze 13 hlasů v ŽNR. Definitivně ze ŽNR židovští socialisté vystupují až na počátku roku 1920. Viz. *Der Jüdische Sozialist*, 27.2.1920. K PZ v rámci ŽNR srovnej též: WEIN, 1998, str.51 ann.

Ve svém tisku se PZ proti politice ostatních sionistů zastoupených v ŽNR vymezila velmi ostře už během předcházejícího roku.

²⁷² *Der Jüdische Sozialist*, 27.2.1920

²⁷³ *Židovský socialista*, 6.9.1919

²⁷⁴ Schůze PZ v pražské Typografické besedě 4.3.1919. Rudolf Kohn referoval o sociálnědemokratické konferenci v Bernu. Prohlašoval, že němečtí sociální demokraté za války „opustili prapory“ a přidali se na stranu německého imperialismu. Wilson s Masarykem jsou dle něj „noví lidé přinášející lepší svět“, naopak Poláci se snaží toto dílo zmařit, jsou to ti, „...kteří drzou rukou trhají tělo naší republiky“. NA: PM, VIII/5/26/18.

„činnost radikálně socialistickou nejzazších extrémů“ a spolupráci se zahraničními agenty Kominterny.²⁷⁵ Do této skupiny se vešlo v prvních letech republiky celá řada politických i nepolitických skupin a hnutí, státní orgány byly v tehdy velmi citlivé na jakékoliv projevy neloajality a vyvozovaly z nich často razantní důsledky. Samotné šetření proti Poale Zion se táhlo poměrně dlouhou dobu, od jara 1919 až de facto do jejího rozpadu a vstupu jednoho křídla do KSČ.

Zatímco v prvních měsících po ustavení republiky poalezionisté spolupracovali na utvoření *Židovské národní rady* a měli zde značný vliv, od jara 1919 se orientovali na spolupráci se sociálními demokraty. Již na konci roku 1918 je Rudolf Kohn pozván na sjezd ČSDSD, kde mimo jiné ocenil přetrvávající náklonnost českých socialistů ve věci uznání židovského národa a zastání se Židů proti buržoaznímu tisku jako původci antisemitismus v nové republice.²⁷⁶

Rok 1919 je pro PZ rokem největších úspěchů, ale i postupující diferenciací uvnitř strany. Rudolf Kohn se projevuje jako velmi zdatný předseda a agitátor, jeho jméno nalézáme mezi účastníky různých politických shromáždění a schůzí, jejichž účastníci nejsou zdaleka vždy pouze Židé. V Hodoníně například vystupoval vedle T. Koutného, kterého zdejší státní dozor označil za bolševika. Z hlášení není úplně jasné před jakým publikem se přednáška odbývala, zato měla pravděpodobně velice revoluční náboj, když zmíněný „radikál“ mimo jiné prohlašoval, že *“kdyby se revoluční vlna převalila přes hranice, najde české bolševiky připravené“*.²⁷⁷

V Brně, téměř ve stejné době, je hlavním programem schůze boj proti brněnským „židovským liberálům“.²⁷⁸ Zde také PZ více zdůrazňuje nacionální kontext sionismu a „nemravnost“ brněnských Židů, kteří se asimilovali k Němcům. Na schůzi konané 25. února se Mořic Klingenbergr vyslovil ostře na adresu

²⁷⁵ O vyšetřování a sledování Julia Kulky, sionistického činitele v Kroměříži, který byl podezřelý pro styk s PZ srv. PÁLKA, P., O životě a smrti sionisty Julia Kulky, in: Zvuk, zima/2003, str. 15-19.

²⁷⁶ Kohn se také tvrdě opřel do buržoazních Židů, kteří během války měli bohatnout díky nekalým obchodům a deklaroval internacionální solidaritu židovských socialistů.: *„Wir jüdischen Sozialisten, die uns stolz zu unserem wiedergeborenen jüdischen Volke bekennen, stehen unerschütterlich auf dem Grundsatz des internationalen Sozialismus und des Selbstbestimmungsrechtes der Völker.“* Viz *Selbstwehr*, 3.1.1919.

²⁷⁷ NA: MV prez./ 225-164-18.

²⁷⁸ NA: MV prez./ 225-164-18.

tzv. „*Deutschehausjuden*“²⁷⁹ a vůbec proti všem Židům v Brně, kteří „*němčili*“. Tohoto zasedání, kde vystoupili R. Kohn, V. Kessler i F. Brunner, tedy největší stranická esa, se dle přítomného policejního dozoru, účastnilo na 600 osob, což není v rámci sionistických akcí v českých zemích zanedbatelné číslo.²⁸⁰ I když připustíme, že mnoho z nich zde mohlo být z pouhé zvědavosti a účasti na obecném politickém ruchu, který byl v těchto poválečných dobách velmi rozšířen.

Z dalších úspěchů musíme zmínit ještě přinejmenším oslavu prvního máje v Praze. Čtyři dny před vypuknutím oslav rozhazovali stoupenci PZ v ulicích pražského Starého Města letáky: „*Soudruzi a soudružky!... I židovskému proletariátu a celému našemu národu kyne lepší budoucnost, pochopíme-li správně smysl své doby a postavíme se všechen židovský pracující lid do jedné řady s proletariátem ostatních národů.*“²⁸¹ Letáky vyzývaly k účasti na prvomájovém průvodu, kde měla mít strana svůj zvláštní, oddělený průvod. Židovské sociální demokracii se nakonec podařilo shromáždit na 500 účastníků oslav svátku práce.²⁸² Posílení tímto úspěchem vstoupili židovští socialisté samostatně také do pražských komunálních voleb, které se konaly v červnu.

Strana zakládala mládežnické organizace a snažila se agitovat mezi ženami. Poalezionistická mládež byla činná v Praze, Plzni, Moravské Ostravě a jinde.²⁸³ Činnost židovské sociální demokracie se ovšem nevybíjela pouze na politické práci a propagandě. Od počátku byl jedním z hlavních problémů, na jehož vyřešení tlačila celá ŽNR, odsun židovských uprchlíků, kteří přicházeli z východu (hlavně Polska, respektive Haliče) během I. světové války a poté znovu za rusko-polské války do ČSR. Těchto uprchlíků přicházelo do zázemí, daleko od fronty, tisíce, ale jen nemnohým se

²⁷⁹ Židé, vlastníci brněnských domů. (*Verein der Hauseigentümer in Brünn*) – dalo by říci názorově protilehlá strana brněnských židovských socialistů. Tito si ve stejném roce stěžují na postup politické správy, která po nich chtěla, aby poněkud zmenšili nájemné. Ohledně bytů v Brně a Židů je v tomto roce zajímavá ještě jedna skutečnost. V listopadu se konala menší dělnická demonstrace, požadující vyklizení všech městských nevěstinců a odsunutí polských Židů, tedy všech, kteří nedostali oficiální azyl, aby v takto uvolněných prostorách mohlo bydlet dělnictvo. Je předmětem mého dalšího zájmu, jak početná byla zdejší emigrantská skupina a do jaké míry mohla podléhat vlivu PZ.

²⁸⁰ I dalších schůzí PZ se zúčastnilo několik set lidí. Například: 30.3.1919 schůze svolaná plzeňským okresním vedením Poale Zion v Nebi – účast 550 osob, 4.3.1919 Veřejná schůze v Praze, 250-300 osob. NA: PM/ VIII/5/26/18.

²⁸¹ AHMP: spolkový katastr/ SK XX/750.

²⁸² NA: MV prez./ 225-164-18.

²⁸³ *Židovský socialista*, 2.8.1919.

podarilo zůstat.²⁸⁴ Přes usilovnou činnost ŽNR rozhodla vláda o odsunu utečenců do prosince 1918.²⁸⁵ Další eskalaci napětí spojenou s imigranty, tentokrát navíc podpořenou masivní kampaní v českém tisku, přinesly válečné operace *Rudé armády* v Polsku. Například *Večerní České Slovo* přineslo 17. července článek, ve kterém nabádalo k vracení Židů, kteří měli napáchat dosti škod již za války.²⁸⁶ Podobných zpráv nalezneme v této době v československých novinách mnoho.

Přes neustálé zostřování dozoru na hranicích se mnohým Židům podařilo dostat do vnitrozemí ČSR. Cesta pro ně tím většinou nekončila. Část z nich dobrovolně putovala dál, jiní se pravděpodobně pokoušeli usadit. Pokud české úřady tyto utečence zajistily, hrozil jim pobyt v „koncentračních táborech“ a poté vyhoštění zpět do Polska, kde zuřila válka a oni mohli být kdykoliv, jak se snažila upozornovat i PZ, zastřeleni jako zběhové. Dopis pražského vedení Poale Zion adresovaný ministerstvu vnitra vyzýval k zastavení těchto deportací a zavazoval se, že se z vlastních prostředků postará o zajištění potřeb haličských Židů, kteří hledají záchranu před „reakční polskou vládou“.²⁸⁷ Neuspěli.

V českých zemích podle všeho získala strana značný počet nových přívrženců. Určitým vrcholem její činnosti jsou obecní volby konané v červnu, ve kterých se podařilo Poale Zion dostat po jednom delegátu do pražského a německého zastupitelstva.²⁸⁸ V Praze to je zhruba 18 % (1471) v Brně dokonce 41 % (1163) všech hlasů odevzdaných židovským stranám.²⁸⁹ To nejsou nezajímavá čísla pro stranu samu sebe definující jako stranu proletářskou, jejíž agitační prostor byl převážně mezi středostavovskými vrstvami velkých měst, a která šla do voleb s těmito hesly:

- 1) „potírání židovské většinou německé buržoazie“
- 2) „podpora republiky v každém směru“

²⁸⁴ Viz BONDYOVÁ, 2001, str. 24 ann. Z mála osob, které zde zůstaly byla většina úředníků, řemeslníků a učitelů, jimž se zde během války podařilo usadit a užít.

²⁸⁵ Srv. ČAPKOVÁ, 2006, str. 120 an.

²⁸⁶ *Večerní České Slovo*, 17.7.1920.

²⁸⁷ NA: MV prez./ 225-154-6.

²⁸⁸ Leták PZ pro volby roku 1919 viz Příloha č. 6.

²⁸⁹ Viz Československá statistika- Sv.I, Praha: Bursík a Kohout, 1922. Všechny ostatní židovské strany a organizace utvořili jeden blok, jediná PZ kandidovala samostatně, to její úspěch dále zvýrazňuje.

- 3) „volné hlášení se k židovské národnosti, právo kulturní autonomie, udržení národnostního školství a vybudování odborných židovských škol“
- 4) „obce židovské musí být vyrvány z rukou buržoá a zlidověny“²⁹⁰

Konečným výsledkem půlroční organizační práce bylo svolání teritoriální konference PZ v Československu uprostřed července v Praze. Ta se konala v době, kdy na mezinárodním poli došlo poprvé k výraznému rozkolu uvnitř Světové židovské sociálnědemokratické unie. Konference ve Stockholmu ukázala nejednotnost názoru na zcela zásadní otázku, přistoupení ke III.internacionále.

Československá Poale Zion z vnějšího pohledu pokračuje v poměrně úspěšném duchu i následující rok. Je ovšem čím dál patrnější, že si osud strany představují její jednotliví členové velmi rozdílně.

Na konci roku 1920 strana proniká do dělnické rady v Brně, kde se jejím vyslancem stává Felix Loria, nový předseda zdejší stranické buňky, který se již v květnu toho roku, alespoň dle hlášení policejních zpravodajů, postavil za požadavky III.

Internacionály.²⁹¹ Větší aktivitu PZ na Moravě umožnilo zlepšení její organizační struktury a rozhojnění jejích poboček. Mimo Brna, Olomouce a Moravské Ostravy se zakládají nové buňky v Boskovicích, Hodoníně, Jihlavě, Prostějově a Frýdku.²⁹²

Hlavními vůdčími osobnostmi moravské sekce PZ zůstává V.Kessler a F.Brunner, k nimž se ovšem nyní přidávají další: F.Loria, J.Rosenberg, E.Schusny, E Zeisel a další. Kessler bude napříště vedoucím reprezentantem pravicového křídla strany, prosazující především kulturně-autonomní a sionistické cíle. Loria, společně s Kohnem v Čechách, se postavili rozhodně na radikálně socialistickou platformu a do řad utvářejícího se komunistického hnutí.

²⁹⁰ NA: PM / VIII/5/26/18.

²⁹¹ NA: MV prez./ 225-16-1.

²⁹² NA: MV prez./ 225-164-18.

7.3. Luxemburgová namísto Bubera

Pokusím se nyní, stejně jako pro období před válkou a dle stejného principu, analyzovat poalezionistický tisk. Jsme zde bohužel opět omezeni na dochované výtisky ²⁹³ *Židovského socialisty*, tedy pokračovatele *Židovského lidového listu*, a *Der Jüdischer Socialist*, německého periodika, jakési brněnské náhrady za vídeňské *Der Jüdische Arbeiter* v ČSR. ²⁹⁴

V předválečném období byla zřejmá snaha hnutí vymezit se zvláště proti zastáncům asimilace či obecně Židům, kteří neuznávali existenci židovského národa. „C. a K. rakouský socialista“ (myšleno Žid) byl vykreslován v podstatě jako hlavní zřídlo problému rakouské sociální demokracie a nepochopení procesů souvisejících s národnostními konflikty v rámci Internacionály. Pro židovské socialistické hnutí bylo důležité uznání od tohoto mezinárodního fóra. Díky tomu se periodikum snažilo rozsáhlými (marxistickými i nemarxistickými) analýzami dokazovat nutnost autonomní organizace. To se po válce do jisté míry mění.

Negativní hodnocení asimilace zůstává. Podle listu má židovská buržoazie dále útočit na sionismus jako na židovské „spodní vrstvy“, které se asimilovat nemohly (nemají prý co nabídnout než stejná práva a stejné povinnosti). „Česko-židovské“ a „německo-židovské“ hnutí, má tvořit dohromady jeden „asimilační blok..., jež pojí zášť proti židovské národní revoluci“. ²⁹⁵ Asimilace je dále brána jako něco ve své podstatě nemravného: „*Chtí-li asimilovat, necht' jdou, ale necht' neříkají o sobě již k naší hanbě, že jsou Židy*“. ²⁹⁶

Hlavní hrot je ovšem posouván jednoznačněji proti „židovské buržoazii“, elitám židovských vyšších společenských tříd. Boj o zachování národa se posouvá až na druhé místo za třídní boj proletariátu, který je nyní tematizován mnohem častěji. „*Tuto*

²⁹³ Respektive na to, co se mi prozatím podařilo nalézt. Ukázka titulní strany *Židovského socialisty* viz Příloha č. 7.

²⁹⁴ Z německého periodika se nám pro léta 1918-20 dochoval jediný, byť důležitý výtisk. Toto periodikum bude obnoveno spolu se (pravnicovou - sionistickou) Poale Zion na konci 20. let.

²⁹⁵ *Židovský socialista*, 5.7.1919.

²⁹⁶ Tamtéž.

židovskou kapitalistickou kastu (...) židovský socialista z duše nenávidí, jí vyhlašuje úporný a nesmiřitelný boj, až do úplného vítězství socialismu“²⁹⁷

Důraz na nutné řešení „židovské otázky“ současně jako národnostního problému a problému hospodářského („převrstvení“) zůstává, akcentována je nyní více mezinárodní solidarita a koncensus s arabským obyvatelstvem. Poale Zion „...pracujíce všude a povždy spolu s mezinárodním proletariátem o uskutečnění sociální revoluce cestou třídního boje, snažíme se zbudovati v Palestině socialistické společenství, aniž by byla při tom porušena práva ostatních národů...“²⁹⁸ V Palestině ostatně nemá být zřízen „židovský stát“, ale pouze „židovská domovina“, neboť je zde jen menšina Židů.

Hesla o „třídním boji“ se radikalizují a přebírají v celkovém textu dominantní postavení. Židovský socialismus se vydává cestou „radikální změny“. „Že si žid troufá být socialistou jest skutečností... Všechno lidstvo jest (...) mravně nahnílé (...) a jen radikální změna těchto řádů může způsobiti jeho ozdravení. Jen bezohledný boj všech vykořisťovaných proti panujícím třídám... Jen třídní hnutí socialistického proletariátu může umučené lidstvo vyprostiti konečně z hmotné a duševní bídy...“²⁹⁹ Konečné vysvobození národa má určit vítězství jedné třídy, ve vítězném národu nebude „kasta židovských kapitalistů“. Tím se nám řada vítězících zužuje, zároveň ovšem i koncept národa, do kterého tato kasta nepatří. Existence židovského národa jako taková už ovšem problematizována není, s tou se počítá – platí za samozřejmé doxam.

Všem, kromě „bezohledných židovských kapitalistů“, kteří razí heslo „po nás potopa“, je třeba volit socialismus, jedněm z „přirozené proletářské solidarity“, druhým, aby nezůstali v izolaci. Tato izolace není ještě poražena židovstvím samotným o sobě, kdyby zůstalo v opozici proti „mohutnému socialistickému proudu“ a zároveň proti ostatním buržoazním stranám, které Židovský socialista paušálně zhodnotí jako (většinou) antisemitské. „Pokud jste zaměstnanci jest samozřejmo, že již z třídního zájmu dáte hlas svůj kandidátům sociálně demokratickým... ale i

²⁹⁷ Židovský socialista, 15.6.1919.

²⁹⁸ Židovský socialista, 18.8.1919.

²⁹⁹ Židovský socialista, 15.6.1919.

živnostník a maloobchodník, protože „jest příliš moudrý“ dá hlas sociální demokracii, jako straně podporující všechny „malé lidi“....“³⁰⁰

Izolace je dalším důležitým prvkem v celkovém vyprávění *Židovského socialisty*. Izolace nemůže být zdoána ani zřízením „židovského státu“, ten by totiž byl v kapitalistickém systému jen chabou zárukou do budoucna. Záruka je opět jediné v proletářské solidaritě. *“My židovští proletáři, součást světového proletariátu, my víme, že nejinak dojdeme svého práva nežli nejostřejšími prostředky třídního boje“*.³⁰¹ Tematizace internacionality hnutí židovských socialistů je v poválečném deníku kvantitativně mnohem zastoupenější nežli v předválečném *Židovském lidovém listě*. Zdůraznění sounáležitosti světového proletariátu do určité míry střídá zdůrazňování vlastní hodnoty židovství-judaismu a jeho tradic. Tuto změnu symbolizuje i komemorace smrti Rosy Luxemburgové. *„Pro nás je Rosa Luxemburgová statečnou průkopnicí, která svůj život věnovala skvělému ideálu a za to ji chceme děkovati.“*³⁰²

Rovněž pokud se PZ hlásí k Herzlově odkazu, dokáže ho charakteristicky reinterpretovat do nové revoluční rétoriky. Strana se hlásí k myšlence, již průkopník sionistického hnutí jen poskytl svou „intuici“ a za níž „dovedl mluvit“. Náboj této myšlenky je revoluční a jedinými jejími pravými uskutečňovateli jsou židovští proletáři. [Herzl] *„Neskončil na vavřínech měšťácké slávy, jeho židovství-uvědomělé, revoluční- uložilo mu daň na zevních úspěších ve velkém světě, jež jej šlechtí pro všechny časy a získala mu lásku židovského proletariátu, vykonavatele jeho odkazu, jenž uskuteční jeho sen.“*³⁰³

Společně s tímto naznačeným procesem „*revolucionování*“ a s čím dál patrnějším důrazem na internacionalitu strany dochází postupně ke ztotožňování s českými levicovými skupinami v sociálnědemokratickém táboře a s ruským bolševismem. Pokud se ještě v červnu roku 1919 dostala ke slovu i určitá kritika postupu ruské vlády,³⁰⁴ přechází se později k „neutrální“ pozici a konečně i jejímu pozitivnímu oceňování.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ *Židovský socialista*, 18.8.1919.

³⁰² *Židovský socialista*, 15.6.1919.

³⁰³ *Židovský socialista*, 20.7.1919.

³⁰⁴ „Způsob, jímž bolševism provádí nyní socialisaci, podřívá 99% židovských existencí.“ *Židovský socialista*, 15.6.1919.

„Pakli že je postavení Židů žijících pod sovětskou vládou, přes mnohé těžké podmínky po stránce hospodářské, ještě snesitelným a aspoň jejich život je všeobecně chráněn rudou armádou, je židovské obyvatelstvo tam, kde zvítězila protirevoluce, postaveno na roveň páriů....“³⁰⁵ Naopak sílí kritika sociální demokracie, jež prý není schopna se náležitě postavit proti antisemitismu a nechává dokonce svůj tisk promlouvat protižidovskými stereotypy: „...žádáme, aby socialistický tisk přestal konečně už jednou napodobiti metodu antisemitů, kteří líčí každého Žida jakožto lichvářského naboba, a dělal také rozdíly mezi židovskými kapitalisty a proletáři.“³⁰⁶

Židovští sociální demokraté jsou de facto nuceni stále s větším akcentem dokazovat čistotu vlastního třídního profilu a „proletářského přesvědčení“. Radikalizace socialistické rétoriky je tak u nich svým způsobem vynucena i bojem proti zažitým stereotypům v sociálnědemokratickém hnutí, spojujícím svůj antikapitalismus s protižidovskými hesly.

Oklikou se vracíme k „židobolševické“ kampani v českých médiích, která nabírala právě v tuto dobu na obrátkách. Židovští socialisté reflektují malý zájem sociálnědemokratického tisku zabývat se rozbujelým antisemitismem, což, jak sami konstatují, má kořeny i v obavě před posílením stereotypu o sepětí Židů a sociálnědemokratických stran. Na jedné straně tedy zklamání z chování „nacionalistických“ sociálních demokracií, na druhé straně komunisté deklarující svou bezpodmínečnou internacionalitu a podporu partikulárním národním hnutím. Domnívám se, že zde je další z momentů, které posléze povedou (nejen) část sionistické levice do komunistické strany, a kterému svým způsobem dodá na vážnosti dříve rozvedená „židobolševická“ kampaň části československých deníků diabolizující právě i sepětí bolševismu a Židů v Rusku.

Zde je dobré vzpomenout na obraz Ruska a carismu u Židů před válkou. „Kišiněv“, „Bejlis“ to jsou jen některé předválečné pojmy, které nyní doplňují „Děnikinovy hordy“, „bělogvardějské pogromy“ a podobně. Moment osvobození „židovského lidu“ hrál právě u sionistů, zaštiťujících se solidaritou s Židy na celém

³⁰⁵ *Židovská socialista*, 11.11.1919.

³⁰⁶ *Židovský socialista*, 1.10.1919.

světě, zajímavou úlohu, která se projevila i v alespoň částečně kladném oceňování bolševismu až do přelomu 20. a 30. let.³⁰⁷

7.4. Mezinárodní souvislosti

Během roku 1919 prošla strana velmi závratným vývojem. Světovému svazu Poale Zion se podařilo definitivně uspět v II. Internacionále (sjezd v Amsterdamu). Jeho požadavky, rozvedené dříve, jsou nyní uznány a svaz se zapojuje do mezinárodního hnutí. Již na konferenci strany ve Stockholmu (1919) ovšem podala německo-rakouská organizace židovských socialistů návrh na přijetí 21 podmínek pro vstup do Kominterny. To bylo většinou delegátů pro danou chvíli zamítnuto, ovšem s tím, že se má o přistoupení dále diskutovat, vyslat do sovětského Ruska pozorovatele a rozhodnout na sjezdu následujícím. Bylo také vydáno prohlášení vyzývající všechny součásti socialistické Internacionály, aby „*bez ohledu na jejich stanovisko k otázce soustavě rad (...) podporovali sovětskou vládu ruskou v boji proti každému vojenskému zakročení... a bojovat energicky (...) pro zrušení blokády proti těmto zemím....*“³⁰⁸

V zemských organizacích docházelo mezi tím k názorovým štěpením. Jistým precedentem v tomto vývoji byl postoj levého křídla ruské Poale Zion a jeho námluvy s komunistickou internacionálou v Moskvě. Zdejší organizace židovské sociální demokracie se brzy po listopadovém převratu rozdělila vedví. Jedna část trvala na svém programu socialistického sionismu a odmítla se k bolševikům připojit. Je jistým paradoxem, který se ale ještě později pokusím vysvětlit, že to byla jediná sionistická organizace, která přežila až do roku 1928 a mohla, samozřejmě velmi omezeně,

³⁰⁷ Srv. KLEIN, L., *Marxismus und Zionismus, Schriften zur Diskussion des Zionismus*, Prag: Barissia, 1932, str.24 ann. K tématu viz následující kapitola.

³⁰⁸ *Židovský socialista*, 6.9.1919. Ohledně II. Internacionály podává *Židovský socialist* následující zajímavý komentář: „*Co se týče našeho postavení uvnitř proletářského hnutí celkového rozhodli jsme se sice setrvat v druhé Internacionále, ale spolu s tím i na tom, že budeme společně s levými skupinami a stranami ostatních proletariátů pečovat o zrevolucionování této Internacionály.*“ Viz tamtéž.

rozvíjet svou činnost.³⁰⁹ Druhá, komunistická frakce, se připojila k unii levého křídla PZ vzniknuvším na 5. mezinárodním kongresu ve Vídni, přijala 21 bodů kominterny a přejmenovala se na *Židovskou komunistickou stranu*. Komunistická internacionála vyžadovala, aby židovští komunisté zavrhli svůj palestinský program a „scholasticko-nacionalistickou dichotomii“, tedy rozpor mezi komunistickou ideologií a separatistickou ideologií Poale Zion v rámci řešení „židovské otázky“. Strana židovských komunistů vydala prohlášení odsuzující sionistické hnutí, ale ani tak se jí, jako celku, nepovedlo domoci se autonomního zastoupení.³¹⁰

Mezinárodní politický vývoj poalezionistického hnutí gradoval roku 1920 na zmíněném vídeňském kongresu, kde se světová organizace PZ rozdělila na dvě podobně silné frakce.³¹¹ Hlavní body sporu, kvůli kterým došlo k definitivnímu rozkolu hnutí, je jednak III. Internacionála, dále *Balfourova deklaráce* (tu odsuzuje levice jako laciný trik imperialistické Velké Británie) a práce v diaspoře vůbec. Palestinská strana vidí v sekcích východní Evropy dogmatický přístup a chce zintenzivnění práce v Jišuvu. Debatuje se také o odkazu Bera Borochova, má-li se pokračovat v „prognostickém sionismu“, to jest sionismu počítajícím s postupnou nutností emigrace do Palestiny kvůli uzavírání jiných možností, nebo se má aktivněji podporovat pionýrské hnutí a židovská kolonizace.³¹²

Svaz levicové Poale Zion přijal 21 podmínek a požádal Kominternu o uznání svého hnutí jako rovnoprávné sekce. Mezitím se její jednotlivé zemské organizace většinou přejmenovaly na *Židovskou komunistickou stranu*. Poté, co III. Internacionála Svaz židovské sociální demokracie (respektive Židovských komunistických stran³¹³)

³⁰⁹ Srv. RUCKER, L., Stalin, Izrael a Židé. Praha: Rybka Publishers, 2001, str. 27.

³¹⁰ Viz. GITELMAN, 1972, str. 216 ann.

³¹¹ 178 delegátů hlasuje pro připojení ke kominterně, 179 se hlasování zdržuje in: Encyklopedia Judaica, heslo: Po'alei Zion, str.662. Ovšem o rozkolu ve Vídni je více verzí. *Jüdischer Rundschau* (20.8.1920) například uvádí, že po té, co přítomných 179 delegátů přijalo 21 podmínek ke vstupu do Kominterny, oddělilo se zbylých 180 delegátů od kongresu.

Pro nás je zajímavá ještě další zpráva z toho periodika. Uvažovalo se o tom, že kongres Poale Zion bude uskutečněn v Praze. To snad svědčí o značné vážnosti, které se těšila česká PZ na mezinárodním fóru socialistických sionistů. Viz. *Jüdischer Rundschau*, 4.6.1920. Nakonec bylo rozhodnuto o Vídni, jejíž místní organizace za sebe přijala 21 podmínek už před konferencí.

³¹² Srv. KASSOW, S.D., The Left Poalei Tsyion in Interwar Poland, in: Gitelman, Z.(ed.), The Emergence of Modern Jewish Politics, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2003 str. 72 an.

³¹³ Zde je trochu zmatek v terminologii. Přejít od Svazu levice PZ k ŽKS a její spojení s místními komunistickými stranami proběhlo ve velmi malém časovém rozmezí. Různé prameny pak uvádějí různé názvy celého hnutí.

nepřijme, začínají tyto, až na výjimky, jednat s komunistickými stranami jednotlivých zemí o splnutí.

V evropském a díky USA a jeho početnému členstvu PZ vlastně v celosvětovém kontextu nastal chaos. Vznikaly nové frakce v rámci jedné země, které se dále rozbíjely kvůli pokračující diskusi o komunismu a Internacionále, vlivem čehož síla Poale Zion, která zažila dva roky rozkvětu, upadla a s ní i ideály marxistického sionismu. Radikálně socialistickému sionismu prvních dvou dekád 20. století už se nepovede vlastně nikdy dostat zpět na svou dřívější úroveň.³¹⁴

7.5. Židovská komunistická strana

Po vídeňském kongresu a definitivním rozdělení světového poalezionistického hnutí, nastal obdobný proces v organizacích jednotlivých zemí. Stejně tak i v ČSR. Ústřední stranický tisk v Brně ohlásil již v únoru roku 1920 zaslání memoranda vyzývajícího ústřední světové byro, aby opustilo řady II. Internacionály. Za probíhající a sílící řevnivosti uvnitř hnutí nemůžeme určit, jaká část strany za tímto memorandem stála. Samotný list uvedl ztrátu pouhých šedesáti členů a dokládal tím jednotnost strany trvající přes dílčí názorové neshody.³¹⁵ Strana vyslovila podporu československé sociální demokracie pro nadcházející volby. Z dikce předvolebních prohlášení je zároveň jasné, že PZ jasně projevila své sympatie levicové frakci ČSDSD.

Krise v české Poale Zion vrcholí v druhé půli roku, poté, co se československá delegace vyslovila na vídeňském kongresu pro „levicový svaz“ a tedy podmínky III. Internacionály.³¹⁶ Z jedné stranické frakce padala obviňování ze snahy převést celou organizaci na nesocialistickou platformu, z druhé zaznívala nařčení z planého

³¹⁴ O složitých poměrech a vývoji socialistického hnutí v Palestině srv. STERNHELL, Z., *The founding myths of Israel. Nationalism, socialism, and the making of the Jewish state*, Princeton: Princeton University Press, 1996. Jednou z mála výjimek, kde malá prokomunistická Poale Zion fungovala nepřetržitě až do 30. let bylo Polsko. Zdejší organizace zůstala také věrná Sovětskému svazu i poté, co zde dochází ke stalinizaci a boji proti sionismu. Srv. KASSOW, 2003.

³¹⁵ *Der Jüdische Sozialist*, 27.2.1920

³¹⁶ O čs. delegaci ve Vídni informují s odstupem *Židovské zprávy*, 30.5.1921

radikalismu („*klika křiklounů*“, „*zcela nekvalifikované elementy*“). Stávající předsednictvo, ve kterém měla převahu levice, vyloučilo několik členů, kterým „*bylo dokázáno úsilí od převedení pražské skupiny do „pravého“ žlutého poalesionistického svazu.*“³¹⁷ Obě frakce utvořily vlastní organizace a ještě nějakou dobu se obě křídla Poale Zion vzájemně obviňovala ze zrady původního programu. Spory, které musel mimochodem řešit pražský primátor a známý aktér v Hilsnerově procesu A. Baxa, se nějakou dobu vedly i o mandát pražského „staršiny“ (zastupitele) A. Pollaka.³¹⁸

Se zánikem společné platformy PZ se rozešli i její dřívější soudruzi. Řeč byla o V. Kesslerovi, dlouholetém předákovi Poale Zion, který bude stát v čele strany i po obnovení její činnosti v roce 1928. Z oponentů Kohnova křídla je třeba zmínit alespoň ještě redaktora *Der Jüdische Socialist*, Arnošta (Ernsta) Frischera, který se později zapsal do dějin českého sionismu jako předseda *Židovské strany* a později také jako zástupce Židů v Benešově exilové státní radě.

Po rozkolu neutvořila sionistická část PZ samostatnou sílu a jako politická strana zaniká. Jakousi činnost vykazovala snad jen brněnská organizace v čele s Kesslerem, ale v průběhu 20. let toho o ní moc neuslyšíme.³¹⁹ Část členů židovské sociální demokracie si mohla najít uplatnění v nemarxistických socialistických organizacích v rámci českého sionismu, jakými byly *Hapoel Hatzair* (mající ovšem také problémy) či *Levé centrum*, výrazně se od PZ lišícími svým jednoznačným postojem k sionismu a sionistické federaci v ČSR, ve které aktivně působily.

Zdá se, i když to nemohu potvrdit čísly, že větší část Poale Zion se přimkla k Rudolfu Kohnovi. Při vývoji strany a radikalizaci části jejích členů mohlo hrát roli mnoho různých aspektů. Krom všeobecné sociální radikalizace týkající se celé společnosti, bych zde znovu vyzvedl protižidovské bouře nacionálně radikalizovaných vrstev společnosti, četné právě v prvních dvou letech po válce a z toho pramenící nejistotu – opět –hledající možné východisko v mezinárodní solidaritě. Tématu, jenž

³¹⁷ Viz leták PZ. LI: 437, 12-III-1

³¹⁸ Baxův dopis z června 1921 oznamuje výkonnému výboru (pravicové) PZ, že se Pollak svých funkcí nevzdává a nemůže být proto povolán z této strany náhradník. LI: 437, 12-III-2

³¹⁹ MZA: Polic.řed. v Brně/ B26/2540/3043/1076. Spolek se nakonec sám rozpouští roku 1926 pro nedostatek členů. O tom, že nějakou dobu se snažila pravicová PZ vyvíjet činnost i po komunistické secesi svědčí dopisy mezi českým vedením PZ a jedním z nejznámějších představitelů celého mezinárodního hnutí Poale Zion S. Kaplanskym, které se mi podařilo najít v jeruzalémském Central Zionist Archives. LI: III-12-437-1, 2.

pro sebe nyní usurpuje vznikající komunistická strana. Nepodceňoval bych zde ale ani personální vazby některých poalezionistů na levicové sociální demokraty (později komunisty) vedené Bohumírem Šmeralem. Ten pro mnohé Židy mohl představovat liberální linii strany v předválečných a válečných letech. Jeho role v hilsneriádě a pozdější vystupování ve prospěch Židů (jak to bylo alespoň interpretováno) na půdě říšské sněmovny se na jeho profilu v jejich očích jistě podílela také.

Charakteristické pro vývoj levicové Poale Zion je i čím dál menší akcent na politiku v jišuvu (Palestině), neznamená to úplné zřikání se sionistického programu, ale spíše přebírání „prognostického sionismu“, tj. sionismu, jenž počítá s postupnou nutností emigrace do Palestiny, který ale zároveň rozvíjí aktuálně spíše politiku v galutu (diaspoře).³²⁰ „*Palästina – aber nicht unter allen Umständen. Wir kennen diesen Radikalismus der zionistischen Redaktionen... Wir kennen euch, ihr ‚Radikalen‘ – mit dem Gute anderer zum Opfer zu bringen. Palästina ist kein Ziel – ist bloß ein Mittel.*“³²¹

Dřívější obavy úřadů z radikalizace a „bolševizace“ strany se potvrzují roku 1921. Levicová část PZ, v čele s Rudolfem Kohnem, veřejně proklamuje vůli spojit se s Kominternou, uznává 21 podmínek a 14. května roku 1921 utváří *Židovskou komunistickou stranu* (ŽKS).

Na jedné ze schůzí ŽKS na pražském Žofíně, kde je do jejího čela zvolen – pro mne jinak zatím zcela neznámý – Roubal, referoval Rudolf Kohn o situaci v Palestině ve vztahu ke komunistickému hnutí. Kohn, můžeme-li důvěřovat přisedícím státním orgánům, akcentoval ve své řeči hlavně sounáležitost světového kapitálu bez ohledu na to, jestli je kapitalistou Žid, Maďar nebo Němec. Kapitalismus, jako celek, řečník označil za nejhoršího nepřítele proletariátu všech národů. Tento proletariát se tedy dle něj musí spojit, aby svého úhlavního nepřítele porazil. V Palestině má docházet ještě ke specifické situaci, ve které brání anglický kapitalismus židovskému imperialismu v jeho zdejším rozvoji. Emigranti -dle Kohna- totiž nemohou sloužit za tak laciný peníz

³²⁰ Srv. KASSOW, 2003

³²¹ *Der Jüdische Sozialist*, 27.2.1920

jako (rovněž vykořisťování) Arabové. Anglie zde pak utiskuje židovský národ, aby si zajistila cestu do Indie po souši i po moři.³²²

Vidíme, že se postoj vůči Palestině, respektive sionismu, dále mění. Idea „židovské domoviny“ jako taková sice ještě nebyla zcela opuštěna, ale snaha sionistů už je označována jako imperialismus, zatímco třídní boj proletariátu je třeba vést všude, bez ohledu na národní příslušnost.

Život *Židovské komunistické strany* byl vymezen jarem a podzimem roku 1921, kdy se na slučovacím sjezdu všech v Československu utvořených komunistických organizací integrovala do jednotného hnutí.³²³ Z dalších vedoucích osobností PZ, které se prosadili i v nové ŽKS, jmenujme pražského předáka a zastupitele za židovské socialisty Artura Pollaka a brněnského předsedu organizace Felixe Loria. Jak Kohn, tak Loria se ve dvacátých a třicátých letech velmi zajímavě zapsali do dějin komunistického hnutí. Kohn jako organizátor komunistických odborů, dlouholetý člen politbyra a jeden z protagonistů stalinistického křídla po boku Klementa Gottwalda. Loria, mimo jiné, jako obhájce Dimitrova při soudním procesu v Lipsku roku 1933.

Aktivita ŽKS byla, na tak krátké období, které ji bylo odměřeno, poměrně čínorodá. Svědčí o tom i jejich propaganda na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Komunistickým ideám naslouchajícím publiku je připravováno vydávání speciálního časopisu *Avantgard*. Z hlášení Ministerstva s plnou mocí pro Slovensko vyplývá, že většina členstva PZ v Bratislavě se po rozpadu strany připojila ke KSČ. Stejný osud měl zastihnout i další pobočku strany v Ružomberoku. I když je těžké spoléhat se v tomto směru pouze na úřední a policejní zprávy, vypadá to, že se podobným směrem vydala značná část poalezionistů z celé ČSR.³²⁴

³²² NA: PP/ 1921-30, kart. 366, P 73/33.

³²³ Nebudeme asi nikdy schopni vyjádřit početní sílu této strany, nejzajímavější údaj mám zatím z července 1921, kdy se na pražském Žofíně sešlo na její schůzi na 120 osob.

Chybí mi žel důležitý pramen, periodikum *Der Funke*, pokračovatel *Der Jüdische Socialist* po komunistické secesi a ústřední stranický list ŽKS.

³²⁴ Policie, jak již bylo naznačeno, sledovala činnost PZ nejpozději od března roku 1919, kdy Prezidium zemské správy politické v Praze žádá Prezidium policejního ředitelství, „...aby činnost spolku „Poale Zion“, jež sleduje cíle extrémně socialistické, věnovalo stálou pozornost a podalo neprodleně zprávu o všem, co závadného by bylo upozorováno a jaká opatření byla učiněna“ AHMP, spolkový katastr, SK XX/ 750. Nyní se rozběhlo šetření „bolševizace“ znovu. ŽKS má na Slovensku a Podkarpatské Rusy rozšiřovat časopisy *Avantgard* (v jidiš) a zmíněný *Der Funke*. NA: PMV prez./ 225-101-16.

Po vzniku ŽKS na sebe strana upozorňuje v periodikách levice československých sociálních demokratů. Neznámý autor z okruhu židovských komunistů připomíná v *Rudém Právu*, že to byla právě Poale Zion, která již roku 1919, na II. sjezdu československých sociálních demokratů, vyzývala tuto stranu, aby se připojila ke III. Internacionále. Spojení židovských komunistů a československých komunistů má přijít ihned poté, co bude KSČ uznána jako člen kominterny. Je však vznesen nárok na vytvoření speciálního odboru nebo sekretariátu, který by měl pečovat o židovský proletariát a „semiproletariát“ v ČSR, zvláště na Podkarpatské Rusi.³²⁵

V brněnské *Rovnosti* vyhlásují židovští komunisté, že se do doby před vytvořením společné *Komunistické strany v Československu* stávají součástí „židovského světového komunistického svazu“.³²⁶ Článek deklaroval též stěžejní body programu platné do chvíle, než k avizovanému spojení dojde. ŽKS chtěla jednak, „...uvědomováním židovského proletariátu zničit jeho iluze o „demokratické“ a „národní“ politice místní neb koloniální, kterými měšťáci a maloměšťáci, národně socialističtí a sociálně demokratičtí sionisté odvracejí energii tohoto proletariátu od revolučního třídního boje, využívajíce ji pro své vlastní třídní zájmy“. Za druhé si strana dává za úkol pracovat na tom, „...aby vzbudila v židovském a ostatním revolučním proletariátu porozumění pro zvláštní problémy, vyplývající z mimořádných poměrů hospodaření a sídlení židovských proletářských a poloproletářských mass, zjevných zejména ve východní části tohoto státu (v Podkarpatské Rusi)...“. Židovští komunisté se (prozatím) nezřikají sionistického programu zcela. Chtějí „regulování a teritoriální koncentrování židovských mass v Palestýně“ a jejich „produktivizaci“, doufají proto, že „III.sjezd Komunistické Internacionály dojde k úplnému uznání komunistického poalezionismu“.³²⁷

Zazněl zde znovu požadavek, který bude ještě nějakou dobu v komunistickém hnutí prosazován, tedy aby byli Židé, jakožto samostatná národnost, organizováni v samostatné složce („sekcí“) strany. Vývoj „židovské otázky“ v KSČ se ovšem dává jiným směrem.

³²⁵ *Rudé Právo*, 21.5.1921.

³²⁶ Organizace zaštitující levicové PZ strany v jednotlivých zemích před tím, než se sjednotily v komunistických stranách.

³²⁷ *Rovnost*, 21.5.1921.

8. KSC a „židovská otázka“

8.1. KSC a Židovská komunistická strana

Ještě jako Poale Zion se strana židovských socialistů zúčastnila sjezdu slovenské sociálnědemokratické levice v Ľubochni.³²⁸ Rudolf Kohn zde deklaroval požadavek na uznání svébytnosti židovského hnutí, zároveň do jisté míry odvolal dřívější ostrý boj proti asimilaci, když uznal právo Židů na to, aby se cítili Slováky a vstupovali do slovenských organizací. O existenci „židovské sekce“ případně jen o diskusi o jejím vzniku se dále ze sjezdových protokolů nedozvídáme nic.³²⁹ Patrně, jako později na slučovacím sjezdu KSC, se celá záležitost pouze odložila ad acta.

Ustavující sjezd KSC v květnu stejného roku už Rudolf Kohn pozdravil za *Židovskou komunistickou stranu*. Opět nárokoval zřízení obdoby sovětské „židovské sekce“ a vyzvedl politiku Kominterny jako tu, která uznala „všesvětovost židovské otázky“. K tématu Palestiny a sionistickému hnutí obecně se vyjádřil značně kriticky. Celý palestinský projekt označil Kohn jako akci „židovského kapitálu“, který je dle něj z těch nejhorších na světě, a v konečném důsledku jen za plán na další vykořisťování židovského dělníka. „Pokud se emigrace židovského proletářského lidu do Palestiny bude obracet“, má být úkolem židovských komunistů, aby tuto emigraci „zrevolucionarizovali“ a obrátili proti „židovskokapitalistické moci“, pracující zde spolu s anglickým imperialismem.³³⁰ Kohn na ustavujícím sjezdu české sekce KSC zmínil ještě jeden důležitý moment, příznačný pro další vývoj „židovské otázky“ v komunistickém hnutí. Tímto momentem bylo jednání mezi svazem židovských komunistických stran (bývalé levice PZ) s III. Internacionálou, na které v této době čekala pravděpodobně i ŽKS.

³²⁸ Měla zde 4 delegáty: Felixe Brunnera, Rudolfa Kohna, Jozefa Taribera a Jozefa Taubera.

³²⁹ Viz Sjezd v Ľubochni 1921. Dokumenty, Husár, J. (ed.), Bratislava: Epoque, 1969.

³³⁰ Viz Protokoly ustavujícího a slučovacího sjezdu KSC 14.-16.května 1921, 30.října-2.listopadu, Čihák, M., Wohlgemuthová, R. (eds.), Praha: Svoboda, 1981, str. 100.

Ještě před slučovacím sjezdem KSČ vidíme ŽKS mezi komunistickými skupinami, které v Moravské Ostravě založili tzv. *I. mezinárodní komunistickou župu*. Ze 166 delegátů přítomných na sjezdu, předznamenávající brzký slučovací sjezd, jich měli židovští komunisté 6.³³¹ Toto relativně vysoké zastoupení pravděpodobně korespondovalo se silou dřívější místní poalezionistické organizace.

Posledním komunistickým fórem, na kterém se židovští komunisté pokoušeli vyvíjet samostatnou „židovskou politiku“, byl slučovací sjezd KSČ konaný v Praze na přelomu října a listopadu. Zde také ukončil Rudolf Kohn svou kariéru mluvčího partikulární židovské organizace. Jeho poslednímu projevu, jenž v určité zkratce shrnul zkušenosti autonomní socialistické židovské organizace a její představy o dalších perspektivách, musíme věnovat poněkud větší pozornost.

Kohn klasifikoval – i když poněkud zastřeně – Židy za jednu z „*nacionálních složek*“ nového státu a žádal, aby komunistická strana udělala nápravu toho, co dříve zanedbala sociální demokracie, tj. de facto uznala Židy za zvláštní národ, jehož kulturní a hospodářské tužby mají být programově naplňovány. Odsoudil také „*pštroší politiku*“ sociální demokracie vůči antisemitismu. Oproti údajné sociálnědemokratické neschopnosti řešit hlouběji „židovskou otázku“, „*komunistická internacionála zřídila zvláštní kancelář pro židovskou propagandu u sídla Internacionály v Moskvě.*“³³² Tímto odkazem se Kohn pravděpodobně snažil apelovat na české soudruhy, aby podpořili stejný postup i v rámci československé strany. Komunistická internacionála měla vyjádřit souhlas s autonomní národnostní politikou tam, kde žijí Židé v „*kompaktních masách*“ a proto i v ČSR je možné žádat podobnou samostatnou sekci.: „*Nemáme hnutí masové, měli jsme jen malé skupiny židovských zaměstnanců a proletářských intelektuálů. Ale tam ve východní části naší republiky, v Podkarpatské Rusi a ve východním Slovensku, tam žije židovský proletariát v kompaktních masách, tam jsou masy židovského manuálního proletariátu.*“³³³ Mezi těmito „masami“, jak řečník doufal, budou moci židovští agitátoři díky svým znalostem pracovat a rozšiřovat komunistické hnutí.

³³¹ Tamtéž, str. 518.

³³² Tamtéž, str. 270. Kohn měl pravděpodobně na mysli *Židovskou sekci* při VKS(b).

³³³ Tamtéž, str. 269.

Ze sionistického programu ŽKS definitivně odstoupila s poukazem na požadavky III. Internacionály, která jakoby výměnou za uznání specifických problémů a nároků Židů prosazovala, „aby židovský proletariát likvidoval ideologii palestinskou v době revoluční, protože je to ideologie reformistická“.³³⁴ Kolonizace Palestiny je tedy zde, na slučovacím sjezdu, židovskými komunisty definitivně zavrhnuta a napříště bude možné mluvit jen o komunistické agitaci mezi arabským a židovským proletariátem, nikoliv však ve smyslu sionistickém, ale jen v kontextu revolučního boje všech palestinských dělníků.

Stejně jako dříve se ani nyní na ustavujícím sjezdu ze sjezdových protokolů nedozvídáme nic bližšího k jednání o požadavku samostatné židovské organizace. Jednání o přijetí samostatné Židovské sekce za právoplatného člena Kominterny bylo definitivně zamítnuto v létě 1922.³³⁵ Od této chvíle byla otázka samostatných židovských komunistických stran vyřešena a záviselo jen na podmínkách v jednotlivých zemích, jestli se Židům z dřívějších prokomunistických sionistických stran podařilo ustavit zvláštní sekci, nebo vstoupili do strany každý sám za sebe.

KSČ se po delším jednání a pod vlivem Kominterny nakonec ustavila jako centralizovaná strana s jednotným vedením a stranickými institucemi, byť původní představy mnohých komunistů (včetně například Šmerala) směřovaly spíše ke koncepci národnostních komunistických federací.³³⁶ Strana zamítla dělení na federace, či národnostní sekce jednak jako často zdůrazňovaný prvek bezpodmínečné internacionality, ale i pod nátlakem německých komunistů, kteří doufali ve větší vliv, který budou moci v jednotných společných orgánech KSČ prosazovat.³³⁷ Nakonec to byla i ŽKS, ústy Rudolfa Kohna, která prosazovala, zvláště proti některým českým komunistům, centralizovaný model strany.

Budeme-li dále mluvit o komunistických stranických organizacích, fórech, opozičních platformách, na kterých se podílel větší počet Židů, nepůjde o vědomou snahu vyvíjet politický tlak v intencích dosažení specifických partikulárních (židovských, sionistických, atp.) cílů.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ Srv. SILBERNER, 1978, str. 298.

³³⁶ Srv. NECHVÁTAL, M., 15.5.1921. Založení KSČ ve službách kominterny, Praha: Havran, 2002.

³³⁷ Srv. BRÜGEL J.W., Češi a Němci 1918 – 1938, Praha: Academia, 2006, str. 518.

Někteří z dřívějších poalezionistů se poměrně rychle dostávají do stranických struktur. Samotný Rudolf Kohn je zvolen do výkonného výboru strany a brzy se prosadí jako stranický představitel odborů a odpůrce hlavního odborářského předáka Haise.³³⁸ Na jeho rychlém kariérním vzestupu se krom dobrých vztahů s vedoucími představiteli hnutí mohl podepsat i fakt, že už od ledna roku 1921, kdy byli komunisté ještě jako levice ČSDSD vyhoštěni z Lidového domu, poskytovala ŽKS svým českým soudruhům vlastní místnosti pro stranické potřeby.³³⁹ Tento moment nelze zcela podcenit, pojme-li materiální nouzi ustavující se KSČ.

Ještě jednu, zdánlivě nahodilou situaci je dobré si z průběhu ustavujícího sjezdu připomenout. Poslední sjezdový den byla navržena rezoluce o přijetí podmínky Kominterny o sloučení celého československého komunistického hnutí („*s vůlí proletariátu všech národů*“). Mezi národnostmi, které v tomto dokumentu byly uvedeny, chyběla národnost židovská. Pravděpodobně po intervenci jednoho z našich dřívějších soudruhů z ŽKS se po sjezdové přestávce vrátil Karel Kreibich za řečnický pult, aby toto „nedopatření“ napravil a zařadil „*židovský proletariát*“ mezi ostatní v ČSR.³⁴⁰ To bylo také naposled, co se v dokumentaci o prvorepublikových komunistických sjezdech hovořilo přímo o židovské národnosti jako jedné z československých národností.

Tato drobná kauza následována spíše mlčením, než důsledným teoretickým zpracováním, dokumentuje určitou ambivalenci, ale i nevyjasněnost „židovské otázky“ v celém komunistickém hnutí 20. let. Nemalou úlohu v této záležitosti hrála situace v Sovětském svazu, ke které se ještě později vrátím.

³³⁸ O roli Kohna v odborech srv. DUBSKÝ, V., KEBORTOVÁ, M., HONSOVÁ, L., Historický vývoj rudých odborů, Praha: Práce, 1989.

³³⁹ V období mezi rozkolem s pravicí sociální demokracie a vyhoštěním z Lidového domu sídlila sociálnědemokratická levice v dřívějších místnostech PZ pak ŽKS- Na Perštýně 6, zde bylo i mládežnické ústředí a některé další stranické složky. srv. HOLÁ, V., MENCLOVÁ, J., ZUMANOVÁ, B. (eds), 1921. Vzpomínky na vznik KSČ, Praha: NPL, 1962 a REIMAN, 1966.

³⁴⁰ Viz ČIHÁK, 1981, str. 273 ann.

8.2. Členský reservoir KSČ v „židovské ulici“

Reservoárem židovského členstva KSČ nebyla samozřejmě pouze *Židovská komunistická strana*. K podobnému efektu jako v *Poale Zion* došlo ve stejné době i v některých dalších sionistických hnutích, v prvé řadě *Blau-Weiss*, resp. *Techelet Lavan*.³⁴¹ Zdá se, že komunistický „problém“ byl v sionistickém skautském hnutí velmi patrný. Pamětníci často vzpomínají na vliv *Říjnové revoluce* a události spojené se sovětským Ruskem. Část členstva postupně přešla do komunistického hnutí a samotné mládežnické organizace, jak se zdá, byly komunisty často infiltrovány. Hnutí se ocitlo „under cross-fire from two directions, two spheres of influence: on the one hand, the Balfour Declaration and, on the other, the October Revolution.“³⁴²

K tomuto jevu dochází jak na počátku 20. let, kdy se z této organizace do KSČ dostávají například Rudolf Slánský, Bedřich Geminder či Otto Schling (Šling), tak později v letech třicátých. Zvláště patrná bude fluktuace členstva sionistických mládežníků z *Hašomer Hacair* (slovenská a podkarpatoruská obdoba *Techelet Lavan*).³⁴³

Z poněkud jiných poměrů vstupovali do stran Židé nesionisté, ať již z českého, nebo německého jazykového prostředí. Velmi silné prokomunistické tendence zaznamenáváme například v organizacích studentů na pražských univerzitách, v *Marxistickém sdružení studentů českých*, stejně jako v německém *Volném sdružení socialistických akademiků*, kde byl podíl Židů silně disproportionální a odkud pochází celá

³⁴¹ Objevuje se v různých prepisech, *Tchelet Lavan/Techelet Lavan*, v úředních dokumentech celým názvem: *Sdružení židovské mládeže „Techelet-Lavan“*.

³⁴² BOEHM, P., „Tchelet-Lavan“ a School for Practical Zionism, in: Sinai, A., Amir, G., Margol, N., (eds.) *Rhapsody to Tchelet Lavan. The history of the Youth Movement Tchelet Lavan-El Al-Netzach in Czechoslovakia, Israel, 1996*, str.24. Na vnitřní pnutí spojené s prokomunistickými tendencemi části členstva vzpomíná i P. Shefa.: „I must mention the bitter and stubborn battles over ideology and politics that were waged, particularly with the Jewish Communists, who split off from the Halutzic-Zionist Movement, as they could not see their way to fulfilling its aim.“ SHEFA, P., *The Prague Gdud in the Twenties*, in: Sinai, A., 1996, str.54. Podobně i další v této publikaci.

³⁴³ JELINEK, Y.A., *Jewish Youth in Carpatho-Rus': Between Hope and Dispair (1920-1938)*, in: *Shvut*, NO.7 (23), 1998, str. 146-165.

řada pozdějších předních osobností komunistického hnutí.³⁴⁴ Zvláště na pražské německé univerzitě, kde se pohyboval podíl židovských studentů ve 20. letech mezi 18 a 37 procenty,³⁴⁵ tomu napomohla atmosféra zatížená antisemitismem německých „árijských“ studentů a profesorů. Německá univerzita pak také pokračovala v tradici posilování pražských sionistických, sociálnědemokratických, ale nyní nově i komunistických elit.

Na české i německé univerzitě byl od počátku 20. let intenzivní příliv zahraničních studentů, často Židů, kteří kvůli „židovským kvótám“ nemohli studovat na univerzitách domovských zemí. Rovněž mezi těmito studenty nacházíme pozdější elity KSČ.³⁴⁶

KSČ měla ovšem ohlas i mezi mladšími, středoškolskými židovskými studenty. Na listopadové schůzi nedlouho po slučovacím sjezdu KSČ si například předseda pražských německých komunistických mládežníků postěžoval, že výzvu, aby se studenti organizovali v místních pobočkách, uposlechl téměř jen Židé.³⁴⁷

Pavel Reiman ve svých vzpomínkách na tato léta zachytil situaci takto: „*Valná část mladší židovské inteligence, která prožila první světovou válku a které se hnušil německý šovinismus, se po roce 1918 sblížila s dělnickou třídou*“. Reiman popisuje omezené možnosti komunistické agitace mezi pražskými německým (nežidovským) studentstvem. Zdá se, že komunistické skupiny německy hovořící inteligence byly v Praze na židovském členstvu velmi závislé. „*Většinu našeho kruhu tvořili studenti z pohraničí, nýbrž ti, kteří pocházeli z pražského a brněnského židovského prostředí a podle tradic židovských rodin, které vznikly ještě v 19. století, prošli výchovou na německých univerzitách.*“³⁴⁸

U všech zmíněných skupin, které zde byly zcela heslovitě a triviálně vyjmenovány, šlo o generaci lidí narozených kolem roku 1900, mohli bychom říci

³⁴⁴ Ke studentským organizacím a činnosti jejich představitelů srv. GAJDOŠ, M., Komunistická studentská frakcia v Praze a studentské hnutie v rokoch 1922-1924, Praha: FFUK, 1956.

³⁴⁵ Srv. VOBECKÁ, 2006, str. 96.

³⁴⁶ Viz REIMAN, 1966, str. 104 ann. Z pozdějších osobností komunistického hnutí, které v této době působily ve shora jmenovaných skupinách zmiňme alespoň F.C. Weiskopfa, R. Slánského, P.Reimana, B. Köhlera.

³⁴⁷ NA: PP/ 1921-1930, P73/32. Není zcela zřejmé mezi jakými studenty byla výzva učiněna. Snad se jednalo i již o dříve organizované (případně v soc.dem.). O určité popularitě a organizovanosti komunistické židovské mládeže to ale myslím vypovídá.

³⁴⁸ Viz REIMAN, 1966, str. 103.

„Slánského generace“, kde se přidával ještě jeden důležitý aspekt – generační protest, negace měšťácké morálky rodičů, kterou, myslím, a vyplývá to i z výše řečeného, tito lidé prožívali velmi silně.³⁴⁹ U mnohých mohlo docházet k přijetí a osvojení existenčních obav a izolace na jedné straně a stigmatizaci vlastního židovství jako metonomie měšťáctví, šosáctví, bezcharakternosti, tedy všeho toho s čím byli Židé spojováni již před válkou, co ale nabylo během války a v prvních poválečných letech zvláště ostrých kontur.³⁵⁰

Pokud jsem se snažil v předchozích kapitolách upozornit na některé jevy problematizující jednoduché soudy o „liberálním“ Československém státu a společnosti ve vztahu k Židům, nezapomněl jsem na středoevropský kontext, který k těmto soudům často dává podnět. Na druhou stranu měl tento rozměr pro historické aktéry jen omezenou platnost a neměl by nám bránit v kritičnosti historického výzkumu. Oficiální postoj československé vlády, náklonnost hlavy státu ani opakované projevy loajality různých židovských organizací nejsou jedinými faktory ovlivňující percepci životního světa československého Žida, na což se v části historiografické produkce zapomíná.

Jako výraz jistého (byť většinou latentního) konfliktu mezi českými Židy a českou (československou) společností chápu sionismus a jeho specifika v prostředí českých zemí, a právě „rudou asimilaci“, která po první světové válce dostává nový rozměr v podobě inklinace části Židů ke komunismu.

Židé ve zjitřené atmosféře poválečných let a existenčních obav nesli se zvýšenou citlivostí některé byrokratické postupy nového státu, které jim omezovaly přístup do některých úřadů a státních institucí.³⁵¹ To nemuselo být vždy spojeno s a

³⁴⁹ Z pozdějších předních politiků a teoretiků KSČ jmenujme: J. Guttman (1902), L. Freund (1904), E. Fried (1900), P. Reiman (1902), R. Slánský (1901), B. Köhler (1900), S. Budín (1903), O. Synek (1900).

³⁵⁰ Intenzitu tohoto jevu budeme v dalším výzkumu muset studovat a analyzovat případově.

³⁵¹ Dle Soukupové: „...židovský původ byl v prvních měsících a letech Československé republiky překážkou při získávání, případně udržení, politických funkcí, míst v ústředních institucích, přestože českožidovští asimilanti i sionisté projevovali novému státu bezvýhradnou loajalitu“. Viz SOUKUPOVÁ, 2005, str.19.

V.Pražský píše o několik let později ve své analýze sociálního postavení Židů v ČSR.....“Dnes se při stejné kvalifikaci, různé antisemitské vlivy snaží se naše absolventy při obsazování veřejných míst-ovšem ne vždy- vyloučit. Poskvornu najde se náš úředník u městských úřadů, politických správ, samosprávných útvarů i ve – státní službě.“ Viz PRAŽSKÝ, V., Čeští židé z hlediska hospodářského-sociálního, Česko-židovský kalendář, 1928/29, str. 20 – 24.

priori antisemitským chováním úřadů a institucí. Židé ztráceli pozice i jako němečtí úředníci, kteří byli v novém státě nahrazováni úředníky českými. Díky specifické struktuře povolání a typu vzdělání byli nicméně na státním aparátu závislejší než Němci, kterých se postup úřadů dotýkal rovněž velmi nelibě.³⁵² V konečném důsledku neschopnost státu angažovat židovskou mladou generaci výrazně tradičně směřující na úřednické posty, mohla být jedním z momentů radikalizující židovský intelektuální dorost. Mohl to být následně i jeden z důvodů vedoucí některé z nich do aparátu strany, kde se stávají oněmi „profesionálními revolucionáři“, které, byť nevalně, platí stranický aparát.

Jistou roli v procesu „rudé asimilace“ musíme připisat i rozkladu náboženských hodnot. Generace českých „liberálních Židů“ se vyznačovala značným materialismem a povrchností náboženského cítění, až jistou indiferentností k religiózním otázkám. Následující generace reagovala opozičně a – v souvislosti s dalšími sociálními skutečnostmi – hledala náhradu, radikalizovala se a stávala se živnou půdou pro sionismus, a na druhé straně pro radikální socialismus s jeho specificky chápaným mesianismem. Se zvláštní intenzitou můžeme zachytit tento jev na východě republiky, v ortodoxních oblastech Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde došlo během 20. let k prolamování dřívějších autorit. Nás ovšem československé území mimo samotné české země bude zajímat pouze potud, pokud zdejší situace ovlivňovala celkovou politiku KSČ.

Faktorů, které se různou měrou podílely na inklinaci konkrétních jedinců (Židů) ke komunismu je samozřejmě více. Abychom o tomto jevu mohli vyslovit určitější poznatky, budeme muset analyzovat jejich individuální percepci sociální skutečnosti a pokusit se hledat společné body její interpretace. Nyní musím zůstat jen u několika tezí.

³⁵² K sociální struktuře židovského obyvatelstva v I. republice a jeho specifikám ve srovnání s jinými československými etniky srv. MACHAČOVÁ J., MATEJČEK, J., Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918-1938, Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 1999. Jana Vobecká upozorňuje na zvláštní charakter socioprofesionální skladby židovského obyvatelstva a jeho výraznou inklinaci k „svobodným povoláním“ a úřednickým postům. srv. VOBECKÁ, 2007, str. 102 ann.

Všechny výše uvedené organizace jsou jen ty, jejichž vývoj můžeme – byť často s problémy – dokumentovat, a které nám svým způsobem usnadňují práci při analýze politické inklinace Židů. Musíme ovšem počítat s tím, že větší část Židů, kteří se stávají na počátku 20. let členy KSC, pocházelo, stejně jako většina členstva obecně, z řad sociálnědemokratických stran. Zde se nám výzkum komplikuje a dá se říci, že dnes již jen těžko dospějeme k přesnějším poznatkům a statistikám. Krom elitních grémií, kde se určitá práce vykonala, zatím k dispozici žádné analýzy zachycující počty Židů v socialistických a komunistických stranách v ČSR, které by nám pomohly přiblížit některé vnitrostranické procesy a reakci židovské menšiny na novou situaci po rozdělení sociálnědemokratického tábora, nemáme. Je to dáno také podstatou „židovské otázky“ v komunistické straně, která – přes počáteční náznaky – fakticky židovskou národnost nikdy neuznala a tak přesto, že již ve 20. letech disponovala částečnými statistickými výzkumy vlastního členstva, se zde s kolonkou „Židé“ či „židovská národnost“ nesetkáme. Nicméně, i kdyby se zde taková kolonka nacházela, s definovaným pojmem „Žid/Židé“, tak jak jsme si jej stanovili pro tuto práci, by se stýkala jen částečně a měla by pro nás značně omezenou platnost.

Ideologická východiska i sociální poměry Židů z různých sionistických a nesionistických spolků a organizací, kteří inklinovali ke komunismu, byly různorodé. Domnívám se ale, že v jejich pozadí stál naznačený proces, tyto různice sjednocující. Stejně tak, jak tomu bylo v 90. letech s rozvojem sionismu a socialismu v židovské diaspoře. Nyní se určitá část sionistů a „asimilantů“ setkává v jedné organizaci, slibující aktuální řešení „židovské otázky“. Pro jedny jsou důležitá hesla zaručující důslednou podporu národnostních menšin, pro druhé (většinu) opoziční stanovisko vůči nacionalismu a nacionálnímu šovinismu zbytku politického spektra, včetně sociálních demokratů, uzavírajících opět vidinu úspěšné a bezpodmínečné asimilace židovské menšiny k majoritě. Dialog nacionalismu a supranacionalismu, respektive partikularity a univerzality mezi Židy tím ale samozřejmě vyřešen není. Naopak, s rozvojem komunismu na jedné a sionismu na straně druhé, dostává tento dialog novou tvářnost a nabývá na intenzitě.

8. 3. *Bída statistik*

Ve statistikách připravených na II. sjezd KSČ se setkáváme jen se dvěma pro nás zajímavějšími typy údajů.³⁵³ Prvním je náboženské vyznání dle krajů. Ve všech komunistických župách, včetně východních území (a zde ještě patrněji) se relativní počty členů vyznávajících „židovskou víru“ pohybují značně pod ukazateli celkové populace. Z celkového počtu 243 straníků, kteří „židovskou víru“ uvedli, jich bylo 52 pražských. V ostatních krajích se cifry pohybují v řádech několika jednotlivců, maximálně několika mála desítek. Na celkovém členstvu KSČ představovalo oněch 243 členů pouhých 0,26%. Nízké procento by nás vzhledem k popisovanému vývoji socialistického hnutí nemělo překvapit. Dodejme jen, že ani u dřívějších sionistů nelze automaticky očekávat deklarování náboženské příslušnosti a to ani na počátku 20. let. Tento údaj je zatím jediný, který odkazuje na podíl Židů v KSČ. Pro nás je navíc téměř nepoužitelný.

Pro ČSR, na rozdíl od okolních zemí, neexistují ani odhady podílu Židů na celkovém členstvu. Domnívám se, že zvláště v prvních letech po založení KSČ, kdy se její členstvo počítalo na statisíce, nemůžeme o žádném výraznějším podílu Židů mluvit. Také se domnívám, že s pozdějším úbytkem členstva se tento podíl zvýší a svá maxima bude dosahovat v druhé půli 30. let. Nehledě na domněnky, jejichž platnost bude třeba potvrdit (či vyvrátit), obraz KSČ ve veřejnosti ovlivňovalo více zastoupení Židů v jejích elitách. To mělo i zpětný vliv na židovské komunisty a akceschopnost strany vůči antisemitismu. Ta se stane, jak ještě uvidíme, s postupem doby stále problematičtější.³⁵⁴

Druhým typem statistických dat, kterého je proto dobré si v kontextu našeho tématu všimnout, je vzdělanost straníků. Zhruba 97% členstva mělo obecnou, nebo měšťanskou školu, střední školu vychodilo 1383, tj. 1,6% členstva, vysokou pak pouhých 204, což činilo 0,2% na celkovém stranicetvu KSČ. Z počtu vysokoškolsky

³⁵³ Viz Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa, 31.X.-4.XI.1924, Kyncl, P. (ed.), Praha: Svoboda, 1983, str. 373-385.

³⁵⁴ O omezenosti reakcí KSČ na antisemitismus srv. BRÜGEL, J.W, Die KPČ und die Judenfrage, in: Osteuropa 23, 1973. str. 874.

vzdělaných byla téměř polovina v pražské župě.³⁵⁵ Tato čísla jsou pro nás zajímavá pro představu o podílu „intelektuálů“ ve straně, o kterých se v této době vedou ostré diskuse a mezi nimiž vidíme Židy v nepoměrně vysokém počtu. Židé se objevují v redakcích stranických periodik, v agitačních a propagačních odděleních (*agitprop*), v sekretariátech komunistických výborů a tak podobně, zjednodušeně řečeno v povoláních vyžadujících vyšší vzdělání.

Do rozhodujících stranických grémií se Židé ve větším počtu dostávají až s Gottwaldovým opozičním křídlem. Svou roli zde hrála jistě i tradice sociální demokracie, z níž se v prvních letech fungování strany rekrutovala převážná většina vedoucích kádrů KSČ,³⁵⁶ která znamenala jednak nedůvěru vůči intelektuálům, jednak malou tradici teoretické práce. V letech 1924 a 1925 se opoziční stranická frakce ve straně příznačně formovala kolem teoretického časopisu *Komunistická revue*.³⁵⁷ S tzv. bolševizací strany přichází i její určitá profesionalizace a mnohem větší akcent právě na propagační a teoretickou práci. Mladí židovští intelektuálové, často zaměstnaní ve strukturách strany již od studentských let (převážně pak právě v redakcích), se stanou nejvhodnějšími kandidáty na místa uvolněná stranickými čistkami.

Historik Thomas Weiser se pokusil vypracovat prosopografickou studii srovnávající v různých směrech elity německé sociálnědemokratické strany (DSAP), československé sociálnědemokratické strany a KSČ.³⁵⁸ Následující data jsou převzata z této práce. Weiser žel nerozvádí, jakým způsobem pro svou práci definoval skupinu „Židé“, další námitkou by mohla být uměle vytvořená skupina stranické elity, která je – vzhledem ke stanovenému klíči – různě velká a jejíž mocenské kompetence jsou

³⁵⁵ Viz KYNCL, 1983, str. 373 – 385. U těchto oficiálních stranických statistik ovšem musíme počítat s nepřesnostmi a vyššími statistickými odchylkami. Sám zpracovatel těchto statistik, A. Zápotocký, přiznal v některých číslech značné odchylky a nedostatky datových zdrojů (tedy soudruhů). Viz tamtéž.

³⁵⁶ Srv. ZINNER, *Communist strategy and tactics in Czechoslovakia 1918-1948*, New York: Praeger, 1963, str. 36 ann.

³⁵⁷ Mezi předními členy tohoto poměrně úzkého uskupení patřící do naší kategorie jsou například V.Stern, P.Reiman, L.Freund, J.Guttman, J. Slánský, A.Pollak, E.Fried, B.Köhler, R.Slánský. Srv. REIMAN, 1966, str.322-330. Tuto skupinu se podaří stávajícímu vedení KSČ na nějakou dobu rozložit přesunutím jejich členů do regionů. Jejich čas přichází na přelomu let 1928/9.

³⁵⁸ WEISER, T., *Arbeitsführer in der Tschechoslowakei. Eine Kollektivographie sozialdemokratischer und kommunistischen Parteifunktionäre 1918 – 1938*, München: R.Oldenbourg Verlag, 1998.

srovnatelné jen s výraznou rezervou.³⁵⁹ Přesto je tato práce v našem kontextu ojedinělá a přináší nám alespoň hrubou představu o podílu Židů v elitách největších levicových stran.

Tab.č.3. Vrcholná grémia stran podle národnostního složení v %, 1918 – 1930³⁶⁰

	Češi	Němci	Slováci	Maďaři	Židé	Rusíni	celkem
KSČ-za Šmeralova vedení	73,4 (22)	22,6 (8)	–	–	–	–	100 (30)
KSČ-za Jílkova vedení	71,4 (30)	16,3 (7)	2,3 (1)	4,6 (2)	2,3 (1)	2,3 (1)	100 (42)
ČSDSD	92,7 (51)	–	1,8 (1)	–	5,5 (3)	–	100 (55)
DSAP	–	72,5 (37)	–	–	27,5 (14)	–	100 (51)

Tab.č.4. Vrcholná grémia stran podle národnostního složení v % 1930 – 1939³⁶¹

	Češi	Němci	Slováci	Maďaři	Židé	Rusíni	celkem
KSČ- 1929-1935	68,5 (24)	–	–	8,6 (3)	22,9 (8)	–	100 (35)
KSČ- 1936-1938	58,3 (7)	16,7 (2)	8,3 (1)	–	16,7 (2)	–	100 (12)
ČSDSD	83,6 (46)	–	7,3 (4)	–	9,1 (5)	–	100 (55)
DSAP	–	75,9 (41)	–	–	24,1 (13)	–	100 (54)

³⁵⁹ Rozhodující k výzkumu KSČ bylo určeno politbyro-tj.42 osob, které se v meziválečném období staly členy politického byra ÚV KSČ. Pro DSAP zvoleno 35 osob, které se podílely na práci v nejvyšším grémiu. Pro ČSDSD 49 osob činných v úzkém výkonném výboru. Viz tamtéž.

Výchozí skupina pro prosopografickou analýzu KSČ viz příloha č. 8.

³⁶⁰ WEISER, 1998, str. 245.

³⁶¹ Tamtéž.

Nejproblematictější se jeví statistika pro KSČ let 1936 až 1938, kde Weiser stahuje počet rozhodujících členů ve straně na dvanáct a kde již statistická data, dle mého, poněkud ztrácí svou hodnotu.³⁶²

Důvodů, které vedly k nástupu židovské inteligence do stranických struktur ale samozřejmě bylo více. U části této skupiny „profesionálních revolucionářů“ zaznamenáváme (odpůrci často tematizovaný) vyšší sociální původ. V konkrétních případech to mohlo opravdu urychlit kariérní postup jednotlivých Židů komunistů, kteří nebyli existenčně odkázáni na jiné zaměstnání. Rozhodně ovšem nemůžeme mluvit o obecném jevu v této skupině.

Dalším, poměrně prozaickým momentem je přítomnost Židů (židovských intelektuálů) ve větších městech a tedy i v blízkosti stranických ústředí. To se více než na západě projeví ve východních oblastech republiky, obzvláště na Podkarpatské Rusi, kde se podíl Židů na celkové populaci pohybuje kolem 14%, ale ve větších městech mezi 30 – 40%, a kde se právě židovští intelektuálové stávají často podporami místní komunistické organizace.³⁶³ Tento faktor mohl hrát jistou úlohu i v českých zemích, jestliže vezmeme v úvahu tři lokality působnosti, jež Weiser hodnotí jako zásadní pro další kariérní vzestup v prvních letech Gottwaldova vedení: Prahu, Liberec a Moravskou Ostravu.³⁶⁴

Židy, kteří přicházejí do vedení KSČ po V. sjezdu, musíme v kontextu vnitrostranické politiky vnímat jako zástupce menšin, za které jsou delegováni. Váha národnostních menšin se v této době ve straně obecně zvedá. KSČ se snaží opřít o elementy, jejichž loajalita ke státu je ohraničena a kde je tendence k radikalismu větší, než v prostředí českém. To straně zajistilo i po událostech roku 1929 relativní volební úspěch a kompenzovalo ztráty volební přízně v českém, po nástupu SDP i německém, prostředí.³⁶⁵

³⁶² Autora k tomu jistě vedla postupující centralizace ve straně, kterou ovládla poměrně stabilní skupina kádrů čím dál samozřejměji podléhající direktivám Kominterny.srv. RUPNIK, 2002 a CABADA, L., Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích v letech 1900-1939, Praha 2000

³⁶³ Srv. ŠVORC, P., Zakletá zem - Podkarpatská Rus 1918-1946, Praha: NLN, 2007, str. 176.

³⁶⁴ Viz WEISER, 1998, str. 252.

³⁶⁵ Srv. OSCHLIES, W., Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei in der Ersten Tschechoslowakischen Republik (1918-1938), in: Bosl, K.(ed.), Die demokratisch-parlamentarische Struktur der Ersten Tschechoslowakischen Republik, München-Wien:R.Oldenbourg Verlag, 1975, str. 53-82.

Domnívám se, že se Židé-komunisté z německých, slovenských, ale i maďarských a rusínských území ČSR radikalizovali zaprvé jako součást prostředí stojícího nalevo od komunistů českých,³⁶⁶ zadruhé důsledkem silnější politické a sociální izolace, do které se po válce vlivem antisemitizace zdejšího milieu dostali. Některé z nich tento radikalismus, který navíc nemusel stát proti nacionalistickým požadavkům komunistické menšiny, vede do gottwaldovského tábora a k čím dál bezmeznější oddanosti straně a sovětským principům (a direktivám). I tuto tezi bude zapotřebí podpořit dalším výzkumem.

Židé ovšem nebyli jen ti „mladí radikálové“, kteří ovládnou stranu po V. sjezdu. Balancování mezi „nacionálním bolševismem“ a „národním nihilismem“ neustojí i právě řada židovských intelektuálů. Ze známějších případů jmenujme „nihilistu“ Artura Pollaka, zakládajícího po svém vyloučení trockistickou skupiny se studenty na pražské univerzitě, a „nacionalistu“ Karla Golliatha (Gorovského). Golliath kritizoval KSČ za upřednostňování národnostních menšin proti Čechům, založil vlastní komunistickou skupinu v Jičíně, se kterou jednoznačně porazil v obecních volbách 1927 KSČ.³⁶⁷ Židé byli nicméně většinou kritizováni za onu první variantu, z malého pochopení pro národní cítění obyvatel, což se také později stávalo důvodem (případně záminkou) pro jejich vylučování.

Mluvíme nyní stále o stranících, respektive jen o stranických elitách KSČ, které jsou důležité pro vnímání strany v širší veřejnosti. Židé, viditelně zastoupení na vrcholných postech KSČ se stávají – a s nimi celá strana – útokem polofašistických a fašistických organizací, konzervativního tisku.³⁶⁸ Představa „rudého intelektuála“ se pojí s různými antisemitskými stereotypy. V československých podmínkách to nicméně po roce 1921 zůstává pod hranicí otevřeného společenského konfliktu, který v

³⁶⁶ Srv. JELINEK, Y.A., *The Lust for Power: Nationalism, Slovakia and the Communists 1918–1948*, New York: Columbia Univ. Press, 1983.

³⁶⁷ Viz. Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 25.-28.března 1927, Kyncl, P. (ed.) Praha: Svoboda, 1984, str. 320.

Golliath byl také jeden z mála českých komunistů, kteří se ve 20. letech explicitně a pozitivně vyjádřili o existenci židovského národa. Srv. GOROVSKÝ, K., *Katastrofa leninismu v Evropě. Marxistická analýza*. Praha: Rudolf Rejman, 1927, str.110. Kniha ovšem vychází již ve chvíli, kdy se Golliath dostává na okraj komunistického hnutí a je nakonec vyloučen. To knihu ohledně postavení v komunistickém diskursu o „židovské otázce“ znehodnocuje.

³⁶⁸ Srv. SOUKUPOVÁ, 2005, str. 44 ann.

jiných zemích střední a východní Evropy přerůstal i v otevřená antisemitská vystoupení a pogromy.³⁶⁹

Otázkou zůstává, jak velká část českých (československých) Židů komunistickou stranu volila. Tady je jediná možná odpověď: nevím. Pokud je mi známo, nikdo se v tomto smyslu o podrobnější analýzu ani hrubý odhad nepokusil. Konečného čísla se pravděpodobně těžko dočkáme, zatím žet můžeme jen věřit, nebo nevěřit historiku B.Vagovi, který se pokusil, aniž by k tomu měl pro ČSR použitelná data, srovnat středoevropské Židy jako elektorát různých politických stran.: *„In our view - as there are no statistical data available - the majority of the assimilated Jews, who did not consider themselves as Jewish, or those who were „class-conscious“ at the expense of their Jewish sense of identity, supported the Social Democrats and the Communists, while the bourgeois democratic parties, for example the National Socialists led by Benes, were only supported by a rather insignificant fraction of the Jews Consequently, it can be assumed that in Czechoslovakia the Jewish support for the centrist ruling parties was decidedly weak, the Jewish camp supporting the working Left was stronger than elsewhere in area [střední Evropa- doplnil V. S.], while the Jewish national camp was much stronger than in Hungary and in Austria, and even stronger than in Romania, or in the Poland of the 1930s.“*³⁷⁰

8.4. Kominternu a „židovská otázka“

Stejně jako u jiných zásadnějších problémů je i „židovská otázka“ zpracovávána nejprve na půdě grémií III. Internacionály, aby byla následně v jednotlivých sekcích uplatňována. Věnujme se nyní alespoň ve zkratce třem zemím a jejím komunistickým stranám, které měly na politiku celé Kominterny, a samozřejmě i KSČ, zásadní vliv.

³⁶⁹ Srv. MULLER, 1993.

³⁷⁰ Viz VAGO,B., The Attitude toward the Jews as a Criterion of the Left-Right Concept, in: Vago,B., Mosse,G.L. (eds.), Jews and Non-Jews in Eastern Europe, Jerusalem: Israel University Press, 1974, str. 43.

V Rusku se do revolučního hnutí roku 1917 zapojila celá řada Židů z různých politických a ideových táborů. Mým úkolem zde není dokazovat či vyvracet vážnost role, kterou se hráli Židé během listopadové revoluce a za občanské války.³⁷¹ Je zřejmé, že v prvních letech vlády sovětů bylo jejich zastoupení ve stranických a vládních grémiích disproporční. Je rovněž zřejmé, že se tento podíl v průběhu dalších let podstatně zmenšoval.³⁷² V Rusku, potažmo v celém pozdějším SSSR, fungují některé podobné principy a důvody příklonu Židů k radikální levici, které jsem se snažil vylíčit v předchozích kapitolách ohledně Židů českých. Zároveň je zde příliš mnoho specifik a problémů, než abychom zde vyvozovali obecnější teze a poměry srovnávali.

Pro nás je důležitý postoj ruských komunistů k řešení „židovské otázky“ související s klasifikací Židů jako národa (národnosti) a chování k autonomní židovské politice, ať již sionistické nebo nesionistické.

Se samostatným vystoupením Židů na politické scéně museli ruští socialisté počítat již v předválečném období. Během revoluce se situace změnila v tom smyslu, že bylo nutné, krom nesionistického Bundu,³⁷³ počítat s politickým sionismem, posíleným vydáním tzv. *Balfourovy deklarace*. Sílu samostatných židovských politických stran prokázaly volby do ústavodárného shromáždění (1917), kdy pro židovské strany volilo asi 0,5 milionu Židů. Dle historika Z. Y. Gitelmana se dá předpokládat, že těchto 0,5 milionu voličů představovalo velkou většinu z Židů, kteří v těchto volbách volili.³⁷⁴ To také vysvětluje, proč se musela bolševická vláda od počátku vypořádávat s „židovskou otázkou“ poměrně intenzivně a určitou opatrnost, která byla vůči sionismu projevována celá 20. léta.

³⁷¹ Ohlas, který mělo chování bolševických vůdců a Rudé armády během let 1918-1920 jsem se snažil nastínit výše.

³⁷² Na tomto konstatování se shodne převážná většina historiků. Rozcházejí se v hodnocení toho, jaký význam pro politiku strany, potažmo celého komunistického hnutí, tato přítomnost Židů znamenala, případně jaké dopady to následně mělo pro celou ruskou (sovětskou) židovskou diasporu. Srv. např. GITELMAN, Z.Y., *Jewish Nationality and Soviet Politics. The Jewish Section of the CPSU, 1917-1930*, Princeton-New Jersey:Princeton University Press, 1972. RUCKER, 2001, MENDELSON, E.(ed.), *Essential Papers on Jews and the Left*, New York:New York Univ.Press, 1997, SILBENER, E. *Kommunisten zur Judenfrage: zur Geschichte von Theorie und Praxis des Kommunismus*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1983.

³⁷³ Největší partikulární židovská strana na území dřívějšího carského Ruska. Bund prosazoval v podstatě sociálnědemokratický program a židovská národnostně-kulturní práva.

³⁷⁴ Viz GITELMAN, 1972, str. 81.

Snahu získat politiku „židovské ulice“ na svou stranu a pro podporu sovětů vyjádřili sovětští komunisté založením dvou institucí, které začínají fungovat v rychlém sledu za sebou během roku 1918. První je tzv. *Židovský komisariát* jakožto státní instituce, druhá tzv. *Židovská sekce* jako instituce stranická. V těchto orgánech často pracovali Židé z tábora odpůrců židovské autonomní politiky a židovského nacionalismu. Charakteristické je, že nejaktivnější odpůrci sionismu a nejtvrdí bojovníci proti židovským náboženským obcím byli právě oni.³⁷⁵

J. Veidlinger zařazuje vznik *Židovské sekce* do obecnější strategie bolševiků, snažících se komunistickou výchovou v rámci institucí národních minorit nahradit identitu národní, identitou nadnárodní.³⁷⁶ Úspěchu bolševické strategie vůči židovským politickým stranám do značné míry pomáhaly sympatie části jejich vlastního členstva, kteří buď zakládali oddělené prokomunistické strany, nebo působili na bázi „vtyček“. Tak se postupně dařilo likvidovat větší část těchto stran a částečně absorbovat členstvo do řad VKS(b). Při tomto postupu bylo používáno různých nátlakových a „silových“ metod, na druhé straně tento proces nemůžeme nahlížet jen pod tímto zorným úhlem. Krom zmíněných sympatií části sionistů, bundistů aj., došlo k rychlému uvolnění různých represivních zákonů platných od carské éry a do jisté míry i k podpoře kulturního života. K zrušení zákonů omezujících mobilitu Židů došlo již po únoru 1917, širší konsekvence – také díky válce – můžeme čekat až od roku 1918 a tedy ve spojení s bolševickou mocí.

Podpora kulturního života šla paralelně s omezováním autonomie židovských obcí a náboženských autorit. Na jedné straně tedy vidíme zakládání a podporu divadelních spolků hrajících v jidiš, škol či knihoven, na druhé zestátňování majetku židovských obcí a kriminalizaci některých duchovních.³⁷⁷ Vybraným elitám židovského národního hnutí byla nabídnuta vysoká místa ve státní správě jako určitá

³⁷⁵ Srv. SILBERNER, 1983, str.138 ann.

³⁷⁶ Viz VEIDLINGER, J., *The Moscow State Yiddish Theater as a Cultural and Political Phenomenon*, in: Frankel, J.(ed.), *Dark Time, Dire Decision: Jews and Communism*, *Studies in Centemporary Jewry an Annual XX.*, New York: Oxford University Press, 2004, str. 84.

³⁷⁷ To se ovšem dotýkalo tradiční (ortodoxní) části diaspory, ne toliko sionistů, mezi nimiž dominovaly socialistické směry a koncepce.

kompenzace za loajalitu.³⁷⁸ Další takovou kompenzací byl poměrně důsledný boj proti antisemitismu, což, jak se domnívám, mělo na zdejší diasporu v tomto období vliv největší.³⁷⁹ K Veidlingerově „*výchově k supranacionalitě*“ musí být přidán prvek prakticismu, který například umožnil fungování jedné frakce Poale Zion až do roku 1928 a stejně tak sionistickým výcvikovým táborům a, myslím zdařile, udržoval naděje ruského sionistického tábora i mezinárodních sionistických organizací, držících se ve 20. letech v kritice sovětské vlády spíše stranou.

Podmínky, ve kterých komunistické strany evropských zemí pracují, jsou rozdílné a již z praktických důvodů se tedy postoje, ať již k antisemitismu, sionismu, či uznání potřeby samostatných „židovských sekcí“, liší. V Polsku byla, podobně jako v Rusku, silná tradice židovských partikulárních socialistických stran. I když jejichž členstvo po roce 1918 tendovalo ke komunismu jen z malé části, stačilo to k tomu, aby se zde židovská sekce zdejší komunistické strany utvořila poměrně rychle. Politika komunistů reflektovala možnosti této sekce agitovat mezi významnou částí populace v jižních a jihovýchodních oblastech státu a byla ochotna podporovat některé nároky Židů na kulturní samosprávu. Polská komunistická strana, jejíž členstvo podle odhadů tvořilo 20 až 40% Židů, a která se pohybovala neustále na hraně ilegality, byla častým terčem antisemitské propagandy ostatních politických stran. To bylo jedním z důvodů jejího defenzivního postoje vůči antisemitismu a zároveň – zvláště po „zostření boje“ proti sionismu od roku 1929 – to společně s dalšími faktory vedlo k neschopnosti přitáhnout větší část polské židovské diaspory.³⁸⁰

Úspěšné řešení „židovské otázky“ se stalo v polském komunistickém hnutí jednou z *conditio sine qua non*. Židé ale nenašli ve zdejší komunistické straně důsledného obhájce svých práv a odevzdávali jí své hlasy jen v relativně malém počtu. Rovněž uvnitř strany byly často poměrně napjaté vztahy mezi židovskými a nežidovskými komunisty. Historik J.Schatz, pracující s výpověďmi polských

³⁷⁸ Srv. MAROM, R., *The Bolsheviks and the Balfour Declaration*, in: Wistrich, R.S.(ed), *The Left against Zion. Communism, Israel and the Middle East*, London: Vallentine, Mitchell and CO.LTD., 1979, str. 16 – 34.

³⁷⁹ K tomu ve zkratce též: DINER, D., FRANKEL, J., *Introduction, Jews and Communism: The Utopian Temptation*, in: Frankel, J.(ed.), *Dark Time, Dire Decision, Studies in Centemporary Jewry an Annual XX.*, New York: Oxford University Press, 2004, str. 3 – 12.

³⁸⁰ Srv. SILBERNER, str. 220 ann.

židovských komunistů, píše o vytvoření zvláštní „židovské subkultury“ v komunistickém milieu, opírající se jednak o společné zkušenosti (zvláště antisemitismus), ale i specifické komemorativní rysy projevující se v uctívání „židovských komunistických hrdinů“.³⁸¹

Německá KPD žádnou vlastní „židovskou politiku“ nevyvíjela a nikdy, pokud je mi známo, zde nároky na vytvoření zvláštní sekce pro židovské členy artikulovány nebyly. Stejně tak se strana nemusela vypořádávat s kompaktním osídlením Židů a politikou v „židovské ulici“. To bylo samozřejmě dáno zcela odlišnou povahou německé židovské menšiny a faktickou neexistencí silnější partikulární židovské socialistické organizace, která by podobné požadavky mohla vznášet. Naprostá většina z Židů, jejichž podíl v KPD se na počátku 20. let odhaduje kolem 7% a (opět) s ještě více disproportionálním zastoupením v rozhodujících grémiích strany,³⁸² pocházela ze středostavovských vrstev oněch německých „asimilantů“, o kterých byla řeč v jedné z předchozích kapitol.

Někteří, zvláště němečtí historici, se snaží poukazovat na fenomén „židovského komunismu“ v souvislosti s antisemitskou radikalizací německé společnosti a pozdějším úspěchem nacistů.³⁸³ KPD v každém případě nálady německého obyvatelstva ve 20. a 30. letech vnímala a na útoky antisemitů se snažila odpovídat také radikalizací vlastních nacionálních hesel. Jsou známi i případy společných vystoupení politiků ultranacionalistických stran a komunistů. Strana se, zvláště pod vedením R.Fischerové, pohybovala s některými svými proklamacemi na hranici tradičního antikapitalistického a, nově, rasového antisemitismu. Přes veškerou snahu se jí ze sebe náťer „sežidovštělosti“ u části německé veřejnosti až do svého zákazu v roce 1933 smazat nepodařilo.³⁸⁴

³⁸¹ Viz SCHATZ, J., *Jews and the Communist Movement in Interwar Poland*, Frankel, J. (ed.), *Dark Time, Dire Decision: Jews and Communism, Studies in Contemporary Jewry an Annual XX.*, New York: Oxford University Press, 2004, str.13-37. Schatzovy odhady podílů Židů na PKS se pohybují mezi 22-35%, na vedení strany pro rok 1935 až 54%.

³⁸² Viz MULLER, 1993, str. 45.

³⁸³ Srv. NOLTE, E., *Fašismus ve své epoše*, Praha: Argo, 1998. Nověji: BIEBERSTEIN, J., „Jüdischer Bolschewismus“. *Mythos und Realität*, Schnellroda: Edition Antaios, 2003.

³⁸⁴ Srv. KESSLER, M., *Die KPD und der Antisemitismus in der Weimarer Republik*, in: *UTOPIE kreativ*, H.173, 3/2005, str.223-232, dostupné na:

http://www.rosalux.de/cms/fileadmin/rls_uploads/pdfs/173_Kessler.pdf

8.5. *Palestina na stránkách Rudého Práva*

Výčtem komunistických stran a způsobů řešení „židovské otázky“ by se dalo pokračovat, to ovšem není v intencích této práce. Šlo mi pouze o to, poukázat na některé jevy společné, případně specifické pro jednotlivé sekce III. Internacionály.

Ruskou a německou, jako dva nejvlivnější subjekty v rámci komunistického hnutí a polskou, jako stranu pohybující se mezi největší židovskou populací na světě. Všechny tyto strany a všechny komunistické strany III. Internacionály vůbec, byly svázány direktivami přicházejícími z moskevského ústředí. To se projevilo i v novém kole již zmíněné protisionistické kampaně, která byla odstartována na konci 20. let.

Souvislostí podkreslujících tuto kampaň je hned několik. Jednou z nich byla vnitřní politika Sovětského svazu, kde v této době dochází k nové etapě centralizace a v jejím důsledku i boji proti „nacionálnímu šovinismu“. Dalším, souvisejícím jevem, byla politika Kominterny na Blízkém východě. Komunistické hnutí od počátku napadalo sionismus jako kontrarevoluční hnutí, pomocníka britského imperialismu atp.. Palestinská komunistická strana (PKS) měla symbolizovat spojení Arabů a Židů, jako solidaritu proletářů a kontradikci k buržoaznímu a šovinistickému sionismu. Problém byl v tom, že PKS byla téměř výhradně stranou Židů, která nedokázala proniknout k širšímu arabskému publiku, dalším problémem bylo zcela okrajivé postavení, které zde PKS zastávala.³⁸⁵

V srpnu roku 1929 během nepokojů v Palestině se v praxi projevil nový politický směr Kominterny odsuzující sionismus v jedné řadě s jinými „sociálfašistickými“ stranami a hnutími. V prvních dnech, kdy do Evropy začínaly docházet zprávy o obětech na životech, které si nepokoje vyžádaly, označila Kominternu události v Palestině za pogromy na židovském obyvatelstvu a za důsledek britské koloniální politiky. Již několik dnů nato obrátila pozornost k arabskému hnutí a využila nepokoje k protisionistické kampani.³⁸⁶ Postup Kominterny kopírovaly

³⁸⁵ Srv. RUCKER, 2002, str. 39 ann.

³⁸⁶ Srv. SILBERNER, 1978, str. 198 ann.

jednotlivé komunistické sekce. My můžeme sledovat celou kampaň na stránkách *Rudého Práva*, ústředního československého komunistického tisku.

První dva dny, kdy se objevovaly zprávy o událostech v Palestině, přineslo *Rudé Právo* články s titulky jako: „*MacDonald vraždí v Palestině*“,³⁸⁷ či „*MacDonald se zase představuje*“,³⁸⁸ kde se představil hlavní viník – „*anglický imperialismus*“. Pokud jsou v textech tématizováni Židé, tak povětšinou jako oběti nepokojů. Arabové „vraždí“, ale to je pouze důsledkem britské nadvlády, která popouzí Židy a Araby proti sobě. „...*A její kulometry působí strašlivou krvavou lázeň mezi Araby a Židy, které Anglie sama proti sobě poštvala.*“³⁸⁹

V dalších dnech se charakter zpráv z Palestiny radikálně mění. Občas pronikne věta zdůrazňující vzájemnou solidaritu arabských a židovských dělníků. Zatímco ale arabští dělníci jsou součástí „*arabského osvobozenického hnutí*“, které je oprávněné a je nutné se na něj dívat jako na „*boj arabského obyvatelstva bojujícího za svou neodvislost*“, jsou ti druzí jen klamáni vlastní buržoazií a stávají se loutkou imperialismu. „*Naše sympatie jsou na straně utlačovaných Arabů a židovských dělníků a rolníků v Palestině, musíme ale všem židovským dělníkům říci, že k nynější situaci vedlo používání židovského obyvatelstva jako „britské garnisony*“.“³⁹⁰

Židé se postupně začínají pohybovat v jednom konotačním rámci se sionisty, utlačujícími arabský lid a sloužícími anglickému potažmo britskému imperialismu. Stále častěji se slova *Žid* a *sionista* navzájem zastupují ve stejném významu a kontextu. „*Palestina počala se osidlovati „sionisty“, nacionálním hnutím židovstva, toužícího po nacionálním židovském státu, pro nějž „předurčena“ byla Palestina. Tak se stal „sionismus“ pomahačem imperialistické anglické politiky...*“ , a tak se Židé museli „*nutně státi nenáviděnými nepřáteli Arabů...*“.³⁹¹ Určitým vrcholem v tomto smyslu je článek *Rudého Práva* otištěný pod titulkem „*Povstání utlačovaných Arabů v*

³⁸⁷ *Rudé Právo*, 27.8.1929.

³⁸⁸ *Rudé Právo*, 28.8.1929. Je příznačné, že v prvních dnech konfliktu přejímá *Rudé Právo* agenturní zprávy o číslech obětí a některých událostech z *Židovské tiskové kanceláře* či agentury *Reuters*, aniž by je zpochybňovala. Není také bez zajímavosti, že v prvních zprávách se *Rudé Právo* nemůže rozhodnout pro používání velkého, nebo malého písmena -ž - ve slově *Žid/Židé*. Tato zdánlivá drobnost charakterizuje dozvuky určité konfúze v postojích vůči uznání židovského národa.

³⁸⁹ *Rudé Právo*, 27.8.1929.

³⁹⁰ *Rudé Právo*, 6.9.1929.

³⁹¹ *Rudé Právo*, 29.8.1929.

Palestině“.³⁹² Mimo jiné zde čteme: „*Sympatie pracujících celého světa a všech ras na straně povstaleckých Arabů a Beduínů, bojujících proti anglickému imperialismu a jeho židovským, fašistickým pomahačům.*“ Obvyklí „židovští kapitalisté“ v článku nejsou vůbec tematizováni, takže se nám zde stávají „židovští pomahači“ komplexní skupinou bez dřívější diferenciaci na židovské kapitalisty a dělníky/proletáře. Konfúze pojmů a označení (Žid = sionista) se stává pro Židy velmi nebezpečná, sionisté jsou totiž stále častěji stavěni do řad nepřátel Sovětského svazu, jako ti, jež podporují „*intervenční plány proti Sovětskému svazu*“.³⁹³

Jde zatím, jak jsem naznačil, i o neustálenost pojmů a ambivalentní postavení k „židovské otázce“ v řadách komunistů. První projevy těchto – doposud rétorických – proměn na sebe nicméně nenechávají dlouho čekat. V Sovětském svazu dochází k prvním procesům nejen na základě nařčení ze sionistického, ale i kosmopolitního přesvědčení, jako levicové úchytky odkazující k dřívějšímu „národnímu nihilismu“. Vinnými v procesech jsou často židovští komunisté, byť jsou za vinné uznáni na základě jiných argumentů. Obojí zapadá do nové politiky SSSR a nacionalizace sovětské politiky, která někdy bývá dávána i do souvislosti s průběhem událostí ve Střední Evropě a (hlavně) Německu.³⁹⁴

Tyto procesy nezůstaly bez vlivu na celou III. Internacionálu. Snaha „odžidovštět“ komunistické strany a odstranit „židobolševismus“ z chápání komunismu v širší veřejnosti začínala být po dřívějších nábězích v některých sekcích Kominterny patrná právě na přelomu 20. a 30. let. Antisionismus a antikosmopolitismus jako komponenty, které budou doplňovat dřívější (ovšem přežívající) antikapitalistické resentimenty, značně rozšiřují okruh Židů, které je možné odstranit ze strany.³⁹⁵

³⁹² *Rudé Právo*, 5.9.1929.

³⁹³ *Rudé Právo*, 6.9.1929.

³⁹⁴ Jde hlavně o souvislost s nárůstem popularity nacistického hnutí, ale konjunktury nacionalismu vůbec. K nové politice sovětských komunistů a využívání nacionalistické agitace, srv. VEIDLINGER, 2004.

³⁹⁵ Srv. GERRITS, 1995.

8.6. Podkarpatská Rus v politice československých komunistů

*„Jehovo! Miluješ zlaté svícny a zlato a ne nás, bídné. Miluješ hedvábní, lesklé chaláty, aksamitové jarmurky a zlatem vyšívané polštářky a ne skutečnou víru chudých“**

Na konci 20. let se znovu otevírá „židovská otázka“ i v samotné KSČ. Krom zmíněných mezinárodních souvislostí boje proti sionismu se na konci 20. let zintenzivňuje zájem československých komunistů o Podkarpatskou Rus, kde má strana tradičně silné pozice, kde ale právě v této době část své popularity ztratila. Pro KSČ, v době kdy radikalizovala svá politická hesla, měla činnost na Podkarpatské Rusi i určitý legitimizační efekt v československé veřejnosti. *Dělnická pomoc v Československu*, organizace úzce navázaná na KSČ, zde na počátku 30. let organizovala humanitární pomoc a upozorňovala na ekonomickou a sociální nouzi místních obyvatel. Podařilo se jí přitáhnout pozornost mnoha nekomunistických intelektuálů a osobností československého veřejného života.³⁹⁶ *Dělnická pomoc* byla rovněž výrazem eminentního zájmu komunistů o tyto oblasti a nutno podotknout, že po přechodném odlivu voličstva v roce 1929 se jí podařilo v příštích parlamentních volbách, roku 1935 znovu získat vedení a s ním i celý protivládní stranický tábor na Podkarpatské Rusi.³⁹⁷

Podle P. Švorce: „Část židovské inteligence a proletářské vrstvy podporovaly Komunistickou stranu Československa, kterou proto místní politické síly nazývaly židovsko-proletářskou stranou“.³⁹⁸ Dobovou publicistikou bylo poukazováno na to, že Židé volí „nesystémové“ strany. Sem patřily strany maďarských nacionalistů a právě

* Křičí chudý haličský Žid Jenkel, který po ztrátě svých dcer právě procítl.... S židovskou tematikou se v ústředním komunistickém deníku nesetkáváme právě často. Citát pochází z části otištěného románu Miroslava Irčana *„Otec. Z dob imperialistické války v Haliči“*. Text si pohrává s typickým námětem „slepé víry otců“, náboženstvím jako chimérou chudých. viz *Rudé Právo*, 14.7.1929.

³⁹⁶ Srv. KŘESTAN, J., KSČ, spolek *Dělnická pomoc* a vnímání ideje proletářské solidarity v prostředí levicové inteligence v Československu (1928-1932), in: Kárník, Zd, Kopeček, M.(eds.), *Bolševismus, komunismus radikální socialismus v Československu*, sv.III, Praha: Dokořán, 2004, str. 70 an.

³⁹⁷ V roce 1929 se vládním stranám podařilo na čas získat drobnou převahu (54% hlasů), naopak v roce 1935 získají „nesystémové“ strany 63% hlasů. Dle Magosciho bylo přechodné vítězství čs. stran umožněno vládními investicemi do hospodářství a jejich mohutnou předvolební kampaní. Viz. MAGOSCI, P.R., *Magyars and Carpatho-Rusyns*, in: *Czechoslovakia 1918-88*. Skilling, H.G. (ed.), *Seventy Years from Independence*, New York: St.Martin's Press, 1991, str. 105-129.

³⁹⁸ Viz. ŠVORC, 2007, str. 176 an.

KSČ, která na podkarpatoruské půdě často proklamovala vůli spojit zemi se sousední sovětskou republikou. Dle zmíněného historika za politickou inklinaci zdejších Židů mohly starší promaďarské resentimenty a antisemitismus šířený maďarskými nacionalistickými stranami, ale i československými úřady, které se naopak snažily poukazovat na sepětí Židů a maďarských stran a udržet rusínské obyvatelstvo mimo dosah maďarské iredenty.³⁹⁹

Rychlé a razantní proniknutí komunismu mezi zdejší židovskou menšinu, a zvláště její mládež, je, myslím, nutné vidět i na pozadí destrukce tradičních vazeb navázaných na ortodoxní obce a rabínskou autoritu. Díky těmto sociálním vazbám se zprvu nedařilo do podkarpatoruských oblastí silněji proniknout sionismu a *Židovské straně*. *Židovská strana na Podkarpatské Rusi* fungující v první polovině 20. let, na které se podílejí Židé z různých politických táborů, je mimo jiné právě i výrazem obavy před proniknutím komunismu do zdejší diaspory.

Sionismus později slaví své úspěchy ani ne tak díky ideologickému zápalu místních Židů, ale spíše možnosti odejít z nevalných sociálních a hospodářských poměrů, které skýtá sionismus v podobě certifikátů k emigraci do Palestiny, nebo alespoň výcvikových táborů v západnějších částech republiky.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Viz. ŠVORC, 2007, 160 ann.

⁴⁰⁰ JELINEK, Y.A., Jewish Youth in Carpatho-Rus': Between Hope and Dispair (1920-1938), in: Shvut, NO.7 (23), 1998, str. 147-165.

8.7. Konečné řešení „židovské otázky“ – komunistická koncepce

Nächstes Jahr in Jerusalem?

Nächstes Jahr in der Krim!

*Nächstes Jahr in Birobidjan!**

Pokud bylo v minulé kapitole řečeno, že *Židovská komunistická strana* byla poslední platformou v československém komunistickém hnutí prosazující specifickou (mohli bychom snad říci) židovskou politiku a zároveň poslední organizací, ve které se shromažďují převážně Židé jakožto Židé, existuje jedna výjimka. Tou byl *Spolek přátel Birobidjanu*.

Pokusem rozložit vnitřní sionistické organizace – nabídnout „*Palestinu v Moskvě*“ – a získat pro Sovětský svaz a komunismus obecně sympatie Židů ze zahraničí, byl i plán výstavby „*židovských autonomních oblastí*“. Tyto oblasti měly mít politickou samosprávu a mělo na nich docházet k sionisty často skloňovanému „převrstvení“ sociální a hospodářské struktury Židů, kteří se zde měli věnovat převážně zemědělství.⁴⁰¹ Po pokusech podniknutých v Bělorusku a na Krimu přichází v druhé polovině 20.let plán na založení autonomní oblasti na Dálném Východě, nazvaný Birobidjan podle dvou přítoků Leny, které jej obepínaly.

Birobidjan je důležité chápat na pozadí fenoménu, o kterém již byla řeč. Ve stejné době, kdy se začíná s propagací a uplatňováním birobidjanského projektu (1928/9), dochází k „zostřování boje“ proti sionismu, jako „nacionálnímu šovinismu“. Jsou likvidovány zbytky sionistických organizací a zpříšňují se podmínky, za kterých mohla doposavad fungovat kulturní scéna v jazyce jidiš.⁴⁰² Nás zde nezajímají osudy

* Viz HELLER, 1933, str. 174.

⁴⁰¹ Komunisté zde zcela záměrně přebírali sionistickou rétoriku, aby navazovali na způsob sionistického vyprávění a zdání řešení stejných problémů.

⁴⁰² Srv. VEIDLINGER, 2004. Boj proti sionismu musíme chápat rovněž v konturách obecnějšího boje sovětské vlády proti „nacionalismu“ neruských národů.

samotného Birobidjanu,⁴⁰³ ale ohlas, který se tímto krokem podařil Sovětské vládě vzbudit na západ od svých hranic.

Zatímco *Dělnická pomoc* byla organizací působící plošně na území východních oblastí státu, snažila se KSC agitovat rovněž mezi jednotlivými skupinami obyvatel. Pozornost židovské mládeže, která tendovala k sionismu, nebo již byla v řadách jeho organizací, se snažili komunisté obracet na Sovětský svaz a jeho „*autonomní židovské oblasti*“, v této době hlavně právě na nový projekt, Birobidjan. Ten nebyl v rozporu s novým směrem politiky Kominterny, stejně jako jím nebyla rozsáhlejší kampaň proti antisemitismu v některých oblastech SSSR. Oba akty měly upevnit mocenský systém, kampaň proti antisemitismu směrem dovnitř – antisemitismus se projevoval i jako útok na sovětskou vládu –, Birobidjan směrem dovnitř i ven, tedy jako oslabení domácích sionistů a získání sympatií zahraničních Židů.⁴⁰⁴

Po celé Československé republice se od roku 1934 zřizovaly pobočky *Společnosti přátel Birobidjanu* (případně *Čsl. společnosti přátel Biro-Bidjanu*). O jejich činnosti víme dnes žel dost málo.⁴⁰⁵ Organizace pořádaly přednášky, většinou na téma Sovětský svaz a Židé v různých tematických souvislostech (školství, antisemitismus, kolonizace, aj.).⁴⁰⁶ Z podkarpatoruských center společnosti známe Užhorod, Svalavu, Berehovo, Sevluš, v českých zemích víme jistě o Praze a Brnu. Podle policejního šetření měla brněnská společnost kontakty přímo na moskevský OZET,⁴⁰⁷ se kterým prý byla domluvena na 1000 Židech, kteří se v průběhu dalších let vystěhují na Dálný Východ. Zajímavé je, že policie kvalifikovala členstvo Společnosti nejen jako komunisty, ale rovněž jako sociální demokraty.⁴⁰⁸ Snad to souviselo s taktikou, která se projevovala i v jiných komunistických organizacích, působit navenek nadstranicky a přitáhnout pozornost širšího publika.

O tom, kolik Židů z ČSR opravdu odejelo do Birobidjanu, nevíme. Brněnské centrum bylo personálně propojeno s organizacemi na pomoc uprchlíkům a je možné,

⁴⁰³ Gitelman glosuje sovětskou kolonizační politiku následovně: „*Běloruský kolonizační program se rozpadl, krymské schéma se nikdy neuvedlo do praxe a projekt Birobidjanu nikdy nenaplnil své sliby.*“ (přeložil V.S.) viz GITEMAN, 1972, str. 439 an.

⁴⁰⁴ Srv. SILBERNER, 1983, 159 ann.

⁴⁰⁵ Časopis, který společnost vydávala *-Birobidjan im Bau-* se mi zatím nepodařilo nalézt.

⁴⁰⁶ AHMP: SK/ XXII/2233.

⁴⁰⁷ Sovětská instituce organizující „*židovské kolonizační dílo*“.

⁴⁰⁸ MZA: B26/ 2660/5299.

že právě z řad emigrantů sídlících v ČSR někteří jednotlivci (či celé rodiny) opravdu do autonomní oblasti v SSSR odcestovali. To jsou ale pouhé dohady. *Společnost přátel Birobidjanu* na své valné hromadě, konané o dva roky později, sama doznává, že zájem o uskutečnění vycestování z Československa není.⁴⁰⁹ Y. Jelinek se nicméně domnívá, že se v prvních letech propagace Birobidjanu některé mladé Židy na východě státu oslovit podařilo. „Hundreds signed up to emigrate to the Jewish region of the Soviet Union; they joined the training farms that had been set up and planned their emigration. Again, it was the opportunity to leave their poverty-stricken region that persuaded them to join the communists enterprises.“⁴¹⁰

Výhodou komunistů bylo určité zklamání, které se dostavovalo v řadách mladých sionistů, zaviněné událostmi v Palestině a přísnější politikou Velké Británie vůči židovským přistěhovalcům.⁴¹¹ Do komunistických organizací na východě republiky tedy nevstupují pouze dříve maďarizovaní Židé, případně dle tehdejších národnostních schémat spíše indiferentní jedinci, ale dochází k častým přestupům ze sionistických skupin, zvláště její nejsilnější a asi sociálně nejradikálnější organizace - *Hašomer Hacair*. *Hašomer*, rozvíjející svou činnost na východ od Beskyd, se potýkal s komunistickými secesemi části mladého členstva vlastně celé období I. republiky, podobně, jako tomu bylo u některých českých sionistických organizací, jež jsem zmínil o pár stránek dříve.⁴¹²

Na defenzivu, ve které se ocitlo sionistické hnutí oproti komunismu, vzpomíná rovněž Zwi Batscha, pohybující se v této době mezi sionistickou mládeží v Olomouci. „Oproti velkému elánu komunistického hnutí koncem dvacátých let došlo v sionistickém hnutí k jisté stagnaci. Přestože byly sionismus a komunismus v židovském

⁴⁰⁹ AHMP: SK/ XXII/2233.

⁴¹⁰ Viz JELINEK, 1998, str.155.

⁴¹¹ Srv. tamtéž.

⁴¹² Na členství v *Hašomer Hacair* jako přípravu svého „marxistického přesvědčení“ vzpomíná i pozdější komunistický prominent E.Goldstücker, viz GOLDSTÜCKER, E., *Vzpomínky (1913-1945)*. Praha: G plus G, 2003. K *Hašomer Hacair* a jeho radikálně socialistickému programu srv. SINAI, A., *In the Face of a Changing World*, in:Sinai, A., Amir, G., Margol, N.(eds.), *Rhapsody to Tchelet Lavan. The history of the Youth Movement Tchelet Lavan- El Al-Netzach in Czechoslovakia*, Israel, 1996, str. 87 – 130.

národě menšinová hnutí, zdálo se, že komunismus, který se prosadil ve velké zemi, je v tomto zápase dvou světových názorů úspěšnější.“⁴¹³

Zájem o Birobidjan postupně upadá a v druhé půli 30.let se komunistická strana nejen u části židovské veřejnosti, ale v české veřejnosti vůbec, legitimizovala spíše jako bojovník proti fašismu. Samotný projekt „*autonomní židovské oblasti*“ bude nadále spíše doplňkem k vyprávění o Sovětském svazu a jeho roli „*záštity demokracie*“ na mezinárodní politické scéně.

Větší roli, než ohledně samotné organizace vystěhování, sehrála *Společnost přátel Birobidjanu*, potažmo „*Birobidjan*“ jako propagandistické heslo, při vnímání komunistické strany u části židovské veřejnosti. Zdá se, že to byl také hlavní důvod, proč byly v českých zemích Společnosti přátel Birobidjanu vůbec zakládány. Birobidjan jako takový, můžeme považovat tedy i za určitý příspěvek komunistů do diskuse se sionismem.

8.8. *Nové kolo diskuse*

Institucionalizaci „*přátel židovského kolonizačního díla*“ chronologicky předcházelo vydání dvou knih, které měly vliv v českém a německém komunistickém milieu ČSR, a které teoretickou diskusi o „*židovské otázce*“ a komunismu v 30.letech otevřely. Nás zde zajímají rovněž role, které publikace sehrály v komunisticko-sionistické diskusi.

První z nich byla publikace *Levé fronty, Marx-Lenin. K židovské otázce*. Krom Marxovy známé stati, do ní její redaktor zařadil vybrané texty z Leninova pera datované lety 1900-1919. Široké časové rozpětí a kontext, ve kterém byly texty psány, jsou vysvětlením pro velmi rozmanitý interpretační rejstřík „*židovské otázky*“. Některé ze statí tak například píše o Židech (včetně velkého -Ž-) jako o národu „...*v Rusku není národa, jenž by byl tak utlačován a pronásledován jako židovský*“,⁴¹⁴ v jiných (nutno říci ve většině) je existence židovského národa popírána a s ní i nárok na personální autonomii vyžadovaný ve své době některými ruskými židovskými stranami.

⁴¹³ Viz BATSCHA, 2002, str. 70.

⁴¹⁴ ŠTOL, L.(red.), MARX-LENIN, Praha: Levá fronta, 1932, str.96.

„Vědecky nikterak udržitelná idea zvláštní židovské národnosti je svým politickým významem reakční...Idea židovské národnosti odporuje zájmům židovského proletariátu tím, že nepřímou i bezprostředně vytváří nazírání nepřátelské asimilaci, „nazírání z gheta“.“⁴¹⁵ Tuto konfusi možnosti čtení upravuje jen zásah redakce, když do poznámek vloží krátký přípis: „Moderní vědecké bádání odmítá nejen národnostní, ale i dokonce rasové zvláštnosti židů a vysunuje do popředí zvláštnosti židovských dějin...A takový znalec dějin jako Renan praví: „Význačné rysy židů a řád jejich života jsou spíše důsledkem společenských poměrů, jež na ně po staletí působily, než rasovosti“.“⁴¹⁶

Publikace je spíše výrazem jistého „zamrznutí“ teoretického zvládnutí „židovské otázky“ mezi českými komunisty. Protisionistický důraz je zřetelný. Aby se ale čtenář ve své době seznámil důkladněji s postojem komunistů k „židovské otázce“ a způsobu jejího řešení, musel otevřít jinou publikaci, na kterou kniha upozorňuje, a která vyšla jen o něco dříve v berlínském nakladatelství. Tou je slavná *Der Untergang des Judentums* německého teoretika působícího v první půli 20.let v KSČ, Otto Hellera.⁴¹⁷

Heller si pomáhá z dosavadní ambivalence komunistů k uznání židovského národa důsledným rozlišováním mezi národem (Nation) a národností (Nationalität).⁴¹⁸ Židy rozlišuje na západoevropské a východoevropské, přičemž u těch prvních není třeba dále nic řešit, neboť se v průběhu 19.století zcela asimilovali. Naopak Židé východní vlivem hospodářské zaostalosti regionu vytvořili zvláštní „kastu“, nesplňující stalinskou definici národa, ale ponechali si jisté „národní znaky“, které mohou v novém socialistickém zřízení buď zcela zavrhnout, nebo naopak rozvinout.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Tamtéž, str. 56 an.

⁴¹⁶ Tamtéž, str. 56.

⁴¹⁷ HELLER, O., *Der Untergang des Judentums. Die Judenfrage, ihre Kritik, ihre Lösung durch den Sozialismus*, Berlin:Verlag für Literatur und Politik,1933, –to je druhé vydání knihy, které následovalo rok po prvním, a ze kterého čerpám. O vlivnosti této publikace, jež byla brzy po svém vydání přeložena do polštiny a francouzštiny srv. KESSLER, 2005, str. 230.

⁴¹⁸ Vzniká zde problém s překladem do češtiny, kde je významový rozdíl mezi „národem“ a „národností“ setřen. V Hellerově pojetí je třeba chápat rozdíl: „Nation“, jako historická kategorie, „Nationalität“, suma vlastností, předpokladů a důsledků národní existence (jazyk, kultura, národní charakter), které ale bez teritoria neumožňují „Nation“ utvořit, viz tamtéž str.14.

⁴¹⁹ „Die Tatsache, daß die Juden, die vor mehr als zweitausend Jahren eine Nation waren, die Zeitalter als Kaste durchlebten, die sind, wechselnd nach Ort und Epoche, in wechselndem Umfang

„Der Untergang des Judentums“ nemá být ničím jiným, než odstraněním hospodářských příčin a konsekvencí židovské kasty, nikoliv odstraněním židovství jako takového s jeho kulturním dědictvím. Sionismus je, dle Hellera, nejen reakcí na antisemitismus, ten je pouze jeho součástí. Sionismus je buržoazní hnutí, které se pomocí nacionalismu snaží integrovat diferencovanou židovskou společnost a je ochoten kvůli tomu spojit své síly s britským imperialismem.⁴²⁰ Sionismus je také racionářský. I když má socialistickou masku, odděluje podstatu „židovské otázky“ (tedy hospodářský problém) a zavádí její řešení jinam. Co je pro novou antisionistickou komunistickou rétoriku charakteristické je označení sionismu za „sociálfašismus“ stojící v konečném důsledku v jedné řadě s fašismem i německým nacismem proti Sovětskému svazu.⁴²¹

Jediným řešením, které se v současném světě Židům nabízí, mají být sovětské „autonomní oblasti“. Heller věnuje téměř půl své knihy ekonomickým a jiným analýzám dokazujícím vhodnost sovětského řešení. Zároveň ale, a za to bude sionisty označen za nekonzistentního, naznačí, že asimilace je společensky pokrokový úkaz, kterému nestojí socialistické zřízení v cestě.⁴²²

Obě publikace, kterým jsem se musel kvůli jejich závažnosti v komunistickém prostředí více věnovat, se shodují na klasické socialistické typologii antisemitismu. Moderní antisemitismus je: „... der kläglichsten Abwehrbewegung der bürgerlichen Welt gegen ihren Untergang...“⁴²³ případně: „Dnešní antisemitismus Hitlerův či Stříbrného má své kořeny v těchže společenských podmínkách, jenomže zostřených

bestimmte Merkmale ihrer Nationalität erhielt, das ändert nichts daran, daß es eine jüdische Nation nicht gibt.“ Viz tamtéž, str. 202.

⁴²⁰ „...Diese Elemente sind darum reaktionär, in welcher Form immer sie in Ost und West auftreten mögen, weil sie einen der Entwicklung der Produktionsverhältnisse entspringenden Prozeß aufzuhalten versuchen.“ Viz tamtéž, str. 153 an.

⁴²¹ „Er sympathisiert in Deutschland mit Hitler, unterstützt in Polen Pilsudski und ist stets dabei, wenn es gegen die Sowjetunion geht.“ tamtéž, str. 155.

⁴²² „Jede höhere, übernationale Organisation der Gesellschaft ist gesellschaftlicher Fortschritt. ...Die Marxisten sind gegen jede imperialistische „Assimilation“, niemals aber gegen die freiwillige, dem sozialen Prozeß entspringende Angleichung der nationalen Formen der klassenmäßige gleichartigen, proletarischen Kultur.“ Viz tamtéž, str. 209.

⁴²³ Viz tamtéž, str.126.

těžkou hospodářskou krizí kapitalismu, který dospěl do svého posledního monopolistického období“.⁴²⁴

8.9. Sionistická odpověď

Díky novému antisionistickému kursu a Podkarpatské Rusi se tedy odstartovalo nové kolo dialogu mezi komunistickou stranou a československým sionismem. Sionisté brzy rozpoznali směr, kterým se začalo dávat komunistické hnutí a snažili se mu oponovat.

Již roku 1928 se obnovila činnost Poale Zion, která se bude následující léta snažit agitovat mezi levicově smýšlejícími Židy a soupeřit o voliče s KSČ. Na jejím prvním sjezdu byly přijaty některé rezoluce, které napovídaly o důvodu jejího vzniku a obsahu další činnosti. Došlo k převzetí některých bodů staršího programu, jako demokratizace obcí, důraz byl kladen rovněž na souvislost s politikou strany v jišuvu.

Z rezolucí jsou pro nás zajímavé zejména dvě. V jedné se Poale Zion ohradila proti pronásledování soudruhů v Sovětském svazu a největší vinu a odpovědnost za to dala židovským komunistům v *Židovské sekci* při VKS(b).⁴²⁵ Bylo patrné, že se strana do jisté míry profilovala právě antikomunismem. Nedlouho po V. sjezdu KSČ například přineslo nedlouho předtím obnovené periodikum *Der Jüdische Sozialist* stat' rozebírající stav ruského dělnictva a vlastně jakýsi programový útok na celou komunistickou socioekonomickou koncepci. Bolševismus byl přímo označen jako tragédie ruské dělnické třídy.⁴²⁶ I když později, jak ještě uvidíme, židovští sociální

⁴²⁴ Předmluva redaktora: ŠTOL, 1932. str.3.

⁴²⁵ MZA: B40 - 127/8669. Zde je dobré připomenout, že krátký čas před I.sjezdem obnovené PZ v ČSR byly s definitivní platností rozpuštěny poslední sionistické organizace v SSSR- Poale Zion a Hechalutz (mládežnická organizace připravující sionisty na emigraci do Palestiny). Rozpuštění *Židovské sekce* přichází jen o rok později.

⁴²⁶ V úvodníku „*Der Bolschewismus, die Tragödie der russischen Arbeiterklasse*.“ se dočteme například ... „*Die nach der russ.Revolution ausgebliebene Weltrevolution und das Festhalten der Bolschewiki an ihrer von der Geschichte verworfene Lehre –dies ist die Tragödie der russischen Arbeiterklasse, dies ist die Tragödie und Schuld der russischen Führer.*“ *Der Jüdische Sozialist*, 28.2.1929

demokraté budou proklamovat pouze principiální boj proti komunistickému řešení „židovské otázky“, zdá se být původní antikomunistická intence nezpochybnitelná.

V další rezoluci vyzvala všechny sociálnědemokratické strany v zemi, aby spojily své síly a utvořily jednotnou socialistickou frontu. To nebyla ve své době zcela původní výzva. Na počátku stejného roku se sešel společný sjezd sociálnědemokratických stran v zemi, aby jednak odsoudil politiku vlády, jednak společně deklaroval své odmítavé stanovisko ke komunistickým pokusům sjednotit československé socialisty.⁴²⁷ Na sjezdu Poale Zion byla vyjádřena solidarita socialistů přítomností delegáta ČSDSD a DSAP.

Zde se nám naskytá ještě jedna zajímavá souvislost ohledně obnovení židovské sociální demokracie. Zdá se, že od svého znovuzaložení úzce spolupracovala s ČSDSD a zvláště s jedním jejím předákem, J. Nečasem.⁴²⁸ Nečas, který navazoval kontakty se sionistickými politiky již na počátku 20.let,⁴²⁹ zde pravděpodobně vytušil příležitost, jak posílit na východních územích ČSR vliv své strany a naopak oslabit KSČ. O jeho snaze získat „židovský proletariát“ Podkarpatské Rusi na stranu sociální demokracie a bojovat s místními komunisty se ostatně dozvídáme z tisku už v roce 1926.⁴³⁰ Nyní se mu naskytl organizační platforma, která byla od počátku mimo jiné definována antikomunismem.

Poale Zion se opravdu podařil poměrně rychlý organizační vývoj na Slovensku a v Zakarpatí. Z úředních zpráv čteme o místních skupinách v Bratislavě, Mukačevu,

⁴²⁷ Srv. PROKŠ, 1999, str. 197 ann.

⁴²⁸ Tento poslanec za Podkarpatskou Rus a později ministr za ČSDSD platil za jednoho z největších znalců Ruska ve straně, ale fungoval i jako poradce prezidentské kanceláře v otázkách Podkarpatské Rusi, kde několik let působil jako vyšší státní úředník. Podporoval antibolševické síly v ČSR a stál i u zakládání *Ukrajinské univerzity*. Není bez zajímavosti, že napsal vzpomínky na válečná léta, které prožil na Podkarpatské Rusi, a které obsahují snad všechny dobově dostupné stereotypy o Židech (od „Žida marodéra“ přes „prznitele křesťanských dívek“ až po „židovského vládce tisku“). Viz NEČAS, J., *Zápisky domobraneckého inženýra Jaromíra Nečase, který se také zamíchal do světové vojny*, rukopis uložen v Nečasově pozůstalosti v ÚVA. K Nečasovi srv. také: BOREK, D., *Židovské strany v politickém systému Československa 1918-38*, Praha: FFUK, 2005, str. 24 ann. a BENKO, J., *Obraz sovietskeho Ruska a jeho funkcia v slovenskom ľavicovom diskurze*, in: Kárnik, Z., Kopeček, M., *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv.5., Praha: Dokořán, str. 42-65.

⁴²⁹ Srv. CRHOVÁ, 2007, str. 134.

⁴³⁰ *28. Říjen*, 13.3.1926 a 21.8.1926. Dle Listu má Nečas již tehdy připravovat obnovení židovské sociální demokracie. Na to se rozbíhá úřední šetření, které ovšem tyto zprávy vyvrátilo. NA: MV prez., 225-692-15-18.

Užhorodě (aj.) a vzájemných bojích s místními komunistickými skupinami.⁴³¹ Nemůžeme dnes říci, nakolik byl tento boj ze strany židovské sociální demokracie úspěšný. Své síly ve volbách spojovala *Poale Zion* s ČSDSD a na její kandidátky delegovala své zástupce. Pokud bychom poměřovali parlamentní volby roku 1935 na Podkarpatské Rusi, museli bychom konstatovat jednoznačný neúspěch sociální demokracie oproti komunistům.⁴³² Pokud bychom ovšem vzali v úvahu úspěch *Židovské strany* ve zdejším obvodu, jež se ostatně musela s komunistickou agitací vyrovnávat po celá 20. a 30. léta, hovoří to ve prospěch sionistické politiky, jejímž mluvčím de facto *Židovská strana* byla. Úspěch KSČ a *Židovské strany* v židovském milieu, by nebyl protimluvem, ale (opět) dichotomickou reakcí na jeden společenský proces. Analýzu voleb takovou, abychom z ní mohli vyvozovat to, kolik Židů volilo KSČ, ale nemáme.⁴³³

Sionisté socialistického zabarvení se snažili rozvinout kampaň proti komunismu i mezi publikem západních částí republiky. Byly organizovány přednášky, na kterých docházelo i k ostrým výměnám názorů mezi přívrženci a odpůrci sovětského řešení „židovské otázky“⁴³⁴ a vycházely publikace analyzující sociální poměry, ve kterých se sovětští Židé nacházeli. Mezi ně patřila kniha „*Marxismus und Zionismus*“ od L.

⁴³¹ NA: MV prez./ 225-1323-1.

⁴³² Srv. KÁRNÍK, Zd., KSČ – úspěchy a neúspěchy v klíčové významných parlamentních volbách v roce 1935, in: Kárník, Zd., Kopeček, M., Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Sv. I., Praha: Dokořán, 2003, str. 84 an.

⁴³³ Další místní organizace PZ na Pod.Rusi budou založeny v Chustu, Sevluši, Tribušanech, Lip.Poljaně, viz. Jüd.soz.dem.Arbeiterpartei POALE ZION in der ČSR, Zirkular Nr.13/34, str. 4.

Samotná PZ si svoje úspěchy cenila vysoko. Na svém sjezdu v roce 1935 byly vyzvedávány organizační úspěchy strany a zjištění, že pro socialistické strany odevzdalo svůj hlas i „desetitisíce židovských pracujících“ *Lidové Noviny*, 7.7.1935. To je ovšem již v době, kdy Poale Zion, stejně jako jiné sionistické svazy, obrací svou pozornost na německý nacismus a konsekvence vyplývající z nových mocenských poměrů v Evropě. „*Die in der Poale Zion organisierten jüdischen Werktätigen sind entschlossen, mit aller Kraft den Kampf gegen den Faschismus zu führen*“. viz.

Jüd.soz.dem.Arbeiterpartei POALE ZION in der ČSR, Zirkular, Nr.11/34, str.4. I z dalších stranických oběžníků a zpráv můžeme usuzovat na to, že se Sovětský svaz, potažmo komunismus, jako nepřítel odsouvá do pozadí pod dojmem událostí v Německu. Sepětí PZ a československých sociálních demokratů ve jménu boje proti fašismu vyjadřuje i leták, který vydala židovská strana před parlamentními volbami 1935: „*Soudruzi a soudružky! V poslední hodině boje rozhodujícího pro naši republiku jakož i pro Židovství přicházíme ještě jednou k Vám –Soudruzi ! Jde o poslední boj mezi demokracií a fašismem. Pro nás a pro všechny sebevědomé Židy platí pouze jedno heslo: bojujeme s těmi, jichž cíle, jichž cílem je kultura a pokrok, svoboda a rovnoprávnost celého lidstva a proto stojíme na straně SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE. Soudruzi a pracující Židé Mějte v paměti Videaň a Berlín.Volte pouze SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKY.*“ LI: III-24-437-7.

⁴³⁴ V Brně na konci roku 1931 přednášel o hrozbách sovětského řešení „židovské otázky“ S. Goldelman a J. Grünberg . MZA: B40 prez./ 171/39574 a 172/41021.

Kleina,⁴³⁵ nebo „*Löst der Kommunismus die Judenfrage?*“ od pražského profesora S. Goldelmana.⁴³⁶ Obě publikace mají podobný argumentační základ, se kterým se pouštějí do sporu s komunistickým pojetím „židovské otázky“. Nechtějí, dle vlastních slov, útočit na komunismus jako takový, ale právě jen na to, jak nakládá se specifickými problémy Židů. E. Klein ze socialistických pozic dokonce vyzvedá SSSR jako jednu ze dvou zemí na světě, kde je zaváděn skutečný socialistický systém.: „*In zwei Ländern hat man begonnen, Sozialismus aus der Idee in die Wirklichkeit zu übertragen, in Sowjet-Rußland und in Palästina.*“⁴³⁷ Komunismus je ovšem obviňován z nepochopení židovského národního hnutí. Socialismus či komunismus, dle obou knih, nestojí v rozporu se sionismem. Dle Goldelmana, který polemizuje s Otto Hellerem, je stavění sionismu a komunismu do protikladu přímo neetické. Až situace v Palestině má rozhodnout, jaký socioekonomický systém zde bude zaveden. Prozatím Židé v SSSR trpí obdobně jako v jiných zemích galutu, neboť politika se zde nedělá s ohledem na specifické židovské zájmy, ale zájmy majority.⁴³⁸ V Sovětském svazu to má být o to horší, že vlivem zdejší hospodářské politiky se dostala velká část Židů do „*deklasovaných vrstev*“. Ani Birobidjan se neukázal dle Goldelmana být řešením, a celý projekt se stal jen existenčním ohrožením tisíce židovských rodin.⁴³⁹ Velkou vinu na celé anabázi sovětského židovstva mají mít sami Židé, respektive židovští „*rudí asimilanté*“, kteří v asimilaci vidí záchranu, a které sovětská moc protěžuje. Goldelman nicméně pečetí i jejich osud, neboť: „*... im Liberalismus, im Sozialismus, Heute im Kommunismus war, bezw. ist, der begabte und opferfreudige jüdische Mitkämpfer zeitweilig erwünscht. Wenn aber der Mohr seine Schuldigkeit getan hat, kann er gehen. Das Gesetz der Galuth!*“⁴⁴⁰

Podobně jako Goldelman nebo Klein, se ve stejném období o „židovské otázce“ v podání SSSR a Kominterny, vyjádřila další důležitá osobnost českého sionistického

⁴³⁵ KLEIN, L., *Marxismus und Zionismus, Schriften zur Diskussion des Zionismus*, Praha: Barissia, 1932.

⁴³⁶ GOLDELMAN, S., *Löst der Kommunismus die Judenfrage? Rote Assimilation und Sowjet-Zionismus*, Wien: Verlag Dr. Heinrich Glanz, 1937. Kniha je sestavená z textů datovaných mezi lety 1930-1936, které pravděpodobně Goldelman přednesl před československým publikem na sionisty pořádaných přednáškách.

⁴³⁷ KLEIN, 1932, str.37.

⁴³⁸ GOLDELMAN, 1937, str.16.

⁴³⁹ Tamtéž, str. 39.

⁴⁴⁰ Tamtéž, str. 31.

hnutí. Podle Maxe Broda, dlouholetého vůdce menšího sionistického uskupení *Hapoel Hacair*, jehož program odpovídal řekněme jistému druhu voluntaristického socialismu,⁴⁴¹ je spor mezi komunismem a sionismem pouze sporem o kompetence. Komunismus se snaží zasahovat tam, kam by ze své podstaty neměl. Jen v tom, dle Broda, spočívá původ nedorozumění. Birobidjan se stává neúspěchem, neboť „... *was ja bei einer Arbeit, die nur im Nebenamt, nicht gewissermaßen hauptberuflich angepackt wird, nicht Wunder nehmen kann.*“⁴⁴²

Naznačený dialog mezi komunismem a sionismem se samozřejmě neuzavírá ve 30. letech. Sionisté budou muset svoji pozornost a energii obracet čím dál více na události ve Střední Evropě. Naopak Sovětský svaz se přeci jen v průběhu dalších let stane (přinejmenším) menším zlem a nakonec – za zcela změněné konstelace – krátkodobým spojencem.

8.10. Nacionalizace KSČ – prolog

Po V. sjezdu začalo pro KSČ nové období konfliktů se státním zřízením a vědomé balancování na hraně ilegality, na kterou se strana ostatně sama připravovala. Po odsunu starých kádřů, do značné míry spjatých ještě se sociální demokracií a osobně se často hlásící k čechoslovakismu, strana znovu otevřela otázku československých menšin. Gottwaldovské křídlo se při přebírání moci ve straně jednoznačně opřelo o podporu komunistů z národnostních menšin.⁴⁴³ To, a následně i větší angažmá strany mezi národnostními menšinami, přineslo do KSČ radikalizaci nacionalistické rétoriky.

⁴⁴¹ Brod ve svém programovém spise označí svou stranu za socialistickou, ale ne marxistickou. Marxismus je mu cizí, neboť potlačuje individualismus, který je dle autora nežidovským přídavkem k socialismu. Socialismus je mu pak nejen židovským, ale „všelidským“ citěním a humanistickým příkazem....*„Das Judentum als lebendige Quelle sozialer Gerechtigkeit“* .Viz. BROD, M., *Sozialismus im Zionismus*, Wien-Berlin: R. Löwit Verlag, 1920

⁴⁴² BROD, M., *Sind Zionismus und Kommunismus Gegensätze?*, in: *Der Jüdische Sozialist*, 4.8.1932

⁴⁴³ Z původních členů vedení zbyli po V. sjezdu mezi 13ti členným politbyrem pouze 3, z ÚV 6 z 52. Ze Šmeralova vedení zbyl jediný: A. Zápotocký. Radikální byl i naznačený generační posun vedení KSČ, které se omladilo na průměrných 33 let. Srv. SCHAFFRANNEK, Ch., *Die politische Arbeiterbewegung in den böhmischen Ländern 1933-1938*, Berlin: FU, 2003, disert. práce, dostupné na: <http://www.diss.fu-berlin.de/2004/123/>.

Tak, jak poroste podpora extrémně nacionalistických stran v německém prostředí a na Slovensku, bude se tato rétorika, ve snaze udržet krok a voličskou podporu, dále zintenzivňovat.⁴⁴⁴ KSČ se musela stále častěji vyrovnávat s antisemitismem soupeřících politických subjektů, které ji stále napadaly jako stranu „požidovštělou“. To vše nemohlo zůstat bez vlivu na židovské komunisty ve straně. Na tom nezměnil nic ani fakt, že to byli často právě židovští komunisté, jako V. Stern a B. Köhler, kteří byli svými projevy o národnostní problematice a radikálními postuláty v nich obsaženými velmi známí.⁴⁴⁵

Nemám zatím přímé dokumenty odkazující k tomu, že by některý člen KSČ byl ve 20. a 30. letech ve straně přímo proskribován za svůj židovský původ, případně, že by to zabránilo jeho další stranické kariéře. Objevují se ale první náznaky, které přímo či nepřímo souvisely s původem židovských komunistů.⁴⁴⁶ Takovým náznakem se stal například proces se Stanislavem Budínem zahájený po uveřejnění jeho článku o podpoře zbrojení ČSR proti „fašistickému nebezpečí“. Po návratu stranického vedení, sídlícího v té době v Moskvě, se rozjel proces, který měl za následek vyloučení Budína a jeho ženy ze strany a odsun Slánského se Švermou na druhořadé (regionální) posty. Zajímavým se pro nás stalo odůvodnění této čistky. Budín měl, mimo jiné, působit ve straně jako „cizí element“. Ve stranických dokumentech byl překřtěn na Stefana Budína a jeho žena, rovněž Židovka, z Hany na semitsky znějící Chanu.⁴⁴⁷ Kritika celého prozatímního vedení se opřela do malého zájmu o národnostní menšiny, které

⁴⁴⁴ BRÜGEL, J.W., Češi a Němci 1918-1938, Praha:Academia, 2006, str. 514 – 526.

⁴⁴⁵ Souvisí to ostatně již s dříve řečeným, srv. tamtéž.

⁴⁴⁶ Zdá se, že i v německé sociální demokracii, kde byl podíl Židů ve vedení strany rovněž značný, byla v druhé půli 30.let snaha neztratit voličskou základnu a obecný posun k nacionální radikalizaci doprovázena i určitou antisemitizací strany. Ta se projevovala v soupeření mezi Czechovou a Jakschovou stranickou frakcí. Na to nedávno upozornil L.Vlček., viz VLČEK, L., Německý novoaktivismus 1935-1938, Praha:FFUK,2006, dipl. práce.

⁴⁴⁷ Srv. GROMAN, M., Stanislav Budín-komunista bez legitimace, in: Soudobé dějiny 3/2004, str. 9 – 44.

V dokumentech o stranickém šetření celého případu nalézáme výpovědi jednotlivých čelných komunistických představitelů, kteří v té době rozhodovali o politice strany, nebo byli s Budínem v bližším kontaktu. Mezi jiným se vyjádřil i Šmeral.: „*Was Budin betrifft, war ich mir klar bewusst, dass es eine Anormalität ist, wenn ein Mensch von solcher Herkunft Funktionen bis zum Chefredakteur des Zentralorganes bekommen kann.*“ To byl možná jen poukaz na Budínovu emigrantskou minulost, se kterou měl problémy u sovětských soudruhů. Srv. REIMAN, M., O Poly Reimanovi (místo vzpomínek), in: Kárník., Zd., Kopeček, M. (eds.), Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Sv.II, Praha: Dokořán, 2004, str. 63 – 83. Tento i další případy bude třeba v rámci našeho tématu dále analyzovat.

mělo být zvláště patrné v ústředním tisku a proces tak spadá svou podstatou do naznačeného vývoje.

Thomas Weiser vypočítává zastoupení Židů v politbyru KSČ mezi lety 1929-1935 na 22%.⁴⁴⁸ Podíváme-li se ovšem blíže do dokumentů vidíme, že na prvním zasedání ústředního výboru po V. sjezdu bylo zvoleno politbyro, kde se podíl Židů, kteří zde, jak již bylo řečeno, zastupovali většinou německou a maďarskou složku strany, stává téměř 50ti procentní.⁴⁴⁹ Na dalším, dubnovém zasedání ÚV KSČ došlo k výměně části politbyra a podíl Židů se zde poměrně radikálně snížil. B. Köhler, R. Slánský a P. Reiman byli na svých místech nahrazeni a odešli na pozice kandidátů. Tato výměna, pro kterou jsem zatím nenašel ve stranických dokumentech odůvodnění, mohla být podtextem obav z vnímání KSČ jako „požidovštělé“ strany, případně snaha politbyro obecně „počeštit“ a „deintelektualizovat“, což v dané situaci mělo podobný výsledek.

Problematické postavení zaujala KSČ vůči antisemitismu a jeho projevům v atmosféře rostoucí popularity nacionalistických a často vyhraněně xenofobních stran. To se nakonec projevilo i v souvislosti s tzv. *Norimberskými zákony*, přijatými v září roku 1935. KSČ se zcela ve svých tradicích stavěla k antisemitismu jako k taktice kapitalistického systému a kapitalistů, kteří s jeho pomocí od sebe odvracejí pozornost „hněvu proletariátu“. Často byl útok na antisemitismus doprovázen i útokem proti bohatým Židům a dával průchod starším antikapitalistickým projevům, které měly vždy i svou protižidovskou dimenzi.⁴⁵⁰

Měsíc před samotným *Norimberským sjezdem* přinesly například *Die Rote Fahne* článek s titulkem „*Deutsch-jüdische Firma als einpeitscher der Tschechisierung*“. V prostředí velmi citlivém na projevy tzv. čechizace napadá článek

⁴⁴⁸ WEISER, 1998, str. 245.

⁴⁴⁹ Z 13ti členného výboru: R. Slánský, B. Köhler, O. Synek (za kom.mládež), E. Fried, P. Reiman, J. Guttmann, srv. Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 25.-28.března 1927, Kyncl, P. (ed.), Praha:Svoboda, 1984, str. 641.

⁴⁵⁰ Srv. například projev komunistického poslance Hakena na parlamentní půdě z roku 1931, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/083schuz/s083004.htm>.

židovského majitele jisté firmy v Sudetech (s poměrně zřejmým stereotypním nábojem), který měl v čistě německém prostředí založit českou školu.⁴⁵¹

Po vydání zmíněných protižidovských nařízení v Německu komunistický tisk poměrně dlouhou dobu nepřinesl nic, než kratší noticky, upozorňující většinou na antisovětskou propagandu, která měla být na sjezdu ústředním motivem. Antisemitské projevy byly glosovány charakteristicky jako „*demagogische Hetze*“, kterých ale bývá, dle listu, použito stejně jen kvůli štvání proti SSSR.⁴⁵² Pokud se noviny o antisemitských zákonech rozepsaly více, stával se nacistický antisemitismus širším problémem zaměřeným proti všem antifašistickým silám v Německu.⁴⁵³

Český ústřední komunistický list se tématu nacistického antisemitismu věnoval v obdobných konturách. I zde se protižidovské zákony objevovaly až na vedlejších místě a v kontextu „Hitlerových hrozeb“ vůči SSSR.⁴⁵⁴ Moskva, kterou noviny představovaly jako jedinou záruku míru, byla tím, kdo byl nacisty nejvíce napadán a kdo zároveň umí antisemitismu čelit.⁴⁵⁵

Židé, již dříve častěji spadající pod stranickou škatulku „národní nihilisté“, se během 30.let dostávali do konfliktu se stranickým vedením i pro svůj „buržoazní původ“, případně v taženích proti „intelektuálům“.⁴⁵⁶ Mnozí jiní ale ve vedení strany a různých vyšších stranických grémiích zůstávají, byť ne v takovém zastoupení jako po V. sjezdu, až do II. Světové války a v prvních letech po ní. Třicátá léta můžeme brát spíše

⁴⁵¹ „*Herr Perutz hat in lezter Zeit sein tschechisches Herz entdeckt (wahrscheinlich hofft er auf grössere Profite oder Steuerabschreibungen).*“, *Die Rote Fahne*, 31.8.1935.

⁴⁵² *Die Rote Fahne*, 13.9.1935, 14.9.1935. Stejně tak článek, který se věnuje židovské problematice v této době asi nejzvrubněji, převede antisemitismus na pole antisovětské propagandy („Karl Radek: Nürnberg und Moskau“), *Die Rote Fahne*, 17.9.1935.

⁴⁵³ „*Das Gesetz richtet sich übrigens nicht nur gegen die Juden, sondern gegen alle Antifaschisten, denn es heisst darin, dass nur derjenige Reichsbürger sein kann, „der durch sein Verhalten beweist, dass er gewillt und geeignet (!) ist in Treue dem deutschen Volke und Reich zu dienen.“*“ *Die Rote Fahne*, 17.9.1935.

⁴⁵⁴ *Rudé Právo*, 13.9.1935, 17.9.1935. *Rudé Právo* ovšem neopomene vyzvat židovskou sportovní organizaci *Makkabi*, jejíž vedení - na rozdíl od komunistů - se má obávat ostřeji zakročit proti chystaným berlínským Olympijským hrám, k aktivitě: „*Bude záhodno, aby židovští sportovci, kteří jsou pořádáním olympijských her v Berlíně a arijským paragrafem Třetí říše nejvíce postiženi, rázně odmítli tuto slabost svého mezinárodního vedení.*“ *Rudé Právo*, 17.9.1935.

⁴⁵⁵ *Rudé Právo*, 19.9.1935.

⁴⁵⁶ „Původ z bohaté rodiny“ zazní již před Budínem v kauze Guttman. Srv. OSCHLIES, 1975.

jen jako naznačení některých vnitřních procesů, které se budou v dalších letech prohlubovat a dosáhnou svého vrcholu v období tzv. *slánskiády* na počátku 50. let.

9. Závěr

Ve třicátých letech probíhal v kontextu „židovské otázky“ v KSČ podobný proces jako v Sovětském Svazu, pouze v menším měřítku a samozřejmě s méně brutálními konsekvencemi pro konkrétní jednotlivce. Strana se začala orientovat více na „národní programy“ jednotlivých minorit, radikalizovala nacionalistická hesla a - přinejmenším rétoricky - se postavila na pozice tzv. *iredentismu*. Tato rétorika měla často velmi blízko k využívání antisemitismu, který v minoritních prostředích ČSR působil silněji než v prostředí českém. Nedošlo prozatím ke stejnému jevu jako v německé KPD, kde proběhlo téměř úplné „odžidovštění“ vrcholných grémií již na konci dvacátých let. To mělo jistě základ v praktické potřebě strany konkurující v jednom sociomorálním prostředí s NSDAP.

Českoslovenští komunisté takového soupeře v českém milieu neměli, v prostředí německém a slovenském ovšem do jisté míry ano. KSČ bojovala o hlasy se slovenskými luďáky a sudetoněmeckou SDP, což znamenalo i nutnost vypořádávat se s jejich vyhoceným antisemitismem. Komunisté pokračovali ve svém (tradičním) antikapitalismu, majícím někdy jednoznačně protižidovské ostří, zároveň ale vystupovali – po změně taktiky v polovině 30.let – jako radikální odpůrci fašismu, což působilo zvláště na část židovské mládeže. Ta byla ostatně důležitým reservoírem stranických „kádrů“ po celé období I.republiky.

Zmínil jsem jen některé příznaky celého procesu, který bude nutné dále studovat v souvislosti s vnější, ale i vnitrostranickou taktikou a politikou KSČ. Židé a komunismus, „rudá asimilace“, „židovská otázka“ a KSČ; jsou kapitolami, které se neuzavřely ve 30.letech ani válečnými událostmi a *šoa*.

Po *Vítězném únoru* bylo Československo, společně se SSSR, jedním ze států, které se asi nejvíce zasloužily o vznik státu Izraele a tedy završení sionistického snu.⁴⁵⁷ Jen necelé dva roky dělí definitivní konec podpory židovského státu, spojený také s uzavřením československých hranic židovským emigrantům, od rozpoutání mocné

⁴⁵⁷ SSSR na poli mezinárodní politiky, ČSR jako dodavatel zbraní sionistické Hagany. Je věcí druhou, jaké mocenské plány sehrály při této podpoře rozhodující roli.

antisionistické kampaně v tzv. *slánskyádě*. Kampaň byla svým způsobem dalším kolem komunisticko-sionistického dialogu. Sionismus platil za jedno z těžkých obvinění v soudním procesu se „spikleneckým centrem“. Jeho tvůrcům usnadnilo práci angažmá některých obviněných v prvorepublikových sionistických organizacích, či v poválečných jednáních s představiteli vznikajícího Izraele.⁴⁵⁸ Samotná fakticita tohoto angažmá ovšem hrála v celém procesu roli velmi omezenou.⁴⁵⁹

Proces se Slánským měl zajisté hned několik dějových dimenzí, skrze něž může být čten. Pro nás je důležité, že během něj a po jeho skončení probíhalo poměrně rozsáhlé, i když nikoliv absolutní, „odžidovštění“ státních a stranických orgánů, které se zdaleka nezastavilo pouze u známých stranických osobností. Židé byli v různých souvislostech označováni za *kapitalisty, sionisty, dobrodruhy, kosmopolity*, někdy ale, což bylo pro ně ve své podstatě nejnebezpečnější, prostě za Židy. Mezi obviněními na Rudolfa Slánského tak můžeme například číst: „*»Rudla« (rozuměj Slánský) je v komunistické straně také na svém místě. Pochází ze staré židovské rodiny, má velké vztahy na českou stranu a obrovské znalosti. Je to velká naděje židů v komunistické straně.*“⁴⁶⁰

Židé (členové KSČ), ať již znělo konkrétní obvinění jakkoliv, byli popravováni, vyhazováni ze zaměstnání, dlouhodobě vězněni a v každém případě – často velmi

⁴⁵⁸ BROD, P., Židé v poválečném Československu, in: Veber, V. (ed.), Židé v novodobých dějinách, Praha: Karolinum, 1997, str. 149 ann.

⁴⁵⁹ Již trochu jednostranný dialog, přes emigrační vlnu Židů v 60. letech a drobnější antisionistické kampaně let sedmdesátých, vlastně pokračuje dodnes. Nejlepším dokladem je návštěva knihkupectví v ústředí KSČM a pohled do tamních regálů skýtajících tituly velmi ostře útočící na sionismus, stát Izrael, ale také – bez dalšího rozlišení – na Židy. Jsou zde k dostání publikace, které v běžné knižní distribuci nenajdeme. Mezi jinými známější: SALEH, N., Proč se vraždí v Izraeli. Palestinské memento, Bratislava: Eko-konzult, 2002.

Proflínání antisionismu a antisemitismu je dnes poměrně běžný jev neomezený na jeden politický subjekt či pole zájmů. Profilují se jím zejména radikální odpůrci, ale rovněž přívrženci státu Izrael.

⁴⁶⁰ Viz Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským, Praha: MS, 1953, str. 10.... Nedá mi, abych nevyzdvihl „svou“ Poale Zion za důležitost, které se těšila v očích vyšetřovatelů „spikleneckého centra“. Ti do vyšetřovacího spisu mimo jiné napsali: Mnoho reakcionářů odjelo po válce do Palestiny... „*Mnohem nebezpečnější je však činnost sionistů, kteří byli v době II.války v Anglii. Do Anglie totiž emigrovali tzv. levicoví sionisté- z valné části členové sionistické soc.dem. organisace, POALE-SION. Ti vystupovali na oko velmi „loyálně“ vůči ČSR, vstupovali do pokrokových organizací a při tom činili dalekosáhlé organisované přípravy k uchopení hospodářské a také politické moci budoucí lidově demokratické ČSR.*“ AMV: Z-976-1.

bolestivě – konfrontování s vlastním židovstvím.⁴⁶¹ Domnívám se, že zde došlo k určitému vyústění procesu, jenž měl své kořeny na jedné straně v ambivalentním postavení českých Židů v 90. letech 19. století a v hledání alternativy k nacionální identifikaci a na straně druhé ve vývoji komunistického hnutí, které se od nadnárodního konceptu fakticky čím dál více vzdalovalo.

⁴⁶¹ Zdá se, že pro policejní vyšetřovatele v procesu se Slánským a spol. bylo u obviněných největším problémem přimět je k podepsání protokolů, které odkazovaly k jejich židovskému původu. Srv. KAPLAN, K., *The Prague Political Trials of 1952*, in: Weiner, L. (ed.), *Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews*, 1988, str. 65-121 a výpověď B. Doubka v: KAPLAN, K. (red.), *STB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002, str. 115 ann. K atmosféře antisemitismu v 50. letech a jeho prožívání českými Židy srv. HANKOVÁ, M., *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*, Praha: FF UK, 2006, dipl. práce, str. 79 ann.

PRAMENY

Archivní prameny:

Národní archiv, NA (Praha):

Prezidium místopředsednictví

Prezidium policejního ředitelství

Policejní ředitelství

Prezidium ministerstva vnitra

Ministerstvo vnitra

Prezidium zemského úřadu

Zemský úřad

Ministerstvo zahraničních věcí

Stenoprotokoly a tisky národního shromáždění československého, 1918–1938

www.psp.cz/eknih

Archiv Hlavního města Prahy, AHMP:

Spolkový katastr

Vojenský historický archiv v Praze, VHA:

Pozůstalost J. Nečase

Moravský zemský archiv, MZA (Brno):

Zemský úřad – Prezidium v Brně

Policejní ředitelství v Brně – prezidium

Central Zionist Archives, CZA (Jeruzalém):

Zionist Territorial Federation in Czechoslovakia

The Lavon Institut for Labour Research, LI (Tel Aviv):

Poale Zion

Periodika:

Čech

Českožidovské listy

Jüd. soz. dem. Arbeiterpartei POALE ZION in der ČSR, Zirkular

Der Jüdische Sozialist

Jüdischer Rundschau

Kalendář česko-židovský

Národní politika

Pražský večerník

Rovnost

Die Rote Fahne

Rudé Právo

Selbstwehr

Slovenská politika

Tribuna

Venkov

Židovský lidový list

Židovský socialista

Sekundární literatura:

- Arbeiter und Revolutionäre. Die Jüdische Arbeiterbewegung, Hamburg: Dölling und Galitz Verlag, 1998.
- ARENDOVÁ, H., Původ totalitarismu, I-III., Praha: Oikoymenth, 1996.
- AVINERI, S., Zrození moderního sionismu, Praha: Sefer, 2001.
- BENKO, J., Obraz sovietskeho Ruska a jeho funkcia v slovenskom ľavicovom diskurze, in: Kárník, Zd., Kopeček, M., Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Českoslovesnku, sv.5., Praha: Dokořán, str. 42-65.
- BIEBERSTEIN, J.R., „Jüdischer Bolschewismus“ Mythos und Realität, Schnellroda: Edition Antaios, 2003.
- BONDYOVÁ, R., Jakub Edelstein, Praha: Sefer, 2001.
- BOREK, D., Židovské strany v politickém systému Československa 1918-38, Praha: FFUK, 2005, dis. práce.
- BOURDIEU, P., Teorie jednání, Praha: Karolinum, 1998.
- BROD, P., Židé v poválečném Československu. In: Veber, V. (ed.), Židé v novodobých dějinách, Praha: Karolinum, str. 147-162.
- BRÜGEL, J.W., Češi a Němci 1918-1938, Praha: Academia, 2006
- _____. Die KPČ und die Judenfrage, in: Osteuropa, 23/1973, str. 874-880.
- COHEN, G.B., Němci v Praze 1861-1914, Praha: Karolinum, 2000.
- _____. Jews in German Liberal Politics: Prague, 1880-1914, in: Jewish History, Vol.1, No.1, 1986, str. 55-74.
- _____. Němci, Židé a Češi v Praze: společenský život všedního dne 1890-1914, in: ĎaS 4/98, str. 29-35.
- CRHOVÁ, M., Modern Jewish Politics in Central Europe: The Jewish Party of Interwar Czechoslovakia, 1918 – 1938, Budapest: CEU, 2007, disert. práce.
- _____. Politické strany a politika židovské menšiny, in: Malíř, J., Marek, M., Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí c českých zemích a Československu 1861-2004, I.díl, Brno: Doplněk, 2005, str. 965-987.
- _____. Jewish Poltics in Central Europe: The Case of Jewish Party in Interwar Czechoslovakia, http://www.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_crhova.pdf

ČAPKOVÁ, K., Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938, Praha-Litomyšl: Paseka, 2005.

_____. Videnští asimilanté v meziválečném období. Identita a postavení vídeňských asimilantů uvnitř židovské komunity v letech 1918-1938 (na základě jejich časopisů Die Wahrheit a Dr.Bloch's Wochenschrift), Praha:FFUK, 1997, dipl. práce.

ČERMÁKOVÁ, R., Agrární strana, rolnická a selská sdružení a Židé: rolnictvo jako antisemitská síla ? in: Soukupová, B., Salner, P.(eds.), Modernizace, identita, stereotyp, konflikt –společnost po hilsneriádě, Bratislava: FHS UK, 2004, str. 19-68.

_____. Československá republika- nový stát ve střední Evropě a Židé, in: Soukupová, B., Zahradníková, M. (eds.), Židovská menšina v Československu, Praha: Židovské muzeum, 2003, str. 9-20.

ČERNOUŠEK, M., Každodenní psychologie ve válkách, in: Gebhart, J., Šedivý, I.(eds.), Česká společnost za velkých válek 20.století (pokus o komparaci), Praha: Karolinum, 2003, str. 51-56.

ČERNÝ, B., Bejlisův proces a Čechy, ĎAS 9/1968, str. 42-43.

DINER, D., FRANKEL, J., Introduction, Jews and Communism: The Utopian Temptation, in:Frankel, J.(ed.), Dark Time, Dire Decision, Studies in Centemporary Jewry an Annual XX., New York: Oxford University Press, 2004, str.3-12.

DUBSKÝ, V., KEBORTOVÁ, M., HONSOVÁ, L., Historický vývoj rudých odborů, Praha: Práce, 1989.

FLEISCHMANN, G., The Religious Congregation, 1918-1938, in: The Jews of Czechoslovakia, Vol.I., Philadelphia: JPC, 1968, str.267-329.

FRANKEL, J.(ed.), Dark Time, Dire Decision: Jews and Communism, Studies in Centemporary Jewry an Annual XX., New York: Oxford University Press, 2004

_____. Assimilation and the Jews in nineteenth-century Europe: Towards a New Historiography ?, in: Frankel, J., Zipperstein, S.J. (eds.),Assimilation and Community: The Jews in Nineteenth-Century Europe, Cambridge-New York, 1992, str.1-37.

FRANKL, M., Rituální vražda jako politikum II.. Situace v českých zemích na konci minulého století,

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2000/02/ritualni_vrazda.

_____. Obvinění z rituální vraždy v českém antisemitismu na konci 19.století, in: Pavlát,L.(ed.), Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999, Praha: Židovské muzeum, 2000, str.152-159.

GALANDAUER, J., Bohumír Šmeral 1880-1914, Praha: Svoboda, 1981.

_____. Od Heinfeldu ke vzniku KSČ, Praha: Svoboda, 1986.

GERRITS, A., Antisemitism and Anti-Communism: The Myth of 'Judeo-Communism' in Eastern Europe, in: East European Jewish Affairs, vol.25, no.1,1995, str. 49-57

GITELMAN, Z.Y., Jewish Nationality and Soviet Politics. The Jewish Section of the CPSU, 1917-1930, Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1972.

GOLDSTÜCKER, Ed., O židovské Praze, in: Václav Veber a kol., Židé v novodobých dějinách, Praha: Karolinum, 1997, str. 29-39.

GROMAN, M., Stanislav Budín-komunista bez legitimace, in: Soudobé dějiny 3/2004, str. 9-44.

GROSSMANN, D., Obraz brněnské židovské komunity v její spolkové činnosti (náboženství, sionismus, asimilace), Brno: FF MU, 2002, dipl.práce

HAAS, H., Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení od habsburského státu k Československu. Němci v českých zemích v letech 1918 až 1919, in: Mommsen, H., Kováč, D., Malíř, J. (eds.), První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováký a Němci, Brno: Matice Moravská, 2000, str. 113-177.

HANKOVÁ, M., Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956), Praha: FF UK, 2006, dipl. práce.

HAYOUN, M.R., Židovské osvícenství mezi Cordobou a Berlínem, sv. II, Praha: Volvox Globátor, 1999.

HAVELKA, M., České myšlení o „velkých“ válkách 20.století, in: Gebhart, J., Šedivý, I.,(eds.), Česká společnost za velkých válek 20.století (pokus o komparaci), Praha: Karolinum, 2003, str. 15-32.

HAVRÁNEK, J., Sociální struktura pražských Němců a Čechů, křesťanů a židů ve světle statistik z let 1890-1930, in: ČČH 93/1995, čís.3, str.470-479.

_____. Politická atmosféra devadesátých let 19.století v Čechách, in: Pavlát, L.(ed.), Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999, Praha: Židovské muzeum, 2000, str. 24-30.

HEUMOS, P., „Dejte nám brambory, nebo bude revoluce.“ Hladové nepokoje, stávky a masové protesty v českých zemích v období 1914-1918, in: Mommsen, H., Kováč, D., Malíř, J.(eds.), První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci, Brno: Matice Moravská, 2000, str. 207-232.

HOBSBAWM, E.J., Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.

_____. Několik úvah o nacionalismu, in: Hroch, M. (ed.), Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů, Praha: Slon, 2003, str. 109-124.

HOLÁ, V., MENCLOVÁ, J., ZUMANOVÁ, B.(eds), 1921.Vzpomínky na vznik KSČ, Praha: NPL, 1962.

JACOBS, J., On Socialists and „the Jewish Question“ after Marx, New York: New York Univ. Press, 1992

JELINEK, Y.A., The Lust for Power: Nationalism, Slovakia and the Communists 1918–1948, New York: Columbia Univ. Press, 1983.

_____. Jewish Youth in Carpatho-Rus': Between Hope and Dispair (1920-1938), in: Shvut, NO.7 (23), 1998, str. 146-165.

_____. Židia na Slovensku v 19. a 20.storočí. Zborník statí, I.časť., Bratislava: Edícia Judaica Slovaca, 1999.

_____. Prevrat v rokoch 1918-1919 a Židia (poznámky a úvahy), in: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú...“, Bratislava: VEDA, 2005, str. 29-43.

JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B., Média a společnost; Praha: Portál; 2003.

KAPLAN, K. (red.), STB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka, Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002.

_____. The Prague Political Trials of 1952, in: Weiner, L. (ed.), Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews, 1988, str. 65-121.

KÁRNÍK, Zd., České země v éře První republiky (1918-1938). Díl I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929), Praha:Libri, 2000.

_____. KSC – úspěchy a neúspěchy v klíčově významných parlamentních volbách v roce 1935, in: Kárník, Zd., Kopeček, M., Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Sv. I., Praha:Dokořán, 2003, str. 63-88.

KASSOW, S.D., The Left Poalei Tsyion in Interwar Poland, in: Gitelman, Z.(ed.), The Emergence of Modern Jewish Politics, Pittsburgh:University of Pittsburgh Press, 2003, str. 71-84.

KESSLER, M., Die KPD und der Antisemitismus in der Weimarer Republik, in: UTOPIE kreativ, H.173, 3/2005, str. 223-232, dostupné na:

http://www.rosalux.de/cms/fileadmin/rls_uploads/pdfs/173_Kessler.pdf

KIEVAL, H.J., The Making of Czech Jewry, New York-Oxford:Oxford Univ.Press, 1988.

_____. Země mezi, čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918, in: Berger, N. (red.), Na křižovatce kultur, Praha:MF, 1992, str. 23-51.

_____. The Social Vision of Bohemian Jews: Intellectuals and Community in the 1840's., In: Frankel, J., Zipperstein, S.J. (eds.), Assimilation and Community: The Jews in Nineteenth-Century Europe, Cambridge-New York, 1992, str. 246-283.

KLIMEK, A., Boj o hrad /1./, Hrad a pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918-1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví, Praha: Panevropa, 1996.

Kol. autorů, Dějiny Prahy II., Praha: Paseka, 1998.

KOŘALKA, J., Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815-1914, Praha:Argo, 1996.

_____. Československá sociálně demokratická strana dělnická, in: Malíř J., Marek P. a kol., Politické strany - Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004 (II.), Brno: Doplněk, 2005, str. 213-239.

_____. Národní identita Židů v českých zemích 1848-1918 mezi němečtvím, češtvím a sionismem, Tomaszewski, J., Valenta, J. (eds.), Židé v české a polské občanské společnosti, Praha: MŠMT-UK, 1999, str. 9-25.

KOVTUN, J., Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera, Praha: Sefer, 1994.

KRAJEWSKI, S., Jews, Communism, and the Jewish Communists, http://www.ceu-budapest.edu/jewishstudies/pdf/01_krajewski.pdf.

KŘEN, J., Konfliktní společenství- Češi a Němci 1780-1918, Praha:ČAV, 1990.

KŘEŠŤAN, J., KSČ, spolek Dělnická pomoc a vnímání ideje proletářské solidarity v prostředí levicové inteligence v Československu (1928-1932), in: Kárník, Zd, Kopeček, M.(eds.), Bolševismus, komunismus radikální socialismus v Československu, sv.III, Praha: Dokořán, 2004, str. 58-74.

KUČERA, M., Reakce na hilsneriádu v táboře českých radikálů, in: Pavlát, L.(ed.), Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999, Praha: Židovské muzeum, 2000, str. 73-88.

LOEWENSTEIN, B., Projekt moderny. O duchu občanské společnosti a civilizace, Praha: Oikoymenh, 1995.

_____. Motivy antisemitismu, in: Anderl, G. (ed.), Antisemitismus v posttotalitní Evropě, Praha: Nakl. Franze Kafky, 1993, str. 19-25.

_____. Paradigma války ve 20.století, in: Gebhart, J., Šedivý, I.(eds.), Česká společnost za velkých válek 20.století (pokus o komparaci), Praha: Karolinum, 2003, str. 33-50.

MAGOSCI, P.R., Magyars and Carpatho-Rusyns, in: Czechoslovakia 1918-88, Skilling, H.G. (ed.), Seventy Years from Independence, New York: St.Martin's Press, 1991, str.105-129.

MACHAČOVÁ, J., MATĚJČEK, J., Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918-1938, Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 1999.

MALÍŘ, J., Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914, Brno: MU, 1996.

_____. Systém politických stran v českých zemích do roku 1918, in: Malíř J., Marek P. a kol., Politické strany- Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004 (II.), Brno:Doplňěk, 2005, str. 17-58.

MAROM, R., The Bolsheviks and the Balfour Declaration, in: Wistrich,R.S.(ed), The Left against Zion. Communism, Israel and the Middle East, London:Vallentine-Mitchell and CO.LTD., 1979, str.16-34.

MARX, K., ENGELS, B., Spisy, sv. 2, Praha: SNPL, 1957.

McCAGG, W., The Jewish Position in Interwar Central Europa, A Structural Study of Jewry at: Vienna, Budapest, and Prague, in: Don,Y., Karady,V., (eds.) A Social and

Economic History of Central European Jewry, New Brunswick-London: Transaction Publishers, 1990, str. 47-81.

_____. Jewish Assimilation in Austria: Karl Kraus, Franz Werfel and Joseph Roth on the Catastrophe of 1914-19, in: Wistrich, R.S., Austrian and Jews in the Twentieth Century. From Franz Joseph to Waldheim, New York: St.Martin's Press, 1992, str. 58-81.

MENDELSON, E.(ed.), Essential Papers on Jews and the Left, New York:New York Univ.Press, 1997.

MICHŇÁK, K., Teologie pokroku, in: Ďas, 6/1968, str. 22-25.

MILLER, M.L., Reluctant Kingmakers. Moravian Jewish Politics in Late Imperial Austria, <http://www.ceu.hu/jewishstudies/yb03/11miller.pdf>.

MIKULÁŠEK, A., Antisemitismus v české literatuře 19. a 20.století, Praha:Votobia, 2000.

MINTZ, M., Ber Borokhov, in: Mendelsohn, E.(ed.), Essential Papers on Jews and the Left, New York:New York Univ.Press, 1997, str.122-144.

MISHINSKI, M., Regional Factor in the Formation of the Jewish Labor Movement in Czarist Russia, in: Mendelsohn, E. (ed.), Essential Papers on Jews and the Left, New York:New York Univ. Press, 1997, str. 78-100.

MULLER, J.Z., Komunismus, antisemitismus a Židé, Střední Evropa 28/1993, str. 41-56.

NECHVÁTAL, M., 15.5.1921. Založení KSČ ve službách kominterny, Praha: Havran, 2002.

NOLTE, E., Fašismus ve své epoše, Praha: Argo, 1998.

OSCHLIES, W., Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei in der Ersten Tschechoslowakischen Republik (1918-1938), in: Bosl, K.(ed.), Die demokratisch-parlamentarische Struktur der Ersten Tschechoslowakischen Republik, München-Wien: R.Oldenbourg Verlag, 1975, str. 53-82.

PÁLKA, P., O životě a smrti sionisty Julia Kulky, in: Zvuk, zima/2003, str.15-19.

PAVLÁT, L.(ed.), Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999, Praha:Židovské muzeum, 2000.

- PEŠEK, J., Hohmannova aféra – úlet nebo průhled do neutěšených komnat německé historicko politické kultury?, in: Končelík, J., Köpplová, B., Prázová, I., Vykoukal, J. (eds.), Rozvoj české společnosti v Evropské unii III., Média – Teritoriální studia, Praha 2004, str. 310-323.
- PĚKNÝ, T., Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha: Sefer, 2001.
- POTOK, Ch., Putování, Praha: Argo, 2002.
- PROKŠ, P. (ed.), Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha: HÚ, 1999.
- RABINOWICZ, Oskar K., Czechoslovak Zionism: Analecta to a History, in: The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Surveys, Vol.II, Philadelphia: JPS, 1971, str. 19-136.
- REIMAN, M., O Poly Reimanovi (místo vzpomínek), in: Kárník., Zd., Kopeček, M. (eds.), Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Sv.II, Praha: Dokořán, 2004, str. 63-83.
- ROUBÍK, Fr., Tři příspěvky k vývoji emancipace židů v Čechách, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, 5/1933, str. 305-400.
- _____. Z dějin Židů v Čechách v 19.století, in: Ročenka společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, 7/1935, str. 291-357.
- ROZENBLIT, M.L., The Dilemma of Identity: The Impact of the First World War on Habsburg Jewry, In: Robertson, R., Timms, Ed. (eds), The Habsburg Legacy. National Identity in Historical Perspective, Austrian Studies 5, Edinburgh 1994, 144-157.
- _____. Sustaining Austrian „National“ Identity in Crisis, The Dilemma of the Jews in Habsburgh Austria, 1914-1919, In: Judson, P.M, Rozenblit, M.L., Constructing Nationalities in East Central Europe, NY-Oxford, 2005, str.178-191.
- _____. The Dilemma of National Identity. The Jews of Habsburgh Austria in World War I., <http://www.ceu-budapest.edu/jewishstudies/yb03/14rozenblit.pdf>.
- RUCKER, L., Stalin, Izrael a Židé. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- RUPNIK, J., Dějiny Komunistické strany Československa.Od počátku do převzetí moci, Praha: Academia, 2002.

SCHAFFRANNEK, Ch., Die politische Arbeiterbewegung in den böhmischen Ländern 1933-1938, Berlin: FU, 2003, disert. práce, dostupné na: <http://www.diss.fu-berlin.de/2004/123/>.

SCHATZ, J., Jews and the Communist Movement in Interwar Poland, Frankel, J.(ed.), Dark Time, Dire Decision: Jews and Communism, Studies in Centemporary Jewry an Annual XX., New York: Oxford University Press, 2004, str. 13-37.

SCHUTTE, A.D., Die Jüdische Thematik im Werk Jiří Weils, Bonn: RFWU, 2004, dipl. práce.

SILBERNER, Ed., Kommunisten zur Judenfrage: zur Geschichte von Theorie und Praxis des Kommunismus, Opladen: Westdeutcher Verlag, 1983.

SLAPNICKA, H., Zur Stellung der Juden in der KPČ, in: Osteuropa, 19/1969, str. 373-376.

SODOMKOVÁ, B. (red.), Marx-Engels-Lenin.O židovské otázce, Praha: Svoboda, 1975.

SOLŽENICYN, A., Dvě stě let pospolu. Dějiny rusko-židovských vztahů v letech 1917-1995, Praha: Academia, 2005.

SOUKUPOVÁ, B., Velké a malé českožidovské příběhy, Bratislava:Zing Print, 2005.

_____. Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus, Praha: Sofis, 2000.

_____. Československá strana sociálnědemokratická a antisemitismus, in: Lidé města, 3/2000, str. 48-7.

SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P.(eds.), Modernizace, identita, stereotyp, konflikt – společnost po hilsneriádě, Bratislava: FHS UK, 2004.

SOUKUPOVÁ, B., ZAHRADNÍKOVÁ, M. (reds.), Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, Praha: Židovské muzeum, 2003.

STÖLZL, Ch., Kafkovy zlé Čechy, Praha: Nakl. Franze Kafky, 1997.

ŠEDIVÝ, I., Češi, české země a Velká válka 1914-1918, Praha: LN, 2001.

ŠVORC, P., Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918-1946, Praha: LN, 2007.

URBAN, O., Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19.století, Praha: LN, 2003.

VAGO, B., The Attitude toward the Jews as a Criterion of the Left-Right Concept, in: Vago, B., Mosse, G.L. (eds.), Jews and Non-Jews in Eastern Europe, Jerusalem: Israel University Press, 1974, str. 21-50.

VAŠÍČEK, Z., Archeologie, historie, minulost, Praha: Karolinum, 2006.

VEIDLINGER, J., The Moscow State Yiddish Theater as a Cultural and Political Phenomenon, in: Frankel, J.(ed.), Dark Time, Dire Decision: Jews and Communism, Studies in Contemporary Jewry an Annual XX., New York: Oxford University Press, 2004, str. 82-97.

VLČEK, L., Německý novoaktivismus 1935-1938, Praha: FFUK, 2006, dipl.práce.

VOBECKÁ, J., Populační vývoj Židů v Čechách. Společenské a hospodářské souvislosti v 19. a první třetině 20.století, 2006, Praha: PFUK, 2006, disert. práce.

WEGER, T., Der Fremde im Bild des Juden. Antisemitische Karikaturen im deutsch-tschechischen Diskurs, in: Gleiche Bilder, gleiche Worte. Deutsche, Österreicher und Tschechen in der Karikatur (1848-1948) / Stejné obrazy, stejná slova. Němci, Rakušané a Češi v karikatuře (148-1948) München: Adalbert Stifter Verein, 1997, str. 60-70.

WEIN, J., Czechoslovakia's First Republic, Zionism and The State of Izrael, Frankfurt: GU, 1998, dipl.práce.

WEISBERGER, A.M., The Jewish Ethic and the Spirit of Socialism, New York: Peter Lang Publishing, 1997.

WEISER, T., Arbeitführer in der Tschechoslowakei. Eine Kollektivographie sozialdemokratischer und kommunistischen Parteifunktionäre 1918-1938, München: R.Oldenbourg Verlag, 1998.

WISTRICH, R.S., Socialism and the Jews, London: Farleigh Dickinson University Press, 1982.

_____. Marxism and Jewish Nationalism, the teoretical roots of confrontation, in: Wistrich, R.S.(ed), The Left against Zion. Communism, Israel and the Middle East, London: Vallentine-Mitchell and CO.LTD., 1979, str. 1-15.

WLASCHEK, Židé v Čechách. Příspěvky k dějinám evropských Židů, http://is.fhs.cuni.cz/th/8397/fhs_b/Juden_in_Bohmen.txt.

YEGAR, M., Československo, sionismus, Izrael, Praha: Victoria Publishing: East Publishing, 1997.

ZAHRADNÍKOVÁ, M., Hledání identity židovských obyvatel v Čechách v letech 1870-1914, Praha: FFUK, 2000, dipl.práce.

ZINNER, Communist strategy and tactics in Czechoslovakia 1918-1948, New York: Praeger, 1963.

ZMARZLIK, H.G., Antisemitismus v německém císařství v letech 1871-1918, in: Bernd, M., Schulín, E., Židovská menšina v dějinách, Olomouc: Votobia, 1997, str. 230-250.

ZOUPĽNA, J., Theodor Herzl a stát Židů, Historický obzor, roč. 15, 2004/1,2, str. 14-27.

Memoárová literatura:

BATCHA, Z., Ve stopách naděje. Vzpomínky olomouckého rodáka v Izraeli, Olomouc: Votobia, 2002.

BROD, M., Život plný bojů, Praha: Nakl.Franze Kafky, 1994.

GOLDSTÜCKER, E., Vzpomínky (1913-1945). Praha: G plus G, 2003.

KOLMAN, A., Zaslepená generace. Paměti starého bolševika, Brno: Host, 2005

REIMAN, P., Ve dvacátých letech. Vzpomínky, Praha: NPL, 1966.

SINAI, A., AMIR, G., MARGOL, N.(eds.), Rhapsody to Tchelet Lavan. The history of the Youth Movement Tchelet Lavan- El Al-Netzach in Czechoslovakia, Israel, 1996.

Dobová publicistika:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad, Praha: ÚCN, 1985.

BOROCHOV, B., Třídní zájem a národnostní otázka, Praha, 1948.

- BROD, M., Sozialismus im Zionismus, Wien-Berlin: R.Löwit Verlag, 1920.
- FINEMAN, H., Poale Zionism. An Outline of its Aims and Institutions, New York, 1918.
- GOLDELMAN, S., Löst der Kommunismus die Judenfrage? Rote Assimilation und Sowjet-Zionismus, Wien: Verlag:Dr Heinrich Glanz, 1937.
- GOROVSKÝ, K., Katastrofa leninismu v Evropě. Marxistická analýsa, Praha: Rudolf Rejman, 1927.
- HELLER, O., Der Untergang des Judentums. Die Judenfrage, ihre Kritik, ihre Lösung durch den Sozialismus, Berlin:Verlag für Literatur und Politik, 1933.
- KLEIN, L., Marxismus und Zionismus, Schriften zur Diskussion des Zionismus, Prag: Barissia, 1932.
- LEDERER, E., Žid v dnešní společnosti, Praha, 1902.
- SONNENSCHNEIN, H., War ein Anarchist, Berlin:Ernst Rowohlt Verlag, 1921.
- ŠTOL, L. (red.), MARX-LENIN, Praha: Levá fronta, 1932.
- VRBA, R., Záhady světovlády, České Budějovice, 1923.
- WEISKOPF, F.C., Přebrot, Praha: Mír, 1950.
- ZÁHORSKÝ, J., Židovská otázka. Skazená viera a mravouka žida=talmudistu. Komunizmus.Slobodné murárstvo, Trnava, 1937.

Edice:

- Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským, Praha: MS, 1953.
- Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa, 31. X.- 4. XI. 1924, Kyncl, P. (ed.), Praha: Svoboda, 1983.
- Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 25. – 28. března 1927, Kyncl, P. (ed.) Praha: Svoboda, 1984.
- Protokoly ustavujícího a slučovacího sjezdu KSČ 14. – 16. května 1921, 30.října – 2. listopadu, Čihák, M., Wohlgemuthová, R. (eds.), Praha: Svoboda, 1981.
- Zjazd v Ľubochni 1921. Dokumenty, Husár, J. (ed.), Bratislava: Epoque, 1969.

Encyklopedie:

Encyklopedia Judaica, Roth, C.(ed.), Jeruzalém, 1996.

Statistické prameny:

Československá statistika, Sv. I, Praha: Bursík a Kohout, 1922.

Webové adresy (výběrově):

<http://www.angelfire.com/il2/borochoy>

<http://www.ceu-budapest.edu/jewishstudies>

<http://www.telepolis.de/r4/artikel/15/15981/1.html>

Summary

The name of my thesis represents few problems, which influenced birth of the text and stand in its background. "Muse upon" is a kind of jink from using an ordinary title, that characterizes an analytic elaboration of some partial subject-matter. This text is rather a synthesis. On the other hand the synthesis presuppose the existence of some analytic studies and that is a mission, which is waiting in the context of "red assimilation" of Jews in the Czech Lands for completion. And so I am not bolt for more, than "musing upon".

I am interested in the relation of Jews in the Czech Land and socialist/communist movement. If I deviate from this subject some time - especially in the last chapter – it is in the intention of colouring the politic and strategy of communists, eventually of whole context, in which took place the dialog between Jews about *national* and *supranational* in the twenties and thirties of 20th century. This dialog is also the reason, why I focus on Czechoslovak Communist Party after the divorce of Social Democratic Party in the 1921. It was the communist platform that adopted more thoroughly the conception of *supranational*, which was crucial for socialistic inclination of Jews from nineties of 19.th century.

I am concerning about the "Jewish question" in Czech socialists movement, but also about Czech Zionism - or more precisely - one of its radical socialistic fraction (Poale Zion). The ground of this starting position is the understanding of socialism on the one hand and the Zionism on the other as the responses to the same social process of crisis of Jewish identity and effort to solve it. The first way, nationalism, is directing from individual to collective identity, which is limited with the definition of nation, the other, socialism, is more universal, but this universal model (and supranational identity) is class determined - both include a field of problems for Czech Jews, which I am seeking to describe.

The Marxist group of Zionists (Poale Zion) play in this work the role of litmus paper on more general social development and Jewish response on it, but it is also the

organizational platform, where is documented the contention between particular and universal solution of "Jewish question" better than anywhere else.

In the end was this contention inside of Poale Zion resolved by engendering of the Jewish Communist Party from the part of poale-zionist members. In the context of whole Jewish minority an analogous process proceeded further and by far did not end where I have finished last lines.

Přílohy

- 1) Karl Marx. Z publikace: Arbeiter und Revolutionäre. Die Jüdische Arbeiterbewegung, Hamburg: Dölling und Galitz Verlag, 1998, str. 10
- 2) *Židovský lidový list*
- 3) Leták *Poale Zion* „Pražské pokrokové veřejnosti!“ (1913), LI: 437/ 12-III-1
- 4) Leták *Poale Zion* z posledního roku Velké války, LI: 437/ 12-III-1
- 5) Část programu mezinárodního svazu *Poale Zion* – Podle: FINEMAN, H., *Poale Zionism. An Outline of its Aims and Institutions*, New York, 1918, str. 48 an.
- 6) Leták *Poale Zion* k obecním volbám roku 1919, LI: 437/ 12-III-1
- 7) *Židovský socialista*
- 8) Seznam osob (vedení KSČ) určených T. Weiserem pro prosopografickou studii

ŽIDOVSKÝ LIDOVÝ LIST

Orgán všesvětové židovské socialistické strany dělnické „Poale Zion“ v Čechách.

Redakce, administrace a výpravna nalezá se v Praze I., Benediktská ulice čis. 1 n., II. posch. — Dopisy a peníze zasilány buďtež na adresu: M. Weisskopf, Praha II., Žitná ul. č. 53 n. — Účet u pošt. spořitelny č. 66.014. — Rukopisy se nevracejí. „Ž. L. L.“ vychází měsíčně vždy prvního. — Předplatné: v Praze i na venkově celoročně 1 K 60 h. — Jednotlivá čísla 10 hal.

+ Třídní boj a židovská otázka.

Píše S. Kaplanský, Vídeň.

Tento list byl založen našimi snaživými pražskými soudruhy, ač počet židovských proletářů česky mluvících jest poměrně malý. Však získávání přívrženců není jedinou, třeba veledůležitou úlohou tohoto listu; každý spolubojovník a soudruh, jež tento list pro naše snahy získá, jest nám cenný a předem v našich řadách vítán. Však nechceme zatajovati, že nám též velice záleží na tom, aby naše snahy byly třídně uvědomělým socialistickým proletariátem českým správně chápány. Důležitou zásadou našeho hnutí jest, že osvobození židovské třídy dělnické může býti jen jejím vlastním dílem. My nechceme, aby sociální demokracie byla dle obvyklého řízení „ochrannou četou Židů“. My nechceme býti svěřenci, nýbrž rovnoprávní občané v proletářské internacionále. Leč my potřebujeme sympathie a mravní podporu socialistického dělnictva všech národů; nejen v boji proti kapitalistickému vykořisťování, ale též v boji za vymanění se z tisícileté národní poroby. Nepodařilo se nám dosud vydati list v některém z jazyků Internacionály, ač literatura naší strany jest tak mnohojazyčná, že moje znalost řeči již nestačí, abych mohl vše čísti. Nám nestačí ale pouze podávati zprávy o našich snahách, my musíme též potírati zakořeněné předsudky, překrucování, nesprávné výklady. Nejsme sami, jímž jest věsti takové boje. Jeden ze zástupců československé sociální demokracie v mezinárodním sekretariátu mi kdysi vyprávěl, že starý dobrák Van-Kol si spleti na táboru lidu před amsterodamským kongressem Čechy s uherskými cikány; vzdor opětovanému vysvětlování, že Češi jsou Slované a bydlí v Čechách, tedy v Rakousku. Slovo „Bohéme“ jej tak popletlo. Jak je pak možno žádati od socialistů jiných národů, aby znali židovské dělnické hnutí? Na nás jest zjednatí jasno o našich zásadách. Není to věc snadná, neboť každý židovský i nežidovský socialista, jenž chce pochopiti podstatu poale-zionistického směru v židovském socialismu, musí nejprve odložití mnohé nesprávné představy, musí mnohé hodnoty přeměnit.

My pojímáme problémy židovského hnutí dělnického, proletářskou otázku židovskou se stanoviska socialistického, kdežto v sociální demokracii běžný, obvyklý způsob pohlížení na životní otázky židovského proletariátu jest převzat z duševní pozůstalosti liberálního měšťáctva. To není polemický úskok, nýbrž zjištění skutečnosti. Sociální demokracie, jež ve veškerém svém myšlení a chtění se vymanila z podání liberalismu, převzala v nahlížení na židovskou otázku, jak ještě ukáží, nekriticky dědictví měšťáckého liberalismu.

Židovské hnutí socialistické spočívá na dvou předpokladech: na jsoucnosti židovského proletariátu, a

na existenci proletářské židovské otázky, jež nutí žid. dělnictvo, aby za účelem plnění svých zvláštních úkolů, ku boji za svoje cíle se semklo v samostatný organizační útvar, v židovskou stranu dělnickou.

Jest nutno dokazovati, že židovský proletariát existuje? Příklad se nám, pokračovati zde ve sporu „jsou Židé národem?“, neboť diskuse taková je zcela neplošná. Stěží by se nám podařilo, na Židovstvu odhaliti všechny prvky, z nichž se skládá pojem „národ“. Nám také nejedná o pojmový rozbor podstaty Židovství a základní pojmy vědecké bývají mnohdy nevysvětlitelné. Fysika zkoumá zákony o působení sil, ač nedovede vysvětliti, co vlastně síla a vyzářování síly jest. A když vnímáme pohyb, když seznaváme, že hmotě by uděleno zrychlení, víme, že se tu jeví působení sil. Rovněž tak jest pro praktického sociálního silozpytu lhostejno, co jest národ, nebo zda abstraktního pojmu „národnost“ lze plně užíti na společnost Židů. Kdy vidíme, že Židovstvo bylo uchváčeno národnostním hnutím, že židovský proletariát se přirozeně organizuje ve svých národních svazech, ba i ony skupiny jeho — jako „Bund“ v Rusku — počaly co hnutí samostatné: pak odpadá úkol, dokazovati teprve jsoucnost žid. proletariátu. On se organizuje, bojuje za svět a svobodu, projevuje vůli k životu — tedy žije.

Ale jsoucnost židovského národa a židovské třídy dělnické neopravňuje ještě tvoření židovské strany socialistické. Tak nepochyboval na příklad mezinárodní socialistický kongres v Bruselu (1891) ani dost málo, že existují proletáři židovské rasy a židovského jazyka ale doporučil jim, aby se připojili ku soc. organizaci svých zemí. Toto rozhodnutí lze konečně pokládati za oprávněné; jedná se tu jen o otázku, zda-li se židovští dělníci mají jednotlivě a bez výhrady připojiti ku svým sousedním dotyčným zemím, mají-li se rozplynouti v jejich organizacích, či zda mají semknuti v národnostní jednotku vstoupiti do mezinárodního sdružení. Teč také zde se vnučuje otázka: individuální assimilace národnostní federace?

Co jest základní myšlenkou národnostní federace socialistické Internacionále nebo v rakouské sociální demokracii, která tuto zásadu ve svých politických organizacích důsledně (vyjma Židy) provedla? Jest to snad účelnost technická, praktická potřeba, věsti agitaci v různých jazycích, jež vyvolala tento směr vývoje? Čtenze-li řeči Adlerovy a Pernestorferovy, pronesené na sjezdu strany v r. 1891 poznáme, že nejen vůdčí hlavy československé sociální demokracie, jež byla hybnou silou tohoto vývoje, přijímaly tento problém s vyššího stanoviska. Oni věděly, že mezinárodnost neznamená splnutí národů ani beznárodnost, poněvadž s pokračujícím vývojem kultur, jež se znenáhla stává majetkem lidu, utužují se

24

Pražské pokrokové veřejnosti! Židovskému obyvatelstvu král. hlav. města Prahy!

Po nezapomenutelné manifestaci veškerého pražského Židovstva před procesem Bejlisovým voláme Vás opět

k velkému manifestačnímu projevu

Bejlis byl osvobozen, nepodařilo se ruským reakčním pochopům znásilnití spravedlnost ani falšováním pravdy ani vědy. Volně oddychlo si Židovstvo celého světa, neb neztvrdla lživá pověra ani v dálné svaté Rusi.

Hrozná obžaloba Bejlise obrátila všeobecnou pozornost ku procesu

Hilsnerovu.

Již 15 let tráví Hilsner v žaláři, odsouzen názory, které před porotou ruskou a pod kontrolou veřejnosti neobstály.

Právě v poslední době, kdy zájem všech vrstev občanstva obrácen byl k oběma obětem rituální pověry, podařilo se nám dosíci vážného a velmi cenného materiálu, na základě jehož můžeme, ba musíme žádati za

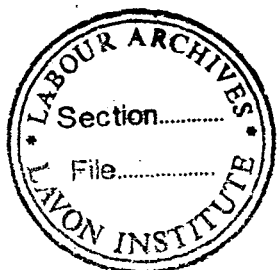
revisi procesu Hilsnerova.

Všichni, kdož s postupem našim souhlasíte, dostavte se v hojném počtu do velké

manifestační schůze

v neděli dne 30. listopadu 1913 o 9. hod. dopol. do velké dvorany „Plodinové bursy“ na Havlíčkově nám.,

na které referovati budou: soudr. **Leon Chazanovič**, tajemník svazové ústředny všesvětového židovského socialistického svazu „Poale Zion“ z Vídně, soudr. **Chajim Nagler**, jakož i říšský poslanec českoslov. sociálně demokratické strany dělnické.

**Židovská socialistická strana
dělnická „Poale Zion“ Praha.**

Jüdische Mitbürger !

Angestellte, Arbeiter und Gewerbetreibende !

Furchtbare Wunden schlug der Weltkrieg allen Nationen der Welt; besonders arg hat er dem Dreizehnmillionen Volk der Juden mitgespielt. Hat sich doch der Krieg besonders auf den ökonomischen Ruinen Osteuropas abgespielt, also in den Ländern jüdischer Massensiedlung. Hunderttausende von entwurzelt en Angehörigen des jüdischen Volkes, dieses Volkes von wirtschaftlich Schwachen von Begrängten, von Proletariern stehen zur Auswanderung bereit.

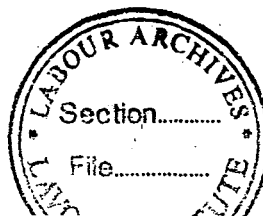
Die wirtschaftliche Katastrophe von Millionen unseres Volkes ist unbeschreiblich in den Gebieten, die unmittelbar in Mitleidenschaft gezogen wurden, auf denen sich die kriegerischen Handlungen selbst abspielen ! Es zeigt sich aber auch, dass die Rückwirkungen für die nicht unmittelbar in Mitleidenschaft gezogenen Juden nicht ausgeblieben sind.

Vor dem Kriege waren die sozialen und wirtschaftlichen Lebensbedingungen der jüdischen Angestellten und Arbeiter jeglicher Art und allerorts, die als Proletarier unter dem harten Drucke der kapitalistischen Wirtschaftsordnung zusammenzubrechen drohten, äusserst betrübend; die immer weiter um sich greifende verherende Wirkung der kapitalistischen Grossindustrie begann auch den sog. jüdischen Mittelstand, die grosse Zahl der jüdischen Klein gewerbetreibenden in ihrem Bestehen ernstlich zu bedrohen, riss einen nach dem andern aus seiner Stellung des Arbeitsgebers in die des Arbeitnehmers herab.

Nun eröffnet die riesige Machtanschwellung des Grosskapitals während der Kriegszeit mit all den begleitenden Umständen sowohl für den jüdischen Proletarier, als auch für den, der Proletarisierung rasch zueilenden Gewerbetreibenden ungemein trostlose Perspektiven, insbesondere für die Zeit nach Beendigung dieses Weltbrandes. Insbesondere muss auch die traurige Tatsache hervorgehoben werden, dass all den vom Kriegsschauplatz zurückkehrenden jüdischen Angestellten etc., denen während ihrer mehr als 3 jähr. Abwesenheit ihre ohnehin schon schwache wirtschaftliche Grundlage fast vollständig entzogen wurde, ein schwerer Kampf ums Dasein bevorsteht, den sie wohl allein nie erfolgreich werden bestehen können.

Es wäre aber verfehlt, wollten die jüdischen Proletarier-Massen verzagen; die ernste Zeit fordert vielmehr gebieterisch, alle jene moralischen Kräfte, die stets ein Rückhalt des jüdischen Volkes in Zeiten schwerster Bedrängniss waren, zusammenzufassen. Der Ausblick in die Zeit nach dem Kriege mahnt unbedingt zur festen, starken Organisation, sollen nicht die breiteren Schichten des jüdischen Volkes einer vollständigen Verelendung anheimfallen.

Nur in unseren Reihen ist Euch die Möglichkeit geboten, den Kampf gegen die Auswüchse des Kapitalismus und gegen die Ausbeutung Eurer produktiven Kräfte, den Kampf für die Besserstellung Eurer Lebensbedingungen aufzunehmen.

Ihr jüdischen Proletarier, seit aber auch vor allem berufen, an einer gedeihlichen Lösung der Judenfrage mitzuarbeiten, gemeinsam mit uns einem Ausweg zu suchen, aus der sozialen, nationalen und wirtschaftlichen Not des jüdischen Volkes. Darum habet Ihr vor allem die Pflicht, gleich uns das Judentum energisch zu bejahen und die Assimilationspolitik leidenschaftlich und zielbewusst zu bekämpfen. Euere wahrhafte Befriedigung könnet Ihr nur im stolzen Bekennen zum Judentum, keineswegs aber in der Abkehr von ihm finden!

Das jüdische Volk will nicht mehr weiterhin zum Spielball zwischen den einzelnen Nationen werden. Für die Durchsetzung einer vollständigen nationalen und bürgerlichen Gleichberechtigung des jüdischen Volkes, für eine grossangelegte Besiedlung Palästinas mit all den bedrängten, deklassierten Juden gemeinsam mit uns restlos zu wirken und zu kämpfen, seit Ihr Euch und Euere Volk schuldig.

Die Durchsetzung dieses erhebenden Programmes, hat sich unsere Bewegung, die einzige wirkliche jüdische Volksbewegung zum Ziele gesetzt. Zur Erringung einer besseren, freieren und glücklicheren Zukunft des jüdischen arbeitenden Volkes kämpft unsere Organisation Schulter an Schulter mit dem Proletariat aller Völker und Nationen.

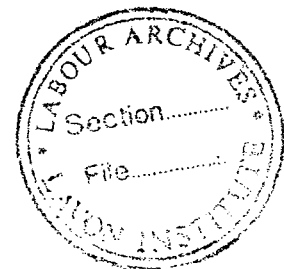
E r f ü l l e t E u e r e P f l i c h t , j ü d i s c h e P r o l e t a r i e r ,
t r e t e t e i n i n u n s e r e R e i h e n , z u w e l c h e n E u c h
Euere soziale, Euere ökonomische und vor allem Euere nationale Not
f ü h r t , g r ü n d e t a l l e r o r t s O r g a n i s a t i o n e n !

W E R D E T P O A L E - Z I O N I S T E N !

Jüdischer Arbeiterverein

"POALE ZION".

Prag, im Jänner 1918.

APPENDIX C

International Jewish Socialist Labor Confederation Poale-Zion

1. GENERAL PRINCIPLES

The International Jewish Socialist Labor Confederation Poale-Zion embraces all those who recognize the principles of Socialism and have the following aims:

(a) The overthrow of the capitalist order and class rule through the economic and political class struggle of the proletariat, and the socialization of the means of production.

(b) The territorial solution of the Jewish question through the establishment of a Jewish commonwealth in Palestine.

2. MEMBERSHIP

(a) A member of the Poale-Zion Confederation may be every one affiliated with the below-mentioned parties or with other Jewish socialist organizations which recognize the fundamental principles of the International Jewish Socialist Labor Confederation Poale-Zion, giving it their moral and material support.

(b) The Confederation embraces the Jewish Social Democratic Labor Party (Poale-Zion) of Russia, the Jewish Socialist Labor Party Poale-Zion of Austria, the Jewish Social Democratic Party (Poale-Zion) of Palestine, the Jewish Socialist Labor Party Poale-Zion of England, the Jewish Socialist Labor Party Poale-Zion of America and Canada, and the Jewish Socialist Labor Organizations Poale-Zion in Western Europe, Rumania, Bulgaria and Argentina.

(c) The constituent parties are independent (autonomous) in all their internal organization matters. Indi-

vidual organizations may enter into relations with the executive organs of the Confederation only through their respective central committees, or executive boards.

(d) Organizations in countries with no party or central executive, enter into direct relations with the executive organs of the Confederation. If the central committee of a constituent party ceases to exist, the Confederation has both the right and the duty to establish direct relations with the individual organizations of the respective country and to appoint therein a temporary executive board.

3. INTERNATIONAL CONVENTION

(a) All the members of each organization affiliated with the Confederation, and paying the annual Confederation tax (Trumah), may participate in the elections to the International Convention.

(b) The highest authority and representative body of the International Jewish Socialist Labor Confederation Poale-Zion is the International Conference which takes place biennially. If desired by a majority of the central committees, the Confederation Council may advance or extend the date of the International Conference.

4. THE DUTIES OF THE INTERNATIONAL CONVENTION

The duties of the International Convention are:

(a) To hear the reports of the executive organs of the Confederation, of the central committees of the autonomous parties, of the Managing Board of the Palestine Workers' Fund, and of the other Confederation Institutions.

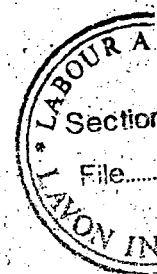
(b) To determine the program and tactics of the International Jewish Socialist Labor Confederation Poale-Zion.

(c) To decide on the budget and the forms of organization of the Confederation and its Institutions.

Židovská sociál. demokratická strana „POALE ZION“

je zastoupena s právem hlasovacím v sociálně demokratické internacionale; je tudíž samozřejmé, že ve všech otázkách sociálněpolitických věrně stojí po boku soudružským organisacím sociálních demokratů československých i německých. I poalesionističtí (žid. soc. dem.) kandidáti do obecního zastupitelstva:

Dr. Artur Pollak, profesor,
Rudolf Propper, bankovní úředník,
Růžena Singerova, úřednice,
Jindřich Schönfeld, kartonážník,
Giza Zappnerova, soukromá úřednice

budou postupovali v obecním zastupitelstvu ve všech bojích za odstranění dnešních, do základů prohnilých a zchátralých poměrů, jichž najisto lze očekávat, ruku v ruce s ostatními sociálními demokraty.

Dějiny politického života však a především události poslední doby dokazují, že jsou židovské zájmy, které nemohou hájiti než jedině židovští zástupci; nelze přec vytýkati ani československému, ani německému sociálnímu demokratu, jestliže se neexponuje pro blaho židovského obchodníka, řemeslníka, nebo zaměstnance se všech stran utiskovaného, jestliže se nevydává nebezpečí, že by musel snášet výtka, býti označován za „židovského zaprodance“. Naši národně i třídně uvědomělí kandidáti jsou povoláni v takových otázkách týkajících se židovského občanstva, bděti nad tím, aby jejich řešení dělo se způsobem spravedlivým, bez stranických vlivů.

Jsou mimo to ještě jiné důvody, které zavazují židovské voličstvo, aby volilo uvědomělé židovské kandidáty.

Kdyby na příklad v Praze zasedal v obecním zastupitelstvu německý sociální demokrat židovského původu, bude veškeré Židovstvo viněno z germanisátorských snah a tak dokořán otevřeny dvěře antisemitským štvanicím.

Komu tedy záleží na zajištění šťastnější budoucnosti veškerému hladovčímu lidstvu, na prosazení úplné, nejen v zákonech živořící, nýbrž skutečné rovnoprávnosti Židů, ten nechť volí kandidátní listinu

Židovské soc. dem. strany
„POALE ZION“.

„Proletáři všech zemí, spojte se!“

Organ židovské sociálně-demokratické strany dělnické „POALE ZION“ v Československé republice.

V Praze, 15. června 1919.

Vychází 1. a 15. každého měsíce.

Redakce a administrace Praha I., Perštýn 6, II. posch.

Předplatné K 10— ročně, K 5— půlletně. Jednotlivá čísla 40 hal. Poštovní spořitelna čís. 200.263.

Volební kancelář židovské sociálně-demokratické strany „Poale Zion“ nalézá se v Praze I., Perštýn č. 6, II. posch. a obřaduje od 3 hod. ranní celý den bez přestávky.

Veřejná činnost pro příští období.

Volby do obcí.

- V pátek 6. června: Volební schůze židovských obchodních a průmyslových zřizenců a jiných židovských zaměstnanců o 7 $\frac{1}{2}$ hod. več. v sále „Typografické besedy“ ve Smečkách.
 - V sobotu 7. června: Volební schůze v Praze VIII. u Sokola o 7 $\frac{1}{2}$ hod. več.
 - V neděli 8. června: Volební schůze živnostníků v Lucerně o 1 $\frac{1}{2}$ 10. hod. dop.
 - V pondělí 9. června: Volební schůze Praha I. a V. v sále Židovské radnice o 7 $\frac{1}{2}$ hod. večer.
 - V úterý 10. června: Volební schůze nezaměstnaných o 7 $\frac{1}{2}$ hod. večer v místnostech spolkových, Praha I., Perštýn 6, II. posch.
 - V úterý 10. června: Volební schůze Praha II. a VI. (místnost bude zavčas v denních listech oznámena).
 - Ve středu 11. června: Volební schůze Praha VII. „U Heřmanů“, Bělského tř., o 7 $\frac{1}{2}$ hod. večer.
 - V pátek 13. června: Volební schůze v Praze v „Plodinové burse“ o 7 $\frac{1}{2}$ hod. večer.
 - V sobotu 14. června: Volební schůze v kavárně „Edison“ na Přikopě, o 7 $\frac{1}{2}$ hod. večer.
- Další schůze budou včas oznámeny.**
- Ve čtvrtek 12. června: Slavnostní veřejná schůze manifestační v Lidovém domě o 7 $\frac{1}{2}$ hod. večer s programem: „Splnění našich požadavků amste-

rodamskou mezinárodní konferencí“. Referují soudruzi Rudolf Kohn, předseda Židovské socialistické rady, prof. Viktor Kraus z Plzně a prof. dr. Pollak, spisovatel a redaktor „Židovského socialisty“.

Úvodem.

Habent sua fata libelli! Majíť knížky své osudy! — Vím; začínají tak všichni, i ti, kdož hledají legitimace pro zneuctívání posvátného slova u klasičkého mudrce. Ale za vás, vy prosté chudé listy, nestyděl by se nesmrteľný básník, neohrnoval by rty a neprohodil by sarkasticky své: Odi profanum volgus, nenávidím lužu znesvěcenou. Leč obmysliv váš osud sám by se opakoval a zvolal znova: habent sua fata libelli!

Neboť: ejhle osud! Vaše osudy spíaty jsou nerozlučně s onou dávnou dobou, kdy divné zvěsti počaly docházeti z Východu o novém náboženství a o národu malém ale tvrdém, nepoddajném, jenž vzdorovati si troufal hrdému Římu. Tak úplná je ta kontinuita osudů, že by Říman z mrtvých vstal nepochybně poznal potomky Hebrejců, o nichž se tu a tam zmiňuje. Jak plná protiv a přece logická je souvislost těch osudů! Před dvěma tisíci let počíná ono utrpení, jež nemá příkladu v dějinách. Se dvou stran hrozí národu nebezpečí záhuby. Řím zdolává jej zvenci a vysává mu potoky krve: nová myšlenka, smělá, světoborná rodí se v jeho lůně a zasahuje jej přímo v srdce. S jedné strany římanství, s druhé strany kosmopolitism. Scylla a Charybda! A národ bije se na obě strany jak podrážděný lev, až konečně vyčerpán vyklízí pole, opouští vlast a pouští se do světa, vstříc neznámému osudu, nemaje s sebou jiného majetku než svou nezdolnou kmenovitost a odhodlan brániti ji dále. Nastávající konflikt římanství s kosmopolitismem dává na čas zapomenouti rozptýleně, až nastává smíření obou soupeřů a jich sloučení v onom podivném manželství, z něhož se rodí církevní křesťanství. Tu rozpomínají se zase na vypuzeného dědice zaslíbené země a stihají jej jako divou zvěř po všech zemích. Leč spor nerozřešený, jen utlumený propuká znova,

římanství revoltuje proti kosmopolitickému imperialismu, mění se v germánství, slovanství, románství, anglikánství, zkrátka počíná vystupovati jménem povědomí kmenového a hájiti jeho nároků. V tom se stýká se židovstvím, a čím více se svět odřimauje, tím více se s oním sbližuje. Žid oddává se této vlně, vědomě počíná napomáhati tomuto vývoji a po nějakou dobu zdá se, že to, co mu zbylo po otcích, jeho rázovitost, přestane proň býti kamenem úrazu ve světě. I stává se nositelem nového kosmopolitismu, kosmopolitism podmaňuje si svět a vylučuje z něho jenom — Židy. I rozpomíná se na konec na své poslání a zraky jeho obraci se k východu, k zemi posvěcené hrobkami a krví reků, potem s tváře pilných rukou pokrevenských. — Padl Řím poprvé, padl Řím podruhé, ale žije dosud onen malý, neústupný kmen, a žije dosud ona myšlenka, která kdysi vyšla z Judey, aby dobyla světa. A podivně ušklibnouti dovedou se dějiny: daly národu zamltněnému velkou ideu střeťnouti se s ní ve světě, splynouť s ní a nechat se jí dovésti zpět k svému východisku. Tak dobloudí se národ po staletích sve země zaslíbené. A povážíme-li, že vy, prosté listečky, máte pokračovati v díle, jež před dvěma tisíci lety bylo přerušeno, není-liž to podivuhodné řízení osudu?

Volejte tedy k svým rodným bratřím: Milujte všechny národy světa, ale nezapomínejte národa svého! Vstěpujte jim tu samozřejmou a přece tak zneuznávanou větu. že pro ně mezinárodní solidarita musí počítati u vlastního krbu a že jejich národ má při nejmenším tolik nároků na jejich oddanost jako ostatní svět!

A znova: jaký je váš osud, vy skrovné listečky! U vaší kolébky nestáli za kmoťry milionáři, ale ustaraní proletáři snášeli haléř k haléři, hrivnu k hrivně, se zaniceným úsměvem člověka, jenž vykonal svou povinnost. Při vašem zrození nekonali babických služeb placení gladiatoři slova, prodávající za mrzký peníz své přesvědčení, vás porodila obětavá láska k věci, opovrhující mzdou a hledající jedinou odměnu v onom blaživém vědomí vniřní hodnoty, kterou v sobě chová poctivost. Vaším posláním není dovozovat z blahobytu sytých, že hladoví mohou býti spokojeni s tímto světem, nýbrž bude

Skupina osob (vedoucí elity KSČ) vybraná T. Weiserem k prosopografické studii.

1. Appelt, Rudolf	22. Kreibich, Karel
2. Bílek, František	23. Krosnář, Josef
3. Bolen, Václav	24. Melzer, Artur
4. Burian, Edmund	25. Muna, Alois
5. Dobrovolný, Filip	26. Neurath, Alois
6. Doležal, Jan	27. Pfeiferová, Karla
7. Fried, Evžen	28. Reiman, Paul
8. Gottwald, Klement	29. Seidler, Ernö
9. Guttman, Josef	30. Široký, Viliam
10. Hais, Josef	31. Skalák, Josef
11. Haken, Josef	32. Slánský, Rudolf
12. Harus, Jan	33. Šmeral, Bohumír
13. Hrubý, Josef	34. Stern, Viktor
14. Hruška, Čeněk	35. Stulík, Jaroslav
15. Houser, Václav	36. Šturc, Václav
16. Hůla, Břetislav	37. Šverma, Jan
17. Jílek, Bohumil	38. Svoboda, Josef
18. Köhler, Bruno	39. Synek, Ota
19. Kohn, Rudolf	40. Verčík, Julius
20. Kopecký, Václav	41. Vetiška, Rudolf
21. Korb, Robert	42. Zápotocký, Antonín

Podle: WEISER, T., *Arbeitsführer in der Tschechoslowakei. Eine Kollektivographie sozialdemokratischer und kommunistischen Parteifunktionäre 1918-1938*, München: R.Oldenbourg Verlag, 1998, str. 231.

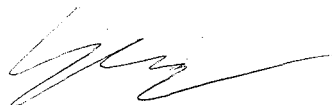
Jméno: Vít Strobach

Škola / katedra: FF UK / Ústav českých dějin

bydliště: Náplavní 8, Praha 2, psč – 120 00

datum: 23. 8. 2007

podpis:

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Vít Strobach', written in a cursive style.